

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 4 (428) 29.01 – 4.02.2016 р.

**Віктор
Шишкін**
про
конституційну
реформу

Чому регіонали уникли
покарання. Версія ГПУ

У чому актуальність
Давоського форуму

Що змінилось у внутрішній
і зовнішній політиці Польщі

НОВІ

ЕКОНОМІЧНІ

ПРІОРИТЕТИ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

«Світ у 2016» – українська версія щорічного спецпроєкту журналу The Economist: аналіз, прогнози на майбутній рік від впливових експертів, політиків і ділових людей. Унікальність української версії видання – це не лише мова, а й акценти на національних проблемах і тенденціях, залучення провідних вітчизняних експертів.

Щонайменше 20% контенту видання буде присвячено Україні. «Український тиждень» уже шостий рік поспіль спільно із The Economist видає проєкт «Світ у...», п'ятий рік поспіль наше видання дістає ексклюзивне право в Україні на друк цього спецпроєкту. Змістову частину спецпроєкту «Світ у 2016» буде традиційно представлено статтями та колонками найвідоміших політиків, посадовців, бізнесменів, аналітиків, громадських діячів та журналістів.

Це забезпечує авторитетність і точність заявлених прогнозів та трендів, сценаріїв розвитку ключових подій ділового світу в 2016 році.

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 55 грн
- на 3 міс. – 156 грн
- на 6 міс. – 300 грн
- на 12 міс. – 600 грн

«Світ у 2016» – 50 грн

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача код отримувача	
	Назва установи банку	300023	
		ПАТ «Укрсоцбанк»	
		МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал	-----*	
	Період:		
Касир	Платник (підпис)	сума, грн	

* У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

НА ЧАСІ

- 4 Давоські неформали
Як Світовий економічний форум впливає на політику й економіку
- 7 Едвард Лукас про справу Літвіненка як індикатор відносин між Росією і Заходом
- 8 Віктор Шишкін:
«Спочатку треба навчитися виконувати Конституцію, яка є»
Колишній суддя КС про правові реформи
- 11 Сергій Горбатюк:
«Російський слід у подіях Майдану присутній. Питання — наскільки»
Посадовець ГПУ про розслідування резонансних справ

- 28 У кого вчитися
Про закордонний досвід в АПК, ІТ й енергозбереженні

СВІТ

- 30 Контрреволюція молодих
Чому радикалізувалася нова генерація поляків
- 33 Юні, талановиті й skutі
Які перепони є в сучасному суспільстві для молодих
- 34 Марцин Заборовський:
«Польська демократія точно не під загрозою»
Виконавчий віце-президент СЕРА про зовнішню політику Варшави та відносини з ЄС
- 36 Нафтова головоломка
Як здешевлення чорного золота позначається на світовій економіці

СПАДОК

- 40 У пошуках поховання крутян
Де насправді була братська могила героїв Крут?

КУЛЬТУРА

- 44 Що слухав Тев'є-молочар?
Про українське коріння клезмерської музики
- 47 ОНУХ про інструменти демократії в культурі
щоденники окупації
- 48 «Не наш цирк, не наші мавпи»
Про привид ісламізму в Криму
- 49 «Русская осень» Донбасу
«ДНР» як бандитська «республіка»

P. S.

- 50 Юрій Макаров про збереження мови

- 14 «Отвали, брат»
У чому схожі російські «патріот» і ліберал

ТЕМА НОМЕРА

- 16 НЕП без угару
Про сусідство корупції та модернізації
- 18 Рух за течією
Чому влада вирішила змінити економічні акценти
- 21 Державна підтримка та золоті батони
У чому небезпека держрегулювання перспективних галузей
- 26 Олександр Данилюк:
«У нашій країні будь-які економічні пільги закінчуються корупцією та зловживаннями»
Заступник глави АП про нові пріоритети

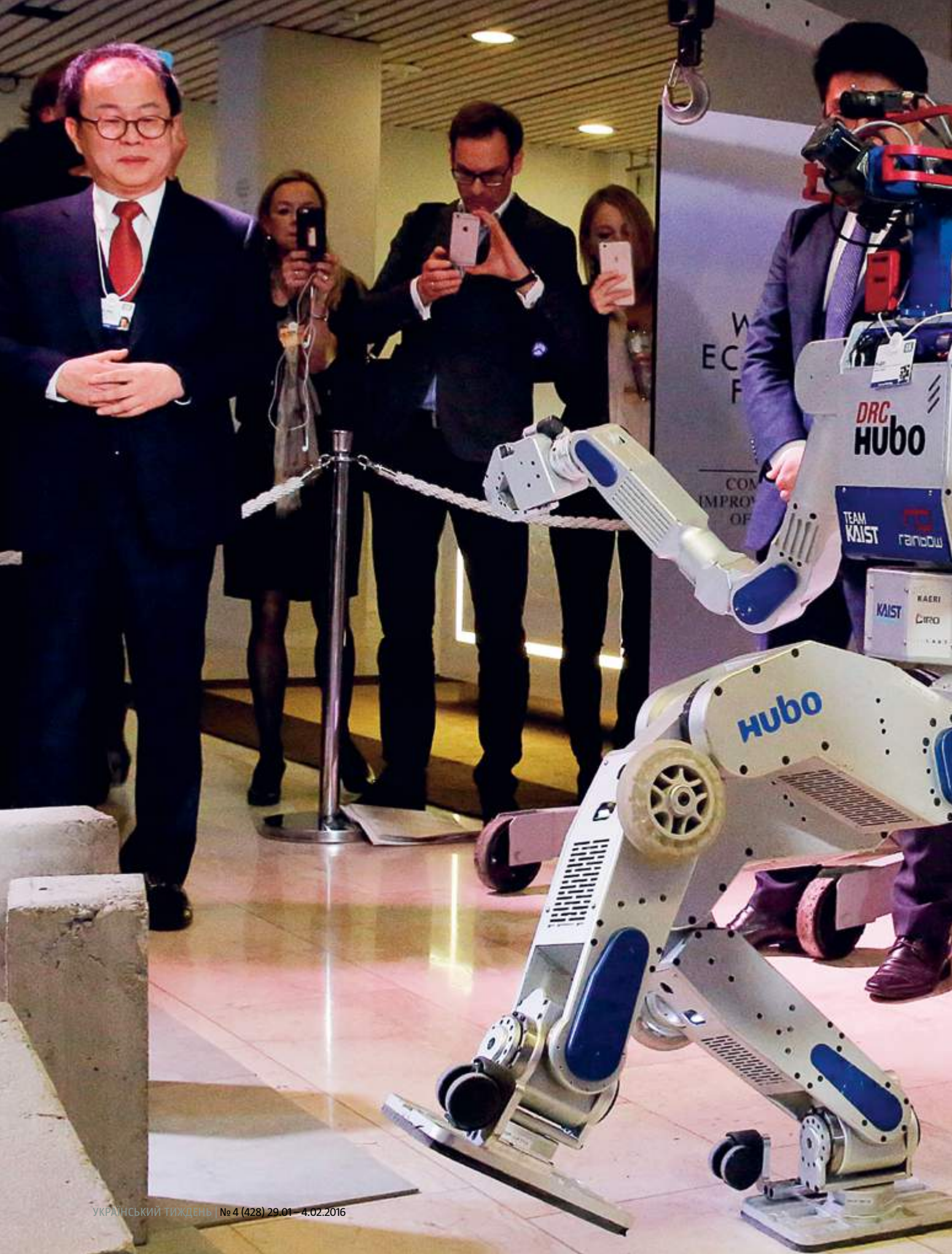

Тиждень

№ 4 (428) 29.01 – 4.02.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: 067-407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: 067-407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-0158
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 27.01.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Давоські неформали

Майкл Бініон

Все почалося 45 років тому з неформальних бесід провідних економістів серед засніжених швейцарських Альп. Нині Світовий економічний форум у Давосі сягнув рівня самітів ООН. На захід збираються 2,5 тис. провідних бізнесменів, міжнародних політичних лідерів, інтелектуалів і журналістів, які обговорюють світові проблеми. Політики ведуть переговори за зачиненими дверима, бізнесмени укладають угоди, дипломати намагаються помирити ворогів, а журналісти записують промови, дискусії та рішення, що формуватимуть світову безпеку й економіку протягом року.

»

ФОТО: REUTERS

Форум заснував економіст німецького походження Клаус Шваб у 1971 році для ознайомлення європейських компаній з американським підходом до бізнесу. Нині постійний секретаріат проводить щороку шість-сім регіональних конференцій у Латинській Америці, Східній Азії та на Близькому Сході. Форум визначає політичний та економічний порядок денний і слугує нейтральним майданчиком, де учасників закликають залагоджувати непорозуміння. Раніше Давос відіграв чималу роль у відкритті колишніх комуністичних країн світу, подоланні апартеїду в Південній Африці, запобіганні війні між Грецією й Туреччиною, примиренні Ізраїлю та Палестини, а ще в розробці спільних стратегій для боротьби зі світовою економічною кризою 2008–2009 років.

Чому ж Давос набув такого значення і привертає більше уваги у світі, ніж осінні сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку? Річ у тому, що світові лідери та бізнесмени, які можуть розслабитися в зручних готелях, тут як у відпустці. Вони мають можливість спілкуватися між собою приватно, не ризикуючи, що будь-яке їхнє слово моментально опублікують у прес-релізі. На Форум запрошують і 500 журналістів, які зарекомендували себе як серйозні й надійні. Ті, що сприяли розгортанню якісної дискусії у світовій пресі, зараховуються до елітного кола. Їм видаються білі бейджі делегатів. Ці журналісти мають привілейований доступ до політиків. Учасники можуть організувати закриті брифінги, а приватні бесіди вести, не турбуючись про сенсаційне розголошення у ЗМІ або про те, що їхні заяви трактуватимуться як офіційні.

ЦЬОГО РОКУ В ЦЕНТРІ УВАГИ БУЛИ НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, СПОВІЛЬНЕННЯ ЕКОНОМІКИ КИТАЮ, ВПЛИВ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ НА БІЗНЕС І МАЙБУТНЄ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Таким чином, інформація із саміту завжди нова й варта висвітлення в пресі. Лідери знають: те, що вони вирішать оприлюднити, неодмінно набуде серйозного розголосу. Це перетворює Давос на платформу, яку політики використовують для впливу на громадську думку у світі й завоювання підтримки своїх позицій.

Останніми роками саміт став головним місцем зустрічі для вирішення складних дипломатичних питань. На ньому близько 220 офіційних сесій, де обговорюються відповідні ідеї. Однак важливіші неформальні зустрічі, на яких державні діячі розглядають світові виклики. Раніше в цих зустрічах регулярно брав участь Володимир Путін. Цього року не приїхав ані він, ані жоден представник його уряду. Напевно, через те що Росія відоме категорично негативне ставлення західної громадської думки до російської політики щодо України, а також щодо посилення авторитаризму Путіна в самій країні. Натомість росіяни відправили Алексея Кудріна — колишнього міністра фінансів, який досі належить до близького кола Путіна, хоч і висловлює опозиційні погляди. Він був неофіційним речником Кремля, що відчайдушно шукає рішення в ситуації з Україною та підтримку своїх дій у Сирії.

Колись на Форум регулярно приїжджав Ясір Арафат. А кілька років тому Давос став ареною для ретельно підготовленого дипломатичного ляпаса: на

той час прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Таїп Ердоган публічно засудив Шимона Переса за ізраїльську атаку на турецькі судна, що везли допомогу до Сектору Газа. Ердоган знав, що скандал, який розгорівся в результаті, забезпечить йому підтримку ісламістів у Туреччині й просигналізує рішучий ухил турецької політики в арабський бік.

Офіційно в програмі Форуму переважають економічна політика й прогнози. Цього року в центрі уваги були нові технології, сповільнення економіки Китаю, вплив новітніх технологій на бізнес і майбутнє фінансових операцій. А от ключові політичні дискусії затмарили криза на Близькому Сході, тероризм, ісламізм і наплив біженців у Європу. Прем'єр Нідерландів застеріг учасників Форуму, що ЄС мусить вирішити міграційну кризу протягом шести-восьми тижнів, інакше — колапс Шенгену й відновлення прикордонного контролю в Європі. Таку саму думку висловили французький і швейцарський прем'єри. Міністр фінансів Німеччини Вольфганг Шойбле сказав, що Європа має приготуватися витратити мільярди євро на кризу, яка обійдеться «набагато дорожче», ніж передбачалося. Президент Світового банку Джим Йонг Кім заявив, що проблема біженців поглибилася. Він закликав збільшити інвестиції на Близькому Сході, щоб біженці не мали потреби тікати.

Значення Форуму полягає в тому, що люди, які прийматимуть ключові рішення, обмінюються тут думками щодо політики, яка впливає на всіх і кожного. На Генасамблеї ООН у Нью-Йорку, де політика держав транслюється на голоси, такі неформальні консультації неможливі. На Форум учасники потрапляють виключно за запрошеннями. Таким чином організатори можуть визначати порядок денний заходу, а також іти на політичні ризики. Цього року, наприклад, вперше запросили ключових осіб Північної Кореї. Дискусії з ними було б складно організувати на будь-якому іншому майданчику. Оскільки країна ніяк не поступається стосовно своєї ядерної програми, а Пхеньян ворожий до зовнішнього світу, Заходу важко комунікувати з режимом, не створюючи враження, ніби вимоги щодо відповідальнішої поведінки до Північної Кореї послаблюються. На Давосі видався малесенький шанс трохи розібратися в мисленні лідерів у стилі Сталіна.

Дедалі важливішу роль у світових справах відіграє релігія. Тому на Форум часто запрошують релігійних лідерів. Цього року до Давосу приїздив архієпископ Кентерберійський, глава англійської церкви й у минулому гендиректор з нафтового бізнесу, який має чималий досвід роботи в банківській та фінансовій сферах. Він один із небагатьох, хто був у гуморі: на запитання про те, чи є Бог у кіберпросторі, відповів: «Гадаю, так, бо в метро чи автобусі я часто бачу людей, які дивляться в ноутбук чи телефон, примовляючи: «Боже, чому воно не працює?»».

У решті настрої на цьогорічному швейцарському зібранні були похмурими. Насамперед через біженців, а ще через стан фінансових ринків. Відкриття Форуму збіглося з обвалом акцій і побоюваннями, що економічний спад у Китаї може насправді бути початком справжньої рецесії. Але журилися не всі. Держсекретар США Джон Керрі сказав делегатам: «Ви приїхали сюди, щоб змінити світ на краще й визначити майбутнє». Що, власне, і намагається робити Давоський форум протягом останніх 45 років. ■

Радіоактивна справа

Едвард Лукас

Стриманою правовою мовою суддя у відставці сер Роберт Овен розповідає історію вбивства британського громадянина в Лондоні. Александр Літвіненко був утікачем із Росії, що дістав притулок у Сполученому Королівстві. Працював у КГБ та ФСБ. Безпосередньо знав про переплетення російської держави й організованої злочинності. Невдовзі його досвідом зацікавилася британська розвідка МІ6. Він консультував її стосовно діяльності підтримуваної Кремлем мафії в Іспанії: розслідування зачіпало фінансові інтереси найвищих чинів у Москві. Причиною вбивства колишнього підполковника могло стати це. Але Овен згадує й інші варіанти, наприклад особисту неприязнь між Літвіненком і Путіним.

Утікач, який незадовго до смерті здобув британське громадянство, звинуватив Путіна, тоді прем'єра РФ, у масових убивствах: організації вибухів житлових будинків у 1999 році, внаслідок чого загинуло понад 300 осіб.

У Кремлі їх списали на терористів, але докази були непереконливі. Літвіненко, як і багато інших авторитетних експертів із Росії, вважав, що справжня мета вибухів — створити атмосферу страху, в якій громадяни бажали б сильного лідера. Це спрацювало. Із політичного нуля Путін перетворився на найпопулярнішого політика країни. Іще більшою сенсацією стало звинувачення Літвіненком Путіна в педофільї.

Слідство вивчає «багате на події» життя Літвіненка, зокрема співпрацю з Борисом Березовським та іншими підозрілими особами. Але воно вицентровано розбиває міфи навколо його смерті: про те, що він, мовляв, сам отруївся, був усунутий британською розвідкою чи не вгодив мафії. Розвінчує воно й інші домисли: пологий, яким убито колишнього офіцера, не був украй дорогим (писали, що така доза обійшлася б у мільйони фунтів). Не було й радіоактивного сліду, що тягнувся б до надсекретного ядерного заводу в Росії.

На мою думку, ці моменти роблять розслідування авторитетнішим. Звіт підтверджує лише ті звинувачення проти Росії, докази стосовно яких неспростовні. Найкритичніша його частина стосується не самого вбивства, а відповідальності за нього. Йдеться про двох злочинців. Дмитрій Ковтун й Андрей Луговой, радіоактивний слід за якими тягнувся через увесь центр Лондона, однозначно працювали на ФСБ. Відтак дуже ймовірно («можливо», за словами Овена), що вони діяли за інструкціями її тодішнього керівника Ніколая Патрушева та самого Путіна. Росія — бюрократична й централізована держава. Тому немає підстав припускати, що настільки ризикована й важлива справа, як убивство британського громадянина (особливо коли той працює на МІ6), не санкціонована на найвищому рівні.

Але Овен також мав доступ до секретних документів та свідків — від МІ6, МІ5 (служби безпеки, що займається протидією тероризмові та контррозвідкою) і кодувальників Центру урядового зв'язку (ЦУЗ) Британії. Із його висновків очевидно: ці таємні

докази свідчать, що в організації вбивства були задіяні найвищі посадовці російської держави.

Найбільша заслуга в розслідуванні належить вдові Літвіненка Маріні. Вона з величезною гідністю й наполегливістю домоглася проведення слідства — наперекір опозиції у британській владі. Тільки після нападу Росії на Україну в 2014-му уряд Сполученого Королівства надав пані Літвіненко та іншим свідкам день у суді.

Однак жодне зі свідчень, почутих у ході розслідування, не стало несподіванкою для офіційного Лондона. Британська розвідка дуже добре знає про аморальність, захланність і вбивчу брутальність, які панують у Кремлі. Про це вона звітує Кемерону та іншим лідерам настільки детально, що прем'єр відчуває до Путіна фізичну відразу під час особистих зустрічей.

Але незвично прямі формулювання у звіті створюють дипломатичну проблему. А зберегти

БРИТАНСЬКА РОЗВІДКА ДУЖЕ ДОБРЕ ЗНАЄ ПРО АМОРАЛЬНІСТЬ, ЗАХЛАННІСТЬ І ВБИВЧУ БРУТАЛЬНІСТЬ, ЯКІ ПАНУЮТЬ У КРЕМЛІ

робочі (читай: прибуткові) відносини із Кремлем хочуть, дбаючи про власний інтерес, не лише русофіли Лондон-Сіті. Більша проблема — заспекійники в костюмах у смужечку на Давнінг-стріт. Наші дипломати вбачають у викритті режиму Путіна не можливість, якою слід скористатися, а перешкоду, яку треба усунути. Вони вважають, що допомога Росії — необхідна складова спроб почати мирні переговори в Сирії.

Це катастрофічно хибний підхід. Якщо ми хочемо посадити режим Асада за стіл переговорів, то мусимо більше тиснути на тих, хто його підтримує, як-от Росія та Іран. Наприклад, серйозними розслідуваннями на предмет відмивання грошей — брудних активів РФ, котрі заливають нашу фінансову систему. Нам треба попереджати банкірів, юристів та бухгалтерів, які сприяють цьому грабункові російського народу, що ставки в грі високі. А ще треба висилати російських шпигунів із Лондона на очах у всіх і розслідувати діяльність тих, хто з ними співпрацює, зраджуючи нашу країну в обмін на гроші, послуги й лестоці.

Крім того, маємо спонукати союзників із НАТО і ЄС приєднатися до нас у боротьбі з будь-якими формами російської диверсії, шкідництва й лобіювання — в усьому від енергопостачання до пропаганди.

Російська держава убила Літвіненка, щоб послати сигнал іншим росіянам: не тікайте, не співпрацюйте із західними розвідками. Ми вас знайдемо, а далі — повільна смерть у муках. Це був сигнал і Сполученому Королівству: Росія може робити що завгодно на вулицях нашої столиці. Британське громадянство не дає захисту.

А який сигнал буде від нас? ■

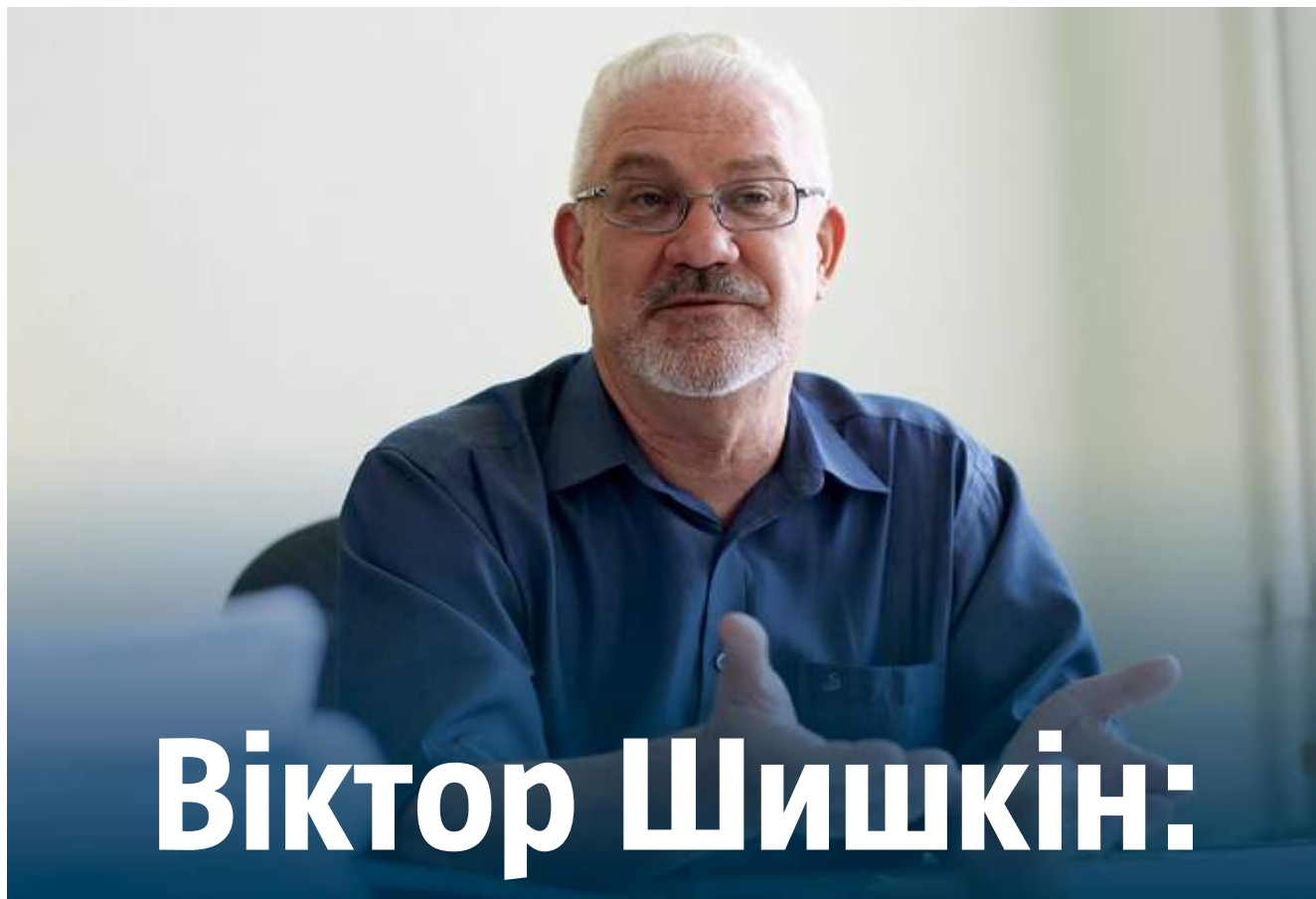

ФОТО: УКРАЇНОРМ

Віктор Шишкін:

«Спочатку треба навчитися виконувати Конституцію, яка є»

Спілкувався
Роман
Малко

Наскільки небезпечними є зміни до Конституції, кому вони вигідні й чи можна без них обійтися, розповів в ексклюзивному інтерв'ю **Тижню** колишній суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін.

Ви категорично виступаєте проти внесення змін до Конституції. Чому?

— Я категорично проти навіть обговорення суті, будь-яких пропозицій щодо змін, бо це змарнований час. Це намагання влади відволікти народ від сьогоднішніх проблем. А проблеми в нас дві. Жодних реформ — і Конституція тут ні при чому, їх можна проводити й на базі старої редакції — та наявність війни. Вона є і фактично, і юридично, хоча й не оголошена. У Конституції прописані два терміни: введення воєнного стану й наявність умов воєнного стану. Фактично про умови воєнного стану без його оголошення можуть сказати чотири органи: парламент, що ухвалює закони, зміни до законів або постанови, Кабмін, котрий приймає свої акти, президент, який приймає свої акти, і Конституційний Суд, що повинен дати оцінку цим актам. І з сукупності тих актів, які є на сьогодні, безпосередньо випливає, що в нас війна. Я про це казав ще влітку, проаналізувавши з

півсотні нормативних актів рівня парламенту, президента й Кабміну. Там написано: воєнна агресія, окупація території, агресивний напад, воєнні дії. Хіба це не умови воєнного стану, коли і сам парламент, і президент, і Кабмін вживають термінологію, яка притаманна лише етапу війни. Плюс після того, як я пішов із Конституційного Суду, або мене пішли, мої колеги суддя Мельник і суддя Сліденко так само це розписали. На той час вони вже навели більше нормативних актів, близько ста, з яких випливає, що в нас умови воєнного стану.

Тому я не хочу, щоб хтось прикривався нібито якимись змінами, ігноруючи ситуацію, пов'язану з безпекою для суверенітету й територіальної цілісності нашої держави. І всі розмови по суті на цьому тлі другорядні. Найперше ми повинні вирішити лише це питання. Сьогодні жодні зміни до Конституції, навіть найпозитивніші, — уявімо, що всі вони суперпозитивні, — все одно не можуть відбутися, адже в такий спосіб ми даємо карт-бланш Путіну. Якщо ми внесемо зміни щодо депутатської недоторканності та суддівського імунітету, а завтра відмовимо Путіну в конституційних змінах, а п. 18 так званої децентралізації — суто путінський, агресивно юридичний напад на Україну, то нам скажуть: а чому ви цю конституційну зміну

провели, а цю ні. Дамба мусить бути без тріщин. Вона не повинна бути прорвана.

Ви називаєте зміну Конституції втратою суверенітету. У чому втрата?

— Територіальна втрата суверенітету, те, що ми не суб'єкт міжнародного права, а об'єкт. Нам диктують умови. Згадайте, Чехія стала об'єктом, а не суб'єктом у 1937-му, її навіть не пустили за стіл переговорів щодо мюнхенської угоди. А зараз із ким ми сідаємо? І Путін сьогодні хоче вивести себе із цього процесу, хоче керувати ним, але не бути його учасником. Лише його маріонетки під назвою «ДНР» і «ЛНР» беруть участь. Але вибачайте, світ ніколи не вів переговорів із терористами, щоб іти їм на якісь кардинальні поступки. А ми їх фактично легалізуємо. Оце і є втрата суверенітету. Ми через мінський «договорняк» майже погодилися з втратою Криму, через нього виконуємо всі забаганки Путіна щодо якогось особливого, а фактично маріонеткового статусу (для нього, не для нас) на Сході України. Плюс якщо ми не суб'єкт, а об'єкт зовнішньої політики, то це також втрата суверенітету. І обстоювання прав своїх громадян, коли ми не можемо їх захищати на окупованих територіях Криму та Донбасу, також втрата. Це щонайменше три глобальні елементи, хоча їх можна нарахувати з десяток.

Чи є в суспільстві запит на зміну Конституції, чи це данина міжнародним зобов'язанням, а може, наявність тиску?

— І тиск, і фейк. Чому фейк? А що в сьогоднішній Конституції заважає дати більше прав органам місцевого самоврядування? Що? Те, що там є представник президента? Звутьте законом його повноваження до мінімуму й ним же максимально розширте місцеве самоврядування. Хоча воно й сьогодні розширене. Подивіться на практику засідання наших райрад чи облрад. Із чого починають нові сесії? З того, що приймають рішення про обсяг делегованих повноважень державним адміністраціям. Тепер питання: а чи можна їм узагалі не делегувати повноваження? Можна. То в чому проблема? Хто заважає? Якщо вже десь законом комусь розширено, а комусь звужено, поміняйте закон. А до чого тут Конституція? У ній, зокрема у ст. 144, написано, що всі додаткові повноваження рад регулюються законом. Оця навішана на вуха народу локшина, що без якогось там змін ми ні кроку вперед, справді фейк. На базі чинної Конституції, через законодавство можна проводити будь-які реформи. Питання — як знайти вихід? Якщо нормально виписати закон про місцеве самоврядування, можна знайти безліч виходів. Приберіть норму про те, що сесія делегує якісь повноваження держадміністрації, вона й не делегуватиме.

Наскільки великий зовнішній тиск на Порошенка щодо конституційних змін?

— Я думаю, що тиск є. Але, якщо він на нього реагує таким чином, що піддається, тоді він слабка політична фігура. Він президент чого? ЄС, Росії, Німеччини чи кого? У Конституції Пилипа Орлика є таке визначення: «Гетьман має поводитися доброумно». Красиве українське слово. Але я не бачив, щоб наш президент поведився доброумно.

До речі, хочу нагадати тому самому Порошенкові, щоб він почитав рішення КС 2000 року щодо

Віктор Шишкін — кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, один із розробників Конституції України. Народився в Тирасполі (Молдова) 1952 року. Закінчив юридичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Працював суддею на Кіровоградщині. Був народним депутатом України першого, другого, третього скликань, заступником голови Комітету Верховної Ради України. У 1991–1993 роках — генеральний прокурор України. З 4 серпня 2006-го по 21 липня 2015-го — суддя Конституційного Суду України від президента України. Автор понад 100 наукових праць в Україні та за кордоном.

намагань Кучми внести зміни до Конституції. Там було сказано, що зміни можна виносити на референдум, але спершу треба спитати в народ, чи хоче він їх. Тобто технологічно спочатку необхідно провести референдум і спитати в людей, чи їм потрібні зміни (тезово вказавши, про що вони будуть), а вже потім, виписавши їх, знову виносити на затвердження. З огляду на це в Порошенка повно козири для боротьби із зовнішнім впливом на кшталт Меркель, Олланда, Путіна та інших: спитати свій народ, використати рішення Конституційного Суду, які вже були до цього, не тиснути на КС (так, як нині там приймають рішення, у мене немає жодного сумніву, що чиниться такий самий адміністративний тиск, як за Януковича), не робити із суддів підстилку, як це робить Порошенко.

СЬОГОДНІ ЖОДНІ ЗМІНИ ДО КОНСТИТУЦІЇ, НАВІТЬ НАЙПОЗИТИВНІШІ, НЕ МОЖУТЬ ВІДБУТИСЯ, АДЖЕ В ТАКИЙ СПОСІБ МИ ДАЄМО КАРТ-БЛАНШ ПУТІНУ

Ви справді вірите в якісь секретні домовленості чи зраду з боку керівництва України?

— Я унікав би слова «зрада», якби йшлося лише про законопроект про зняття депутатської недоторканності чи суддівського імунітету, про намагання змінити розділ, що звється судоустроєм. Я міг би критикувати суть. Але не тоді, коли мова про децентралізацію, у якій є знаменитий п. 18 про так званий особливий статус. Хоча дехто каже, що там такого не написано, але, по суті, йдеться таки про особливий статус певних регіонів Донбасу. Мало що там не використане одне слово. Це якраз і є намагання Путіна зробити маріонеткові держави, підконтрольні йому, на які він здійснюватиме протекціонізм, а фактично протекторат. Анексія Криму, тобто відірвані території, раз і протекторат на якусь частину два. І намагання це протягти через Основний Закон я якраз вважаю зрадою державних інтересів України.

Чому в нас кожен президент прагне змінити Конституцію? Як провести реформу так, щоб залишити Основний Закон без змін бодай на десятиліття?

— А от це ментальність, яка вказує, що ми ще совки. Це ментальність генерального секретаря партії. Кожен хоче бути монархом. Або спадковим, або обраним, але монархом. Це візантійщина. Наші президенти в такому разі нічим не відрізняються від

попередніх генсеків СРСР, кожен із яких писав під себе Конституцію.

Тим, хто хоче зайнятися реформуванням, я завжди радив і раджу взяти енциклопедичний словник, відкрити на слові «реформи» й прочитати десять разів, що під ними розуміється. Реформи — це кардинальна зміна якогось досі наявного стану або внесення до нього суттєвих змін. Сьогодні я взагалі не бачу в проєктах жодних реформ. Якщо раніше називався Верховний Суд України, а зараз називатиметься Верховний Суд, то це реформа? Або якщо прокуратура була окремим розділом, а зараз вона йде окремою статтею в розділі правосуддя, але з тими самими повноваженнями, з тим самим генпрокурором, який є підвідомчим президентові й призначається вже не на п'ять, а на шість років, то це реформа? Я її не бачу. Реформа — це коли доктринально змінюються повноваження. От у 1996 році була реформа прокуратури, бо в неї забрали так звані загальний нагляд, який становив щонайменше 70% усього її навантаження. А зараз порівняйте повноваження прокуратури, які є в ст. 121, і те, що вони запропонували. Ті самі, але іншими словами. Понад те, вони розширені, і там прихована участь у слідстві, бо написано, що здійснюють організаційне та

ОЦЯ НАВИШАНА НА ВУХА НАРОДУ ЛОКШИНА, ЩО БЕЗ ЯКИХОСЬ ТАМ ЗМІН МИ НІ КРОКУ ВПЕРЕД, СПРАВДІ ФЕЙК. НА БАЗІ ЧИННОЇ КОНСТИТУЦІЇ, ЧЕРЕЗ ЗАКОНОДАВСТВО МОЖНА ПРОВОДИТИ БУДЬ-ЯКІ РЕФОРМИ

процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Я, наприклад, не проти, щоб прокуратура брала участь у слідстві, але кажу, що в цьому випадку то маніпуляція. А представництво інтересів держави було й лишається, підтримка державного обвинувачення також. То що прибрали? Хіба те, що тепер прокурор не виступає в інтересах особи. Дожилися. Державу прокурор захищає. А хто захищатиме покалічених? Кажуть, адвокати. А звідки сьогодні у фронтовика, який прийшов із війни без рук і без ніг, гроші на адвоката? Якщо те, що прокурор перестає захищати людину, — це реформа, тоді так, реформа... Але кому вона така потрібна? Що взагалі реформаторського? Як призначався суддя безстроково, так і призначається, як не обирався народом, так і не обирається. Ну у ВРЮ було 20 суддів, тепер 21. Ну записали, що тепер 11 обиратиме з'їзд суддів. Але це не реформа.

Невже не потрібна судова реформа?

— Проблема судової влади в її носіях, тобто в судовому корпусі. Як нам очистити судовий корпус і поставити гальма чи фільтри, щоб туди не потрапляли негідники? Але для цього зовсім не потрібні конституційні зміни. Ні в кого, у Конституції жодної держави не написано про такі механізми. Це механізми рівня закону, от і вводьте законом. Ввели ж вищу кваліфікаційну комісію. До цього була мережа, а тепер зробили одну. Щось змінилося? Кажуть, що нічого. ВРЮ двічі поміняли, зокрема й через закон очищення влади. Дуже змінилася її робота? Ні. Половина з тих, хто арештовував майданівців, і далі сидять у своїх кріслах. І чи

поміняється щось після зміни Конституції? Ні, якщо ми не поставимо такі фільтри, щоб негідники не потрапляли. Але все це робиться на рівні закону, бо там є технологічні нюанси: як формувати комісію, яка буде судом над суддями, які вимоги ставлять суддям крім загальних. Для цього не треба писати новий Основний Закон. У деяких конституціях узагалі зазначено, що суддями можуть бути особи з юридичною освітою. І все. У нас значно більше. А решта регулюється законом. Навіть вимоги до юридичної освіти — це ж не Конституція виписуватиме, а закон. Тим більше що технологія запропонованих змін лише погіршує ситуацію.

Є шанс, що децентралізаційні правки не будуть прийняті? Переживши 31 серпня, суспільство мало час розібратися, про що йдеться. Здоровий глузд спрацює чи дотиснуть?

— Це трагедія нашого суспільства і влади. Днями КС знову прийняв висновок про зміни до Конституції, але у сфері судоустрою. Ті самі судді, що й раніше, знову розшаркалися перед Банковою. З огляду на це я не можу сказати, що буде мужність і в парламентаріїв. У якоїсь частини так. Я не говорю, що всі депутати погані, є стійкі, але їх меншість. Більшість обранців — боягузи. Вони пов'язані бізнесом, перебувають на кримінальному гачку, боязливо себе захищають. Звісно, що під тиском Банкової вони можуть проголосувати.

Якщо децентралізація й судова реформа на слуху, то про третю складову змін до Конституції, пов'язану з правами людини, якось не дуже говорять. Про що, власне, йдеться?

— У Конституції все прописано достатньо, навіть більше, ніж деінде. І гідність людини, і соціальна цінність людини, і поведінка державних органів. Ніхто не виконує. У тому то й річ, що спочатку треба навчитися виконувати Конституцію, яка є. Президент не гарант Конституції, як люблять казати, а гарант дотримання конституційних прав громадян і гарант дотримання Конституції. Це різні речі. Бо гарантом Конституції в Україні є тільки КС, він оцінює всі інші нормативні акти на предмет їхньої відповідності Основному Закону. Тому, якщо ти гарант дотримання Конституції, дотримуйся. Що робить твій Аваков, що робить твоя СБУ, чому арештовують патріотів? Що робить наш дорогий омбудсмен? Його робоче місце має бути нині в тюрмах і судах. А де він? Питання в невиконанні. Конституційна база закладена для всіх.

Якщо Конституцію все ж змінять, яка ймовірність, що ці зміни працюватимуть?

— Думаю, вони не працюватимуть. Буде фейк, але це буде перемога Путіна. І він тоді покаже всієї Європі, що він такий самий серйозний гравець, як Гітлер у 1930-х роках. Про гітлерівський режим ми завжди говорили лише крізь призму Мюнхена. Але спочатку Гітлер увів війська в Рейнську область, яка була демілітаризована після Першої світової війни. Французи тоді не стали протестувати, і це окрилило його. Потім пішла Австрія, далі Чехословаччина, потім Польща, і почалося. Так от у Путіна в цьому випадку можуть розправитися крила, й одним із винних буде Порошенко, бо він не стоїть стіною на його шляху. ■

Сергій Горбатюк:

«Перевірка російського сліду триває. Питання в тому, наскільки він вплинув на розвиток подій під час Майдану»

Тиждень поспілкувався з начальником управління спеціальних розслідувань Генпрокуратури про розслідування подій на Майдані, люстрацію серед слідчих та справи Тимошенко, якими він особисто займався.

Які провадження цього року слідство передаватиме в суди?

— Нещодавно до суду було скеровано обвинувальний акт стосовно подій 18 лютого, зокрема щодо бійця харківського «Беркута», який звинувачується в застосуванні насильства до одного із сотників Майдану, котрий згодом потрапив під автомобіль. Якщо пам'ятаєте, тоді протестувальники захопили транспорт у вешників, майданівець за кермом найждрав на працівників міліції, потім розвернув машину й збив на смерть іншого майданівця. Ця особа також перебуває під судом, оскільки не вчинила жодних дій, щоб уникнути наїзду. Але тут підозрюваний може потрапити під закон про амністію, який у лютому 2014-го ухвалила Верховна Рада.

Щодо побиття та викрадення автомайданівців, то 14 січня поточного року до суду направлено обвинувальний акт щодо командира другої роти київського «Беркута» за підозрою у вчиненні протиправних дій під час подій у Кріпосному провулку. Провадження передано до Печерського суду, але поки що не призначено розгляду. Також щодо подій 1 грудня і 18 лютого повідомлено про підозру колишньому командирові одного з територіальних підрозділів «Беркута», якому інкримінується вчинення протиправних дій щодо протестувальників. Приблизно в цей самий час плануємо направити до суду провадження стосовно ще трьох беркутівців із так званої Чорної роти, яким інкримінується участь у розстрілах 20 лютого.

Наскільки проблемною є ідентифікація силовиків, які були в урядовому кварталі наприкінці лютого 2014-го?

— Якщо беркутівці чи вешники на відео в масках і шоломах, ідентифікація за допомогою експертизи практично неможлива. Якщо говорити про окремих підозрюваних, щодо яких є висновки експертиз, то там маски були опущені, можна роздивитися риси обличчя. До того ж один із них шульга, він єдиний, хто того дня тримав автомат

Спілкувався Станіслав Козлюк

під ліву руку. А загалом якщо слідство не може отримати ідентифікуючі експертизи бійців, то збираємо інші докази, як-от показання свідків, примітні рюкзак, розгрузки, зброя в руках, можливі поранення.

Але ж зброю «Беркут» вивіз у невідомому напрямку...

— Вивезли не лише зброю. У підрозділі київського «Беркута» знищена документація щодо її закріплення та видачі. Однак накази про закріплення зброї за конкретними бійцями збереглися в ГУ МВС. До того ж викрали лише 25 одиниць — за кількістю людей, які були задіяні в урядовому кварталі. А в самій роті 96 осіб. До того ж ми вилучили експериментальні відстріли куль та гільз від цієї зброї.

Як просувається розслідування підпалу Будинку профспілок?

— Ми його розглядаємо в межах організації незаконної антитерористичної операції. У цьому провадженні проходить колишній начальник ГУ СБУ Києва та області. Документи щодо організації та проведення тієї «АТО» знищені. На думку слідства, у такий спосіб причетні до цієї операції особи намагалися захиститися, приховавши факт «АТО». Водночас є план, оприлюднений Геннадієм Москалем. Виходить так, що був створений штаб, якому підпорядковувалися всі підрозділи: МВС, «Беркут», внутрішні війська, спеціальні підрозділи. Саме на керівників цього штабу, згідно з підозрами, покладена відповідальність за події тієї ночі: і за штурм Майдану, і за пожежу в Будинку профспілок. Крім смертей протестувальників і завдання тілесних ушкоджень слідство інкримінує їм також загибель і поранення міліціонерів. Удень під час сутичок загинуло троє мітингувальників і ще понад 400 поранено. Поранені й убиті були й серед правоохоронців. Командувач штабу «АТО» цю ситуацію цілком усвідомлювали, вони знали, що подальші їхні дії призведуть до кривавих сутичок, але все ж віддали наказ про антитерористичну операцію.

Є остаточна версія щодо пожежі в Профспілках?

— Бійці «Альфи» пояснюють, що протестувальники кидали в них пляшки з пальною сумішшю. У нас немає питаних майданівців, які підтвердили б чи спростували це твердження. Але якщо навіть так, у ситуації, коли на людей ідуть з автоматами Калашникова, у повній амуніції, а ззовні приміщення відбувається

штурм і скоюються вбивства, вони починають захищатися й діяти в стані крайньої необхідності. У самій будівлі було більш як 20 осередків виникнення пожежі від стандартних пально-мастильних матеріалів. Тобто не було єдиного епіцентру, що вказував би на підпал в одному місці. Під час огляду будинку профспілок слідчі виявили лише двох загиблих.

Також слідство встановило, що саме силовики скоординували в ніч із 18 на 19 лютого дії тітушків на розі Володимирської та Великої Житомирської.

Тобто на той момент МВС уже роздало тітушкам зброю?

— Саме щодо 18 лютого факт видачі табельної зброї не встановлений. За показаннями та з відеозаписів видно, що в тітушків була власна зброя, пістолети, яких немає на озброєнні в МВС. Увечері 18-го та в ніч на 19-те від міліції вони отримували кийки, щити й світлошумові гранати. Зброю ж зі складів МВС їм видали ввечері 20 лютого після того, як тодішній міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко заявив про дозвіл міліції застосовувати зброю. Тітушки тоді отримали 408 одиниць АК і близько 80 тис. набоїв до них. Крім того, зброю видавали й міліціонерам. Тобто був реальний намір масштабного її застосування проти активістів. На щастя, кінцевого наказу не віддали.

НЕ МОЖНА СКАЗАТИ, ЩО АКТИВІСТИ ВИКОРИСТОВУВАЛИ СИСТЕМНО ЯКИЙСЬ ОДИН ВИД ЗБРОЇ. ВБИВСТВА ТА ПОРАНЕННЯ МІЛІЦІОНЕРІВ ПОЧАЛИСЯ ПІСЛЯ 14-Ї ГОДИНИ 18 ЛЮТОГО, ПІСЛЯ ПЕРШИХ УБИВСТВ МАЙДАНІВЦІВ

Скільки міліціонерів загинуло на Майдані?

— 13 силовиків загинуло, 215 дістало вогнепальні поранення. Але наразі підозри нікому не повідомлено. Проти працівників МВС використовували пістолети, револьвери, різні види мисливської зброї, були кулі 5,45, як від АК. Не можна сказати, що активісти використовували системно якийсь один вид зброї. Ну й слід зазначити, що вбивства та поранення міліціонерів почалися після 14-ї години 18 лютого, тобто вже після перших убивств та поранень майданівців. Зокрема, силовики застосували проти людей мисливські набої, якими заряджали помпові рушниці. Також був розгін у Маріїнці спільно з тітушками. І лише коли міліція і влада перейшли межу, протестувальники стали використовувати вогнепальну зброю.

Вбивці Нігояна, Жизневського та Сеника встановлені?

— На жаль, поки що ці злочини не розкриті, не встановлені особи, які стріляли. Нігояна вбила картеч, у Жизневського й Сеника поранення патроном для примусової зупинки транспортних засобів. Він є на озброєнні в міліції і не продається у вільному доступі.

Яка ситуація з викраденням Луценка й Вербицького?

— Справою Вербицького займаються слідчі МВС, і провадження в них. Вони показували реальні результати, тому не було підстав забирати в них провадження. На сьогодні встановлено 13 осіб, які причетні до цього злочину, 11 розшуковують. У справі побиття Тетяни Чорновіл, до речі, також

уже є підозрювані — їх п'ятеро. До суду направлено обвинувальний акт щодо двох осіб, зокрема щодо водія авто. Зі зрозумілих причин більше деталей повідомити не можемо. Хіба додам, що підозрювані в організації злочинів проти Луценка — Вербицького проходять у нас також як організатори та координатори загонів тітушків.

Чи побачимо ми за ґратами Єфремова та інших регіоналів, причетних до подій Майдану?

— Щодо драконівських законів провадження вже в суді. Депутатам інкримінують ухвалення законів у злочинний спосіб, точніше організацію видимості ухвалення законів та підробку документів. А також те, що в результаті їхніх протиправних дій відбулася ескалація між силовиками й протестувальниками. Щодо вироку Єфремову, то це виключна компетенція суду. Але ситуація складна. Йому інкриміновано ст. 364 (зловживання службовим становищем) і ст. 366 (службова підробка). У травні 2014 року з'явився закон, яким у примітку до ст. 364 внесли зміни, що дозволяють притягати посадовця до кримінальної відповідальності лише за умови, що завдану шкоду можна оцінити матеріально, грошима. У законі ж зазначено, що він зворотної дії немає. Тобто деяких чиновників, які зловживали службовим становищем, у справі того самого Майдану притягувати до кримінальної відповідальності можна. Однак у Кримінальному процесуальному кодексі та Конституції записано, що закон, який пом'якшує відповідальність, має зворотну дію.

Автором цих змін (у примітці до ст. 364) був депутат Антон Яценко. Того дня Рада голосувала пакет законів щодо візової лібералізації, він стосувався великої кількості питань. Нам вдалося установити, що депутати в очі не бачили тих змін, а до таблиці їх внесли вже після голосування. За цим фактом ми навіть провадження зареєстрували. Проте, щоб досягти результату, необхідні детальні показання від депутатів. Але вони їх не дають. І це зрозуміло. Як на мене, такі історії у ВР відбуваються із завидною регулярністю. Згадані зміни призвели до того, що й за ст. 365 КК (перевищення службових повноважень), яка інкримінується правоохоронцям у випадку неправомірного застосування насильства, коли немає матеріальної шкоди, існує загроза, що силовиків можуть виправдати. Я порушував ці питання на різних рівнях, щоб визнати голосування за ті зміни такими, що не відбувалися, але мене не підтримали. Начебто процедури немає.

Чи буде заочне засудження високопосадовців часів Януковича?

— Інтерпол відмовляє в оголошенні в міжнародний розшук у всіх випадках притягнення до відповідальності посадовців чи правоохоронців за злочини під час протестних акцій. А це обов'язкова умова для початку процедури й направлення провадження до суду. Законопроект, яким скасовувалася б прив'язка до міжнародного розшуку, а залишався б тільки державний розшук, кілька разів голосували в першому читанні, але такі зміни не знайшли підтримки в народних депутатах. Стосовно того самого Януковича в нас шість проваджень, у яких повідомлено про підозру. Регулярно надсилаємо запити до Росії щодо екстрадиції та нагадування з цього приводу. У жодному

випадку відповіді немає. Хоча після нашого звернення генпрокурор РФ у пресі заявив, що Януковича не видаватимуть, але офіційної відповіді не надіслав. Щодо економічних епізодів дозвіл на міжнародний розшук дають. У восьми випадках зверталися до суду по дозвіл на початок спеціального провадження, яке неофіційно називають «процедурою заочного засудження». По заочному в нас є дозволи суду на здійснення спеціального розслідування щодо Януковича, Богатирьової, її заступника, заступника Клименка. До кінця року, сподіваюся, почнуться засідання по Укртелекому: там підозра Юрію Колобову, він затриманий в Іспанії. Також із травня 2015-го розглядаємо клопотання прокурора щодо надання дозволу на початок процедури заочного засудження щодо Арбузова й Клименка, але там постійні відводи від адвокатів. Судді ж не поспішають, хоча могли б пришвидшитися, якби засідання призначалися щодня.

Наскільки російський слід присутній у подіях на Майдані?

— Ми отримали документи від СБУ щодо приїзду до України в грудні, січні й лютому представників ФСБ і радника глави Адміністрації Путіна Суркова. 20 лютого вони прилетіли приблизно о 19-й годині, тобто вже після вчинених розстрілів. Інформація, яку ми отримали від СБУ, стосується їхнього переміщення і дій, які полягали в «ознайомленні» із ситуацією. Все.

Але слідство перевіряє вплив представників РФ на високопосадовців чи правоохоронців і намагання скерувати ситуацію в певне русло. Ефесбешники були на Майдані. Есбеушники, яких ми допитали, пояснювали, що візит росіян був лише «ознайомчим», щоб зібрати інформацію про протест у Києві.

А як щодо «гуманітарної допомоги» від Росії під час протестів? Йшлося про передачу Україні спецзасобів.

— Так, Росія надавала Україні спецзасоби як «гуманітарку», зокрема світлошумові та газові гранати тощо, аби їх використовували проти протестувальників. Але ці спецзасоби не пройшли перевірки українського МОЗ на безпечність, тож не мали права застосовуватися. Чи була така перевірка в РФ, невідомо. Зустрічі Суркова з Януковичем теж складно підтвердити. Точно можу сказати, що 18–20 лютого були дзвінки з російських номерів Януковичу. Сам Путін в інтерв'ю розповідав, що після 21 лютого координував його переміщення Україною. Не виключений вплив російського керівництва на колишнього президента й у попередні місяці. Тому так, перевірка російського сліду триває. Питання в тому, наскільки він вплинув на розвиток подій під час Майдану.

Що сталося з документами у справі Тимошенко, які знайшли в будинку Пшонку?

— Ми виявили в цьому будинку документи, що стосувалися фірми «Скаден», яка складала звіт щодо розгляду Європейським судом скарги Тимошенко на незаконне затримання та притягнення до кримінальної відповідальності в газовій справі. Йшлося про оцінку самої скарги й законності рішення. Слідство встановило, що на замовлення звіту держава витратила близько \$1 млн. Але на час залучення згаданої іноземної юридичної фірми цей висновок у самому Європейському суді вже не можна було використати, оскільки судді пішли в нарадчу кімнату. За версією слідства він робився радше для піару та подальшого

Сергій Горбатюк народився 20 червня 1973 року. Працювати в прокуратурі почав у липні 1995-го, на слідстві з 1996-го. З 2004-го по 2014-й — слідчий, старший слідчий в особливо важливих справах ГПУ. Займався резонансними провадженнями, зокрема щодо Павла Лазаренка та Юлії Тимошенко. Розслідував справу щодо знущання над Михайлом Гаврилюком. 18 грудня 2014 року очолив управління спецрозслідувань ГПУ.

виправдання в разі рішення на користь Тимошенко. За незаконне замовлення цих робіт та витрату коштів на їх оплату повідомлена підозра Лавриновичу та його заступників.

Ви пройшли люстрацію?

— Усі наші слідчі пройшли. На сайті ГПУ є всі дані, документи можна подивитися. І щодо мене також.

До вас не було запитань через справу Тимошенко?

— Ні, перевірка ж стосувалася проваджень щодо Майдану. Так, до січня 2011 року протягом певного часу я займався кримінальною справою Тимошенко. На початковому етапі пред'являв обвинувачення щодо кіотських коштів на підставі висновків судових експертиз про встановлену шкоду. Коли ж розібрався детальніше, виявив, що обвинувачення не підтверджуються об'єктивними доказами. Доповів про це керівництву, після чого мене відсторонили від подальшого розслідування. Також мав займатися епізодом із закупівлею автомобілів швидкої. У цій справі теж вказав керівництву на відсутність підстав для пред'явлення Тимошенко обвинувачення. І знову був відсторонений від розслідування. До справи Щербаня мене вже не залучали. Думаю, записали в «ідеологічно ненадійні».

Чи досі є небезпека для вашої слідчої групи через створення Державного бюро розслідувань (ДБР)? В Адміністрації президента заявили, що загроза для майданівських проваджень немає, а слідчі можуть продовжувати свою роботу.

— У законі написано, що слідчі здійснюють повноваження до набрання чинності ч. 4 ст. 216. Вона регулює підслідність проваджень слідчим ДБР. Інший абзац говорить про те, що ця частина набирає сили з початком діяльності ДБР. У законі також зазначено, що Кабмін має створити Бюро до 1 березня. І в будь-якому разі, навіть якщо не встигнуть, із 1 березня воно вважається створеним. Є чіткі підстави думати, що слідчі прокуратури втрачають повноваження. Навіть якщо відкласти набрання законом чинності на місяць-два, до ДБР увійде не більше ніж 30% слідчих прокуратури, не більше ніж 20% інших слідчих і 50% юристів «з вулиці». Тобто законодавець замість того, щоб забезпечити належний перехідний період, аби уникнути перешкод у розслідуванні справ Майдану, фактично каже нашим слідчим: припиняйте розслідування й ставайте в конкурсну чергу.

Подібна ситуація була під час створення Національного антикорупційного бюро, коли на півтора місяця робота зупинилася в справах щодо екс-високопосадовців. Зараз може виникнути аналогічна. Іноді запитуєш себе: а чи не ставлять нам палиці в колеса умисно? ■

«Отвали, брат»

Катерина Барабаш

У чому схожі російські «патріот» і ліберал

Думалося нам, ніби вододіл у російському суспільстві проходить по тій червоній лінії, що відокремлює 86% від 14%. Якби це було так, люди ліберальних поглядів могли б спати спокійно. Та як заснути, коли лібералові свербить головне питання: «Якщо ми з українцями один народ, то чого вони нас так ненавидять?». І так воно допікає, аж ковбаса українська в горлянку не лізе...

Боязкі відгомони невдоволення українцями в російському ліберальному середовищі чути давно. Ще під час Майдану багато хто тут, у Москві, перешіптувався: «Усе розуміємо, але таки шкода, що вони там під антиросійськими гаслами скачуть». Зауважимо: перешіптувалися ліберально й проукраїнськи настроєні громадяни — не кримнаші, не ватники, не «патріоти». Щиро підтримуючи Майдан, російські демократи ображались на таку небратерську забудькуватість щодо спільного «братерського минулого». Доводилося пояснювати, що антиросійські гасла з'явилися вже після того, як Рада Федерації підтвердила право президента, коли щось не так, ввести війська в Україну. «Ну і що? — ображено надували губи. — То ж президент, то ж Рада Федерації, а нормальні росіяни тут до чого?» Хоча два роки тому ображатися вголос було незручно: іще не стих плач за вбитими на Майдані, а потім і взагалі почалися криваві події на Сході.

Але будь-яка війна, якщо вона точиться не біля твоєї домівки, у певний момент виявляється звичною і млявоплинною. Збройний конфлікт на Донбасі поступово перестає бути боєм російського ліберала, й от йому вже знову здається образливим, що українці не вбачають у ньому брата. Дедалі частіше з українського боку чується: «Забирайся. Не заважай». Прикро. «Ми один народ, бо мені теж подобається українська ковбаса», — нічтоже сумняшеся пише відома російська журналістка Ольга Романова. І мало не ридає, читаючи коментарі українців: «Відчепіться вже зі своїм братерством». Інший відомий медійник закликає українську владу отямитися і перестати підозрювати всіх купю російських громадян на своїй території в підрипній діяльності, нагадуючи, що він тут ризикує власною свободою, захищаючи «братній народ». Третій дійшов висновку, що в Україні заправляє така сама вата, тільки під синьо-жовтим прапором. «Вишивата» — таке слівце з'явилося тепер у нашого ліберала. Загальний сенс цих виступів зводиться до одного: «Особисто я українців не вбиваю, а їх навіть люблю, війни бути не повинно, адже ми брати, і взагалі перестаньте до мене чіплятися, а питайте тих, хто «Кримнаш» і «Свободу Донбасу!».

Несподіваний сплеск братніх настроїв змив із лібералізму в РФ наліт пристойності, оголивши той

Ліберальний імперіалізм. Для Міхаїла Ходорковського та його однодумців Київ, як і решта території України, — «наша територія»

інфантилізм, який неодмінно змушує російського демократа, згідно з відомою тезою Володимира Винниченка, спіткнутися на українському питанні. Довго російські ліберали трималися — майже два роки. Але спіткнулися і вони.

Не вмюючи пояснити, у чому, власне, «братерськість» двох народів, вони почали висувати претензії до України, мовляв, ви своїм «забирайся» ображаєте своїх-таки братів, тутешніх поборників вашої свободи! Ми до вас зі щирою душею, а ви — «Забирайся». Прикро, брате.

**РОСІЙСЬКИЙ «ПАТРІОТ» ПЕРЕКОНАНИЙ:
ЙОГО ПОВИННІ ЛЮБИТИ ВЖЕ ЗА ТЕ, ЩО ВІН
РОСІЙСЬКИЙ, ПРЕДСТАВНИК ВЕЛИКОЇ, СВЯТОЇ,
ЗАГАДКОВОЇ... ВІН НЕ БАЧИТЬ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ
«КРИМНАШ» ТА ДОЛАРОМ МАЙЖЕ ПО 80 РУБ.**

Російський ліберал — він-бо теж російська людина, і ніщо російське йому не чуже. Пристрасть до халяви зокрема. Задушевна маніловщина, властива нашим широтам, чомусь розпорядилася так, що ліберал упевнений: йому достатньо лишень доброго наміру, щоб його полубили. Свята національна впевненість у тому, що перед ним усі заборгували... І в цьому сенсі російський ліберал недалеко пішов від співвітчизника-«патріота».

Я підтримував Майдан, а ви мені: «Забирайся»? Як же так? Я ж вам добра бажаю, навіть кажу

«в Україні», а не «на Україні». Чого вам іще від мене потрібно?! Хіба не ви переді мною в боргу за те, що я ставлюся до вас як до рівних?

А спробуй-но сказати: «Приятелю, менше пиши! Ми не зобов'язані тебе любити тільки за те, що ти не підтримуєш війни на Сході» — образиться, набурмоситься — та й ну строчити у Facebook про невдячність українського брата. Справді, як же так? Ми ж вам на кожному кроці слухне радимо! Он, скажімо, не висловлювались аж надто «проти», коли ви покликали Саакашвілі в Одесу. Навіть були майже «за», дозволили вам цю фішку. Але потім, звісно, ви нас дуже засмутили: запросили йому допомагати Машу Гайдар. І, хоч ми дохідливо пояснили, чому наша Маша не має бути ваша, ви так і не послухалися. А скільки разів ми вам радили, «как обустроить Украину»? Та безліч! А ви щоразу по-своєму. Ну чесне слово, терпцю на вас не вистачає. А який форум інтелігенції торік у Києві провели — не намилуватися! Найкращі наші уми до вас прибули, все, здавалося б, вам розтлумачили: як можна і як не можна, що таке «добре» і що таке «погано», як викоринити у вас корупцію, коли вже в себе не зуміли, — а ви за своє. «Ты, Зин, на грубость нарываешься, все, Зин, обидеть норовишь»...

Російський «патріот» переконаний: його повинні любити вже за те, що він російський, представник великої, святої, загадкової... Він не бачить зв'язку між «кримнаш» та долларом майже по 80 руб., тож і ображається щиро на «мировую закулісу», що опускає валюту РФ. Він упевнений, що може паскудити всюди на планеті, а хто не каже за це «дякую» — русофоби та «обамачмо». Як виявилось, російський ліберал хоч і розумніший за «патріота», однак ніякий йому не антагоніст. Просто запити має скромніші. Якщо «патріот» вірить у власну винятковість без жодних підстав, то в ліберала вони є, і дуже серйозні. Головні ось які: він проти Путіна й не вбиває українців. Оце, власне, і всі відмінності. А в решті нюансів так само ображається, коли «молодший брат» його не слухається, і навіть припустити відмовляється, що так само відповідає за країну, як і прихильники Путіна, кримнашисти та «обамачмо». Тема відповідальності нині одна з улюблених дискусійних серед російських лібералів. Чи то пак не з дискусійних, бо ж суперечок навколо цього особливих немає, а просто з модного дискурсу: «Я не голосував за нинішню владу, я не крав Криму, я не воюю на Донбасі, я не вважаю українську мову зіпсутою російською, отож нехай ідуть нафіг ті українці, які мене не люблять». Поняття колективної відповідальності закреслено. Його немає. Є тільки образа. Забуто, як багато років у СРСР слово «німець» було лайливим, хоча нікому не спаде на думку викидати з історії німецьких антифашистів. Цілій нації заборонено мати власну національну пам'ять, яка ще довго зберігатиме і батуринську різанину, і знищення Єкатеріною II Запорозької Січі, і умикання Криму, і Донбас. «Це не я!» Так, не ти, але твоя країна. Умій відповідати за державу, якій платиш податки, що йдуть на шматування сусідньої. Не вмієш? Не хочеш? Не маєш стосунку? Тоді не ліберал ти зовсім, а так собі — кухонний антипутиніст. ■

К Н И Г А Р Н Я

1–7 лютого чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 2 лютого, 18:30** — презентація книжки Каті Петровської (Німеччина) «Мабуть Естер» за участю авторки. Модератор Юрко Прохасько. Спільно з видавництвом «Книги — XXI».
- 3 лютого, 18:30** — презентація книжки Леоніда Ушкалова «Що таке українська література». Модератор Віра Агеева. Спільно з Видавництвом Старого Лева.
- 4 лютого, 18:30** — презентація першого українського перекладу книжки Віктора Суворова «Криголам». За участю братів Капранових.
- 6 лютого, 12:00** — дитяча субота: читання коміксів Туве Янссон про Мумі-тролів та майстер-клас із малювання коміксів. Спільно з видавництвом «Основи» та 1+1 media.

Львів (просп. Свободи, 7):

- 2 лютого, 18:30** — презентація книжки Романа Кушніра «Жінка і чоловік: як знайти порозуміння і реалізувати себе в особистих взаєминах. Частина 1: дошлюбні взаємини і перші роки». Спільно з видавництвом «Коло».
- 4 лютого, 18:30** — презентація книжки Леоніда Ушкалова «Що таке українська література». Модератор Олена Галета. Спільно з Видавництвом Старого Лева.
- 5 лютого, 18:30** — презентація книжки Ніни Бічуї «Три театральні повісті: Репетиція; Бенедік; Десять слів поета». Спільно з видавництвом «Срібне слово». Модератор Анастасія Левкова.
- 6 лютого, 12:00** — презентація коміксів про Джеронімо Стілтона для дітей 6–12 років. Спільно з видавництвом «Ірбіс Комікси».

Харків (вул. Сумська, 3):

- 3 лютого, 18:00** — круглий стіл «Як видати власну книгу й відкрити незалежне медіа». У межах Startup Europe Week. Учасники: Вікторія Столярова, Ігор Зарудко, Павло Стех, Влада Думенко.

Дніпропетровськ (вул. Глінки, 15):

- 2 лютого, 18:30** — проект «Зрозуміти Дніпропетровськ». Розмова на тему «Жебрацтво на тлі промислової революції. Стан і перспективи економічного розвитку Дніпропетровська в контексті відходу від важкої промисловості та переходу до нових індустрій» з Володимиром Панченком, директором Інституту суспільних досліджень та Міжнародного центру перспективних досліджень.
- 3 лютого, 18:30** — проект «Зрозуміти Дніпропетровськ». Лекція на тему «Катеринослав — революція — Дніпропетровськ. Як революційні рухи минувшини стали передумовою формування сучасної активної громадської позиції міста». Читає професор Дмитро Архрейський, автор книжки «Махновська веремія. Тернистий шлях Революційної повстанської армії».
- 4 лютого, 18:30** — проект «Зрозуміти Дніпропетровськ». Круглий стіл на тему «Війна, яка змінила місто». Учасники: Наталя Хазан, волонтерка Фонду оборони країни; Катерина Чижик, заступниця керівника Штабу національного захисту Дніпропетровської області; Іван Начований, учасник АТО, волонтер.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

- 5 лютого, 18:00** — презентація збірки Юлії Мусаковської «Чоловіки, жінки і діти». Спільно з Видавництвом Старого Лева.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 1 лютого, 17:00** — презентація Мистецького фестивалю «І» 2016 у Тернополі. Спільно з однойменним фестивалем.
- 4 лютого, 18:00** — зустріч із письменником Русланом Боднаром, розмова про його книжку «Віддзеркалення». Спільно з видавництвом «Крок».
- 7 лютого, 16:00** — читання коміксів Туве Янссон про Мумі-тролів із радіоведучою та письменницею Зоряною Биндас. Спільно з видавництвом «Основи».

Інформаційний партнер

У К Р А І Н С Ь К І Й
Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

НОВІ

ЕКОНОМІЧНІ

ПРІОРИТЕТИ

Економічні пріоритети

НЕП без угару

Дмитро Крапивенко

Якби про нові пріоритетні галузі, як-от АПК, енергозбереження й ІТ, сказав, наприклад, Аляксандр Лукашенка, це видавалося б цілком закономірним. У країні, де з радянських часів збереглися колгоспи й частка державної власності в підприємствах є дуже й дуже значною, такі заяви були б ще одним елементом управління контрольованою вертикаллю. У нас же президент не директор радгоспу, а цілком собі поважний бізнесмен, який чудово розуміє, що проголошена з високої трибуни пріоритетність має доволі специфічне значення. Як було досі? Держава декларує підтримку якихось галузей—шукай, кому з олігархів вигідно, шукай чиновників із кишеньковими фірмами, шукай бюджетні дірки, через які витікатимуть гроші. Чи буде так зараз? Говорити з упевненістю зарано.

Але виникають деякі пастки. Не помічати успіхів в агросекторі просто безглуздо, та й найновіші українські мільярдери родом саме із цієї галузі. Чи здатні вони лобювати свої інтереси через президента? А чому ні? Зрештою, навіть якщо повірити, що державна підтримка АПК (якою вона буде, ще варто побачити) продиктована виключно добрими намірами президента, то чому він, сказавши «а», так боїться сказати «б»—буде в нас вільний ринок землі чи ні? А це ж ключове питання, позиція щодо якого глави держави могла б багато чого прояснити. Наразі маємо хронічний статус-кво: мораторій на продаж землі відкладається з року в рік. Це як обов'язкова процедура для всіх урядів і президентів: «наголосити на важливості розвитку сільсько-го господарства», але при цьому залишити без відповіді запитання: то чия ж земля?

Проєвропейський президент не може оминати увагою ІТ й енергозбереження хоча б тому, що це модно. Насправді ж наша влада й хайтек живуть у різних епохах, тому тільки-но хтось із чиновників починає говорити про високотехнологічну індустрію, хочеться сказати: «Поклади зубило й відійди від комп'ютера!». «Не нашкодь»—цю лікарську заповідь повинен пам'ятати кожен високопосадовець, коли намагається звичними жестами покерувати в модерновій галузі. ІТ глибоко інтегрована в глобальну економіку, яка працює за геть іншими законами, аніж наша люмпенсько-олігархічна система. Тут у ціні нематеріальні активи: інтелектуальна власність, мізки розробників. «Рейдернути» ІТ-компанію геть не те, що, наприклад, свічний заводик—ефект буде принципово різний. Але, на жаль, є й такі спроби. Тому перше, що повинна викликати влада в українських Джобсів і Гейтсів,—довіра, без неї «сервер тимчасово недоступний».

Енергозбереження—теж не просто красиве слово. Коли держава спонукає до нього громадян і підприємства, зокрема обґрунтованим підняттям тарифів, такий крок цілком виправданий. Але коли на місцях проводять «енергозберігаючі» тендери під кишенькові фірми—це просто ще одне джерело корупційних доходів. Якщо в такі програми прийдуть якісно контрольовані європейські гроші, ефект не забариться. Якщо чиновникам до рук потрапить ще один канал перерозподілу бюджетних коштів, кіловати заощаджуватимуть лише на папері.

«НЕ НАШКОДЬ»—ЦЮ ЛІКАРСЬКУ ЗАПОВІДЬ ПОВИНЕН ПАМ'ЯТАТИ КОЖЕН ВИСОКОПОСАДОВЕЦЬ, КОЛИ НАМАГАЄТЬСЯ ЗВИЧНИМИ ЖЕСТАМИ ПОКЕРУВАТИ В МОДЕРНОВІЙ ГАЛУЗІ

Так, президент ще зарахував до пріоритетів військово-промисловий комплекс. Ну тут усе зрозуміло—теж дух часу. Але на відміну від згаданих вище галузей тут держава володіє всіма необхідними активами, тож якщо вона й здатна продемонструвати свою ефективність, то передусім саме в цьому напрямі.

На своїй недавній прес-конференції Петро Порошенко встиг також відхреститися від металургії, яка тепер, мовляв, не є пріоритетною. Втім, українські олігархи ще за неї тримаються, отже, не все там так безнадійно, та й у топ-10 експортерів стали наша країна залишається. Однак звучать голоси (майже в тій самій тональності, що колись про Донбас, який годує всю країну), мовляв, як можна відмовлятися від підтримки такої важливої галузі? Можна. Нехай власники меткомбінатів самі подбають і про рентабельність, і про енергозбереження, і про соціальну інфраструктуру. І бажано без державних преференцій. Хіба сильним вони потрібні?

Загалом оголошений президентом НЕП, безумовно, актуальний. У той час коли в Давосі обговорюють четверту промислову революцію, яка криється в технологіях та інноваціях, пишатися домнами й мартенами щонайменше дивно. Головне не схибити: не лізти покрученими чиновницькими пальцями в механізми, які працюють і без їхньої допомоги, не шукати поряд із новими пріоритетами нові корупційні можливості, а ще краще не створювати такої спокуси взагалі. Тоді нам вдасться уникнути «угару» й знищення державною машиною того, що зміг напрацювати незалежний приватний капітал. ■

Рух за течією

Олександр Крамар

Яким є потенціал «пріоритетної трійці»

Петро Порошенко насправді лише констатував об'єктивні тренди в українській економіці, що спостерігаються принаймні з часів світової кризи 2008–2009 років. Відтоді рельєфне зростання в Україні демонстрували тільки ІТ-сектор та АПК й різко актуалізувалася потреба зменшення споживання дорогих імпортованих енергоресурсів (спершу внаслідок газового контракту 2009 року, а від 2014-го через втрату значної частини видобутку енергетичного вугілля на Донбасі). Відтак і почалося зумовлене цим скорочення споживання енергоносіїв, посилення ролі атомної енергетики й виникла потреба її балансування в години пікових/мінімальних навантажень за рахунок гідроакумуляуючих потужностей.

ФІКСАЦІЯ ТРЕНДУ

За офіційними даними Держстату, 2014 року експорт комп'ютерних, інформаційних і телекомунікаційних послуг становив \$1,6 млрд, а імпорту — \$0,5 млрд. Зокрема, комп'ютерних відповідно \$1,06 млрд та \$0,21 млрд. Утім, з огляду на невелику прозорість ІТ-сектору можна припустити, що значна частина його виробництва й експорту поза полем зору офіційної статистики. Тож на увагу заслуговує оцінка експорту ІТ-послуг 2014 року в \$2,3 млрд, що була оприлюднена в спільному дослідженні Ukrainian Digital News та AVentures Capital спільно з асоціаціями та провідними компаніями галузі.

Проте навіть дані Держстату зафіксували у 2010–2014 роках зростання експорту ІТ-послуг більш як утричі (від \$335 млн у 2010-му), які не мали рівних в інших секторах української економіки. При цьому слід розуміти, що в ІТ-послугах частка доданої вартості незрівнянно вища, ніж у традиційному виробництві. Тобто \$1 млрд експорту в цій галузі за внеском у ВВП країни рівнозначний кільком його мільярдам в АПК, а тим більше металургії.

За 2015 рік приватних оцінок ще немає, а Держстат зафіксував значне просідання експорту комп'ютерних послуг за перші три квартали. Що стало причиною (зниження курсів європейських валют відносно долара, падіння попиту на український сервіс, тінізація розрахунків за нього чи комплекс усіх цих факторів), наразі сказати годі. Проте надалі учасники ринку ІТ-послуг очікують зростання обсягів зарубіжних замовлень.

Водночас гравці ІТ-сектору визнають: він не стане панацеєю для всієї економіки та більшості безробітних щонайменше в середньостроковій перспективі. Аж ніяк не кожен може працювати в ньому, а зайнятість хоч і динамічно зростає, проте підняти її від нинішніх менш ніж 100 тис. працівників навіть до 300–400 тис. у 39-мільйонній (без урахування окупованих

Росією територій) країні, ані за три, ані за п'ять років неможливо.

У цьому сенсі важливішим є розвиток АПК. Якщо у 2007 році, перед світовою економічною кризою, частка сільського господарства у ВВП України становила лише 6,6%, а обробної промисловості — 19,9%, то у 2014-му відповідно 10,3% та 11,4%. Держстат іще не оприлюднював остаточних даних за 2015-й, однак уже очевидно, що він стане переломним: після тривалого часу значно кращої динаміки валова додана вартість (ВДВ) у сільському господарстві (156,8 млрд грн за I–III квартали) перевищила аналогічний показник в обробній промисловості (154,9 млрд грн) і в абсолютних обсягах. Даних за останній квартал 2015 року ще немає, однак навіть у 2014-му у ньому було чітко видно перевагу сільського господарства (52,9 млрд проти 49,4 млрд).

Проте сільське господарство — це ще не весь АПК (хоч у нас останнім часом їх часто ототожнюють). Держстат не публікує частки в доданій вартості окремих галузей обробної промисловості, та навіть коли припустити, що вага в ній харчопрому відповідає його вазі у валовому випуску промислової продукції (за 11 місяців 2015 року — понад 33%), то виходить, що принаймні третина ВДВ в обробній промисловості також має бути пов'язана з АПК. Насправді, як буде показано нижче, частка доданої вартості в харчовій промисловості більша, ніж питома вага останньої в загальному випуску продукції.

В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ ОБСЯГ ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ НА ОДНОГО ЗАЙНЯТОГО В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ Й ТОВАРНУМУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЗНАЧНО БІЛЬШИЙ, АНІЖ У МАШИНОБУДУВАННІ ЧИ МЕТАЛУРГІЇ

Таким чином, обсяг створеної в АПК валової доданої вартості мінімум удвічі перевищує її обсяг у решті галузей обробної промисловості і є значно більшим, ніж виробництво в них та добувному секторі разом узяті. Промовистою за останні роки була й зміна питомої ваги основних галузей української економіки в експорті. Якщо у 2008–2015 роках вивіз продовольчих товарів з України зріс у 1,8 раза — від €7,36 млрд (або 16,2% загального обсягу) до €13,24 млрд (або 38,5%), то вивіз продукції чорної металургії за той самий час зменшився у 2,2 раза — від €18,0 млрд (39,6%) до €8,1 млрд (23,6%), а продукції машинобудування — в 1,7 раза — від €7,4 млрд (16,3%) до €4,3 млрд (12,5%).

Причому перспективи українських металургії та машинобудування в нинішньому їх вигляді не над-

Локомотиви й аутсайдери

Зміна обсягів експорту з України окремих видів товарів та послуг, 2007 рік = 100%

то оптимістичні, що дає підстави очікувати дальшого зменшення їхньої частки на користь виробництва продовольства у структурі українських економіки та експорту. Адже, попри різке зменшення обсягів виробництва, металургія та машинобудування залишаються відірваними від потреб внутрішнього ринку й залежними від експорту на 60–90%.

РОЗРИВ ШАБЛОНУ

В українських реаліях стереотипи, пов'язані з невеликою зайнятістю в сільському господарстві чи харчовій промисловості й низькою валовою доданою вартістю їхньої продукції порівняно з машинобудуванням чи металургією, не витримують перевірки фактами.

Навіть штатних працівників у вітчизняному харчопромі на листопад 2015 року налічувалося 288,2 тис., тоді як у металургії—236 тис. У сільськогосподарських підприємствах (без фермерських, а також обійст населення) їх було 414 тис., а в машинобудуванні—336,6 тис. При цьому у відповідних даних не враховують людей, зайнятих у ФОП та на мікропідприємствах із персоналом до 10 осіб, де зі зрозумілих причин значно більше зайнятих у харчовій промисловості та агрогосподарстві, ніж у металургії чи машинобудуванні.

Частка валової доданої вартості на одну задіяну в харчовій промисловості й товарному сільському господарстві особу також суттєво вища, ніж у машинобудуванні чи металургії в їхньому нинішньому вигляді.

Так, за даними розгорнутих таблиць «вирати—випуск», які Держстат публікує зі значним запізненням (останні дані наразі за 2013 рік), ВДВ у сільському господарстві становить 9,9% загального показника по економіці, у харчовій промисловості—3,4%, у металургії та металообробці—1,8%, а в машинобудуванні—3,5%. Якщо порівняти це з чисельністю зайнятих у названих галузях та ще й урахувати, що 2013 року частка металургії й машинобудування була вища, ніж сьогодні, то стає очевидно: валова додана вартість на одного задіяного в харчопромі куди вища, ніж у машинобудуванні, й майже удвічі—ніж у металургійній промисловості й металообробці. А це

вкотре підтверджує, що сьогодні більшість наших підприємств і в машинобудуванні, і в металургії з металообробкою значно менш економічно ефективні й перспективні, аніж в АПК.

Не відповідає дійсності й поширений стереотип, ніби розвинені країни світу спеціалізуються в міжнародному поділі праці на виробництві готових промислових товарів із високою доданою вартістю й імпортують сировину включно із сільськогосподарською.

Це актуально лише для тих економік, які мають об'єктивний дефіцит певних видів промислової та сільськогосподарської сировини або не забезпечені сільськогосподарськими угіддями, як на свою кількість населення (скажімо, Німеччина, Велика Британія, Японія, Південна Корея чи Тайвань). Однак так само вимушеними імпортерами сировини й продовольства та експортерами готової продукції є низка бідних країн зі значною густиною населення та браком ресурсів і сільськогосподарських земель. Натомість розвинені економіки, які мають достатньо промислової сировини чи великий аграрний потенціал, не комплексують із приводу того, що спеціалізуються на обміні за кордоном своєї сільськогосподарської продукції на готові промислові товари включно із продукцією машинобудування.

Наприклад, США з їхнім великим дефіцитом торгівлі. У них експорт продукції сільського господарства та харчової промисловості у 2014 році на \$28,36 млрд перевищував імпорт. І досягнуто цього результату було завдяки торгівлі такими здебільшого сировинними групами, як насіння олійних (головним чином сої)—\$25,26 млрд переважання вивозу над ввозом; зерно—\$19,56 млрд; залишки та відходи харчової промисловості, які використовуються як корми для худоби—\$8,94 млрд; бавовна—\$5,44 млрд; плоди та горіхи—\$2,22 млрд; м'ясо—\$9,35 млрд; молочні продукти, яйця та мед—\$3,65 млрд тощо.

Загалом продовольчі товари й сільськогосподарська сировина, за якими США є чистим експортером, забезпечили їм сукупно у 2014 році \$78,73 млрд позитивного балансу зовнішньої торгівлі, ставши таким чином однією з основних статей спеціалізації країни у світовому розподілі праці. Що ж до більшості інших товарів харчопрому (насамперед тих, які вважають продуктами з вищим ступенем обробки та більшою доданою вартістю) Сполучені Штати є ринком збуту для закордонних виробників. Серед імпортованої продукції вина та інші алкогольні напої, готові вироби із м'яса й риби, овочі, цукор та готові кондитерські вироби з нього, готові вироби з овочів, фруктів та горіхів, шоколад тощо.

Натомість якщо не брати до уваги нафту й нафтопродукти (обсяг чистого імпорту яких у США останнім часом стрімко зменшився через падіння цін і зростання внутрішнього видобутку), то три найбільші товарні групи, за якими країна у 2014 році була чистим імпортером,—це різноманітне обладнання (машини, ядерні реактори, котли)—\$104,54 млрд; наземний транспорт, окрім залізничного,—\$125,08 млрд; електроніка та електротехніка—\$142,4 млрд. Сукупно це сформувало для США \$372,02 млрд торговельного дефіциту. Інакше кажучи, вони були ринком збуту для виробників відповідної готової продукції з інших країн, а не продавцем її за кордон.

У машинобудуванні США є чистим експортером продукції лише авіакосмічної промисловості—

\$90,89 млрд, у дуже незначних обсягах, як на масштаби її економіки, вагонів та локомотивів — \$2,02 млрд, а також продукції суднобудування — \$1,96 млрд. Однак, як неважко помітити, цих обсягів явно замало, щоб вирівняти дефіцит за іншими галузями машинобудування. Дефіцитною торгівля США є і за низкою інших готових промислових товарів: продукції легкої промисловості — \$124,95 млрд дефіциту; меблів та збірних конструкцій — \$40,12 млрд; фармацевтичної продукції — \$28,6 млрд; чорних металів — \$15,62 млрд; виробів із них — \$15,01 млрд.

Чим не класична «сировинна колонія» за логікою критиків АПК як однієї із пріоритетних галузей економіки в Україні? Утім, американці мислять не стереотипами, а реальною ринковою мотивацією, рентабельністю і об'єктивними перевагами, які мають їхня країна чи конкретні виробники у світовому розподілі праці.

ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД, А НЕ КОМПЛЕКСИ

Немає нічого поганого в тому, щоб, розвиваючи свою економіку, Україна орієнтувалася на галузі, які за порівняно незначних капіталовкладень у створення одного робочого місця можуть дати заробіток її громадянам і продукція чи послуги яких знайдуть свою реальну нішу на світовому ринку. Водночас не варто виходити з логіки престижності певних секторів чи виробництва, що переважно потребують колосальних капіталовкладень і збут яких є проблематичним.

Світові реалії такі, що високотехнологічні галузі працюють передусім на замовлення тих країн, де розвиваються, і лише частину своєї продукції можуть збувати поза їхніми межами. Вони потребують колосальних вкладень у науково-технічні розробки. А Україна як держава й тим більше вітчизняний бізнес іще багато років не зможуть самостійно фінансувати потужних замовлень на продукцію високотехнологічних галузей. У низці галузей нашої економіки й досі економічно рентабельніше видавати заробітну плату 20–30 працівникам, тоді як аналогічну роботу можуть виконувати машини, які вже давно існують, та один, двоє чи троє операторів. Однак вартість такого обладнання та оплата роботи цих фахівців є значно дорожчими, ніж ручна праця отих двох-трьох десятків осіб. Це сумна правда, і від неї нікуди подітися в нинішніх умовах гострого дефіциту в країні робочих місць навіть у найпростіших галузях.

Країні з ВВП €70–80 млрд, держбюджетом €15–16 млрд (якого, цілком закономірно, не вистачає на найнеобхідніше для 39-мільйонної нації) та державними видатками на всю наукову сферу близько €100 млн за рік конкурувати зі значно розвиненішими й потужнішими економіками в наукомістких та престижних високотехнологічних секторах не під силу. І навіть шкідливо. А щоб дістати таку можливість, потрібно спочатку наростити обсяг виробництва нескладної продукції та послуг, реальну ефективну зайнятість і збільшити як державний, так і приватний попит у разі за рахунок порівняно простих галузей, результати праці в яких запитані на світовому ринку й реальні для українського бізнесу.

Доведеться принаймні на певний час змиритися з тим, що найпрестижніші та найбільш високотехнологічні галузі можуть довго розвиватися лише у формі

Агропромислова країна

Валова додана вартість за секторами виробничої сфери, у поточних цінах, млрд грн

кооперації чи виконання певних робіт для замовників із передових країн. Зрештою, варто усвідомлювати, що машинобудування та високотехнологічні розробки завжди так чи так пов'язані з котримось базовим сектором. Наприклад, коли йдеться про виробництво сучасніших машин, обладнання для сільського господарства чи харчової промисловості, устаткування вже для їх виробництва або ж програмування, пов'язаного із цими галузями.

Тому незалежно від декларацій влади чи побажань теоретиків фактична переорієнтація української економіки, уваги іноземних інвесторів, та й вітчизняних підприємців, насамперед на АПК, енергозбереження чи IT-технології бачиться закономірно, логічною і такою, що в перспективі може дати оптимальний ефект для країни загалом.

В агропрому України є значна перевага — потужний невикористаний ресурс, якому в розрахунок на одного жителя не існує аналогів у Європі, та й у світі їх небагато. Навіщо цим нехтувати? IT-галузь не потребує значних інвестицій, має достатню кількість мотивованих людей, які готові в ній працювати, і попит на свої послуги за кордоном, цілком реальний, а не гіпотетичний. Сектор енергозбереження в нас теж із колосальним потенціалом, адже економіка надзвичайно енергозатратна й енергетика недостатньо диверсифікована. Необхідність вирішення цих двох проблем гарантує сталий попит на багато років уперед.

Це стосується й розвитку атомної енергії та нарощування акумулюючих і балансувальних потужностей для неї завдяки ГАЕС. Адже Україна — унікальна держава, яка імпортує фактично все атомне паливо на \$600–700 млн щороку й платить за тимчасове зберігання його відходів іншим, маючи всі передумови для створення замкненого циклу в себе. Понад те, у нас є великий дефіцит для акумулювання атомної енергетики в періоди малих обсягів споживання та її використання на піках. ■

Державна підтримка та золоті батони

Любомир Шавалюк

Що спільного між державним сприянням економічному розвитку, корупцією, патерналізмом та зростанням?

Теза президента про нові економічні пріоритети зумовила чимало запитань до концептуальної позиції голови держави стосовно базових правил, на яких будуюмо економіку України.

НАБРИДЛИЙ ПАТЕРНАЛІЗМ

Питання номер один: чому очільник держави укотре наступає на граблі патерналізму? Урядова підтримка економіки в Україні завжди зберігала типові риси совка й загалом ніколи не була ефективною впродовж усього періоду незалежності. У більшості держпрограм донедавна були практично відсутні дієві інструменти підтримки, натомість фігурували, ба навіть домінували пропозиції, що зводилися до простого надання окремим підприємствам та галузям певної суми у вигляді субсидій, пільг тощо. Це фактично зводилося до прямого чи опосередкованого розкрадання бюджетних коштів чиновниками, які писали ці програми, і «підприємцями», які отримували гроші в їх межах. Понад те, такі пропозиції глибоко викривляли умови ринку та конкуренції, нищили рівність можливостей серед економічних контрагентів. Апогеем, мабуть, стала «Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» імені Азарова—Арбузова, яка оперувала половиною трильйона (!) гривень і зводила воедино всі можливості відмити доступні на той момент бюджетні гроші.

Згадаймо субсидії вугільній галузі, які давали змогу одному напрочуд талановитому й працьовитому стоматологу щороку збільшувати свій капітал у кілька разів. Ми не забули цілеспрямованого зниження тарифів Укрзалізницею для того, щоб металурги зменшили собівартість і зазнали не таких великих збитків унаслідок минулої кризи. Усі ці елементи економічної історії незалежної України президент, мабуть, повинен добре пам'ятати. Отож, оскільки Порошенко такі назвав галузі пріоритетного розвитку, його відповідь можна трактувати подвійно. Або глава держави перебуває в полоні патерналізму, або належить до «клубу шанувальників золотих батонів». Хотілося б помили- тись, але...

НЕ ЗАВДЯКИ, А ВСУПЕРЕЧ

Чому президент назвав саме ці галузі пріоритетними? Річ у тому, що всі вони на сьогодні в апогеї розвитку. Але, на жаль, це стало можливим завдяки, а всупереч державі.

Агропромисловий комплекс почав поступово розвиватися ще у 2004–2007 роках, коли він якимось дивом подолав визначальні на той час перепони: відсутність ринку землі, нерегульованість її оренди, дефіцит фінансування аграріїв тощо. Те саме стосується й переробної (тобто харчової) галузі, яка, попри все, розвивається випереджальними темпами. АПК почав називати локомотивом економіки ще Янукович, незаслужено присвоюючи собі заслугу в його бурхливому розвитку. Нині Порошенко йде аналогічним шляхом. Це насторожує.

Галузь інформаційних технологій прогресує в Україні також усупереч державі. «Маски-шоу» в IT-компаніях є аж надто недавніми, щоб стертися з пам'яті. Про яку урядову підтримку та пріоритетність галузі міг говорити президент, якщо ці події відбуваються вже за його каденції (у часи Януковича цих елементів «державної опіки» теж не бракувало) і стають настільки масовими, що спричиняють шалений інформаційний резонанс?

Енергетика не виняток у цьому логічному ряді. Візьмімо для прикладу нафтогазову галузь. Європа вже давно пропонувала нам гроші на модернізацію газотранспортної системи. Від держави вимагалось лише модернізувати законодавство. Однак цього не

УРЯДОВА ПІДТРИМКА ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ЗАВЖДИ ЗБЕРІГАЛА ТИПОВІ РИСИ СОВКА Й ЗАГАЛОМ НІКОЛИ НЕ БУЛА ЕФЕКТИВНОЮ ВПРОДОВЖ УСЬОГО ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

збирався робити ніхто з корумпованих Газпромом чиновників минулого. Коли грянув грім і перспектива зимового зледеніння в домішках стала неймовірно реальною, ми заворушилися: налагодили реверс, знизили ренту для компаній, які видобувають блакитне паливо (це відбулося лише в бюджеті на 2016 рік), подали позов до арбітражного суду на Газпром задля перегляду кабальних газових угод тощо. Лише суворі обставини та безальтернативність нинішнього сценарію розвитку подій змусили владу діяти й стали причиною динаміки в галузі.

Це стосується й військово-промислового комплексу. Своїм піднесенням він майже повністю завдячує російсько-українській війні, а не державній політиці. До її початку сектор повільно згасав, хоча в радянські часи був одним зі стовпів української

економіки. Держава причетна до підйому у ВПК тому, що в її власності перебувають підприємства галузі. Але не більше. Держуправління цими об'єктами, як і в більшості таких випадків, залишає бажати кращого. Тож чим зумовлене визнання президентом ВПК пріоритетною галуззю економіки, як не бажанням «осідлати» й приписати нинішній владі успіхи галузевиків? Питання риторичне.

У підсумку можна сказати, що як в АПК, так і в ІТ-секторі, енергетиці та ВПК за невеликими винятками не видно дієвих кроків уряду, які свідчили б, що ці галузі для нього пріоритетні в економічному розвитку країни. Вони рухаються вперед унаслідок глобальних тенденцій, збігів обставин і завдяки надзвичайно завзятому опору бізнесменів, що в них працюють, державі та її інституціям.

ХАЙ ЖИВЕ КОРУПЦІЯ?

Ще одне питання: чи стане надання пріоритету галузям економіки, які назвав президент, першим кроком у напрямку нового, неосвоєного поля для корупції і чи мав він це на увазі? Як уже зазначалося, в Україні на сьогодні відпрацьовано замало інструментів державної підтримки підприємств та галузей економіки, які водночас були б ефективні й мінімально стимулювали корупцію. Нині основа цієї підтримки полягає в тому, щоб видати бюджетні гроші конкретним людям у формі субсидій, державних кредитних гарантій, установлення пільгових цін, різноманітних податкових пільг та винятків. Усе це не працює і веде до корупції та перекосів. Але тут є свої нюанси.

Передусім відмивання бюджетних коштів через державну підтримку економіки в нинішніх умовах можливе лише за умови значної концентрації галузі, а ще краще за її повної монополізації однією особою — олігархом. Коли галузь конкурентна й розпорошена, це означає, що гроші з бюджету, які на неї виділяють, підуть не лише бажаним для чиновників адресатам, а й іншим учасникам ринку. Цього корупціонери у владі не допустять, бо вміння й охота ділитися не належать до їхніх чеснот. А якщо державна програма виділить гроші «своїм», а про «чужих» зумисне забуде, то зчиниться чималий галас у суспільстві. З огляду на все сказане державна підтримка ІТ-сектору має найменше шансів стати корумпованою, адже ця галузь дуже розпорошена між багатьма фірмами.

Не виключено, нещодавні «маски-шоу» саме й були потрібні, щоб консолідувати різні ІТ-компанії, скажімо, в один холдинг, під який згодом почали б писати державну програму й виділяти гроші. Але якщо так, то їх ініціатори демонструють не що інше, як печерну свідомість. Бо ж основний фактор виробництва в галузі інформаційних технологій — це люди, які можуть просто переїхати в інше місто, а швидше державу, якщо їм заважають працювати. Багато хто так і зробив, зокрема внаслідок обшуків, від чого Україна тільки зазнала втрат. Люди є мобільними на відміну від фізичного капіталу (будівель, обладнання тощо). Тому ІТ-галузь неможливо насильно консолідувати й монополізувати так, як металургійну чи хімічну, в котрих основним чинником виробництва є фізичний капітал. Тож ці намагання не дадуть нічого доброго нікому в нашій країні. Це означає: або влада відмовиться від будь-якої підтримки галузі через неможливість на цьому заробити, або підтримка і справді дійде за адресою, що сумнівно.

Водночас для того, щоб корупція в державних програмах стала реальністю, бажано, щоб ті, хто контролює підтримувані урядом галузі, працювали в органах влади, наприклад депутатами або міністрами чи були вхожі до них. ІТ-галузь не вельми вписується в цей контекст. А от АПК — саме те, що потрібно. Адже багато власників великих агрокомпаній особисто знайомі із президентом, один навіть устиг попрацювати заступником глави його Адміністрації. Вони мають хороше представництво в парламенті, яке любіє їхні інтереси, і цілком можуть ініціювати та продавлювати потрібні їм державні програми. Тож тут може виникати корупція. Щоправда, тоді постає питання, навіщо переводити аграріїв на загальний режим оподаткування в бюджеті-2016. Який сенс однією рукою допомагати сільському господарству, а другою його утискати?

Нині значно легше організувати корупцію в підтримці державою ВПК. Підприємства цього сектору здебільшого перебувають у її власності, їхні керівники також можуть виконувати замовлення від влади чи окремих олігархів, що й робили багато років. Здавалося б, двері відчинено: держава закладає в бюджет величезні кошти на підтримку «оборонки», прикриваючись потребами армії, підприємства їх «освоюють», відтак в ажурі і їхні керівники, і патрони з вищих ешелонів влади. Але не все так просто. Уряд кілька місяців тому ініціював реформу держпідприємств (під тиском західних союзників, звичайно ж), серед елементів якої

встановлення ринкових зарплат їхнім керівникам, упровадження інших методів мотивації, а також призначення їх у результаті конкурсного відбору плюс, нарешті, формування професійних наглядових рад, незалежних від влади. Якщо цю реформу доведуть до кінця, то нові мотивовані менеджери будуть значно менш схильні до корупції за попередників, адже власними управлінськими здібностями зуміють заробити не менше, ніж корупційними діями і при цьому репутацію не заплямують. Відтак запуск держпрограм підтримки підприємств ВПК з метою відмити бюджетні гроші може стати куди менш реальним.

СВІТОВИЙ ДОСВІД

Звичайно, у світі держави широко практикують підтримку підприємств та галузей економіки й часто роблять це доволі хитро й винахідливо. Допомога буває як ефективною, так і спрямованою на корупцію, тож Україна в планетарному масштабі принципово не є винятком. Глобальний досвід налічує досить багато інструментів дієвої підтримки, однак їх потрібно не тільки відпрацювати в нас, а й уміло застосовувати. А до того слід засвоїти кілька уроків, що впливають із практики державної підтримки економіки у світі.

По-перше, який сенс говорити про сприяння окремим галузям, доки практично вся економіка потерпає від державного втручання та неефективного управління органами влади? Проведення горизонтальних реформ, які покращать бізнес-клімат і полегшать життя всім без винятку секторам, має значно більшу питому ефективність, ніж підтримка однієї чи кількох галузей. Необхідно реформувати фіскальну систему, правосуддя, силові структури, податкову та митницю. Цим держава допоможе значно помітнішій кількості гравців бізнесу, ніж у разі підтримки окремих підприємств чи галузей. Іще невідомо, яка галузь «вистрелить», коли бізнес-клімат в Україні стане кардинально сприятливішим. Отже, не треба марнувати сили, ганяючись за кролем, коли є реальна можливість уполювати зубра. Це нелогічно й непрактично, що підтверджує глобальний досвід.

По-друге, згадані Порошенком галузі здебільшого розвивалися всупереч, а не завдяки державі. Навіщо спеціально допомагати тим, хто й так дає собі раду? Оскільки вони стали епіцентрами четвертої промислової революції у світі, їхній дальший розвиток не викликає жодних сумнівів. Державі, мабуть, вистачить просто не заважати їм і створити умови для спокійної роботи. Аби не було так, що тільки-но котрась компанія досягає певних успіхів і рівня розвитку, як її відразу помічають силовики, податківці та інші й починають шарпати. Ці сектори перебувають на хвилі. За таких умов підтримка держави здебільшого не потрібна, особливо матеріальна. Натомість, у тих галузях, розвиток яких стримує низка чинників, насамперед якість бізнес-клімату, зосереджений значно більший потенціал, який штучно консервують у зародку. Горизонтальні реформи можуть розкрити його.

По-третє, не можна підтримувати економіку інструментами, які викривляють ціни та умови конкуренції, бо вони вбивають підприємницьку ініціативу галузевиків. Ринкові ціни, які забезпечує вільна конкуренція, служать основним орієнтиром вартості й собівартості продукції сектору для всіх гравців: наявних і тих, які тільки розглядають можливість

вийти на ринок. Якщо немає ринкових цін, то підприємець опиняється в тумані. А коли при цьому держава ще й регулярно змінює правила гри, як це часто буває в Україні, бізнесмен потрапляє в перманентний шторм, що відбиває в нього будь-яке бажання інвестувати й розвивати бізнес.

По-четверте, не можна підтримувати підприємства й галузі грошима в будь-якій формі. Основна функція бізнесу — заробляти прибутки. Якщо гроші падають на голову від держави без найменших зусиль, то бізнес перетворюється на лінивого kota, який не хоче ловити мишей. Натомість допомога уряду повинна лежати в площині якісних факторів підвищення продуктивності. Органи влади можуть робити для бізнесу все, чого він потребує, окрім надавати кошти. До переліку цих дій входять і допомога в перекваліфікації кадрів, і залучення, скажімо, європейських грантів на модернізацію обладнання, і систематизування інформації про різні ринки світу, і фінансування та страхування експортних операцій, і просування продукції в різних країнах світу через посольства та консульства, і організаційна допомога у виході на європейський ринок тощо. Таких інструментів, успішно використовуваних у світі, є десятки. Просто треба систематично переймати міжнародний досвід і навчитися адаптувати його до українських умов. Можливості держави допомагати бізнесові організаційно завдяки її централізованій структурі практично невичерпні. Займатися цим можна, але тільки після проведення горизонтальних реформ і з максимальним упором на нівелювання корупційних можливостей.

ЯКИЙ СЕНС ГОВОРИТИ ПРО СПРІЯННЯ ОКРЕМИМ ГАЛУЗЯМ, ДОКИ ПРАКТИЧНО ВСЯ ЕКОНОМІКА ПОТЕРПАЄ ВІД ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ ТА НЕЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНАМИ ВЛАДИ?

І нарешті, щоб держава підтримувала бізнес, той повинен мати який-не-який продукт. Підтримка виробництва й продажу сировини позбавлена сенсу, бо сировинні ринки глобальні, а інформація щодо них загальнодоступна у світі. А от складніші товари й послуги, особливо технологічні, з високою доданою вартістю, часто потребують допомоги в просуванні.

Чи переросте згадана президентом підтримка пріоритетних галузей економіки в корупційну систему відмивання бюджетних грошей, питання відкрите. З огляду на обрані ним галузі, проаналізовану наявність у них корупційних можливостей і той факт, що низка реформ, які тривають, зменшують простір для корупції в таких ініціативах, Порошенко радше перебуває в полоні патерналізму і бажання сподобатися публіці, ніж має намір «заробити» на урядових програмах розвитку економіки. Якщо так, то державі краще наразі не братися за підтримку економіки і, провівши горизонтальні реформи, почекаати кілька років, щоб зрозуміти, які галузі «вистрелять» і які варто підтримати. Якщо ні й президент не має ні корупційних, ні патерналістських намірів, Україні доведеться стрибнути через голову й освоїти надскладні інструменти державного сприяння економіці, за допомогою яких інші країни перемагають у глобальній конкуренції. ■

Довгий шлях до економії

Станіслав Козлюк

Чиновники говорять про енергозбереження в Україні ще з кінця 1990-х років, споживачі скаржаться на високі тарифи. Наразі уявлення і тих, і інших про те, як берегти ресурси, доволі-таки абстрактні

«**З**а комунальні послуги минулого місяця прийшло близько 2 тис. грн. Гадки не маю, де взяти такі гроші. Може, допоможеш?» — запитує кілька місяців тому одна знайома в соцмережі. На практиці ж виявляється, що у квартирі немає жодного лічильника. У такому разі лишається хіба що розводити руками й відправляти людину читати закони.

Заяву президента про пріоритет енергоефективності для України можна сприймати як хороший знак, оскільки, як засвідчила практика, у місцевої влади, та й у місцевих громад, відсутня ініціатива без наказу згори. Скажімо, лише після подібної заяви Порошенка в 2014-му міста активно взялися за розробку Планів дій зі сталого енергетичного розвитку (ПДСЕР). До того ж це може послугувати хорошим інформаційним сигналом для інвесторів, оскільки наразі Україна втрачає і кошти, і енергоресурси на застарілих газових та мазутних котлах у комунальній сфері та на промислових підприємствах, за модернізацію яких не поспішають братися власники.

За умов дотримання процедур і прийнятої документації для міст відкриваються непогані можливості: є змога отримувати матеріально-технічну допомогу від закордону. Тобто гранти й валютні кредити, які є дешевшими за українські. Далі ті гроші повинні були б витратитися на модернізацію житлового фонду. Зокрема, встановлення лічильників та утеплення

будинків. Фактично саме з цього має починатися енергозбереження.

«Доки в нас не обліковуватимуться тепло, газ, світло, теплоенергія, доти будуть втрати в тепломережах, труби не лататимуть і отримуватимемо величезні рахунки за невідомі послуги. Наразі компаніям, які постачають тепло, воду, світло, не вигідний повний облік. У них багато втрат дорогою до кінцевого споживача. І вони можуть їх покривати за рахунок дотацій із місцевих бюджетів. Коли ж усе обліковуватиметься, такі можливості зникатимуть. Після обліку має бути теплодернізація. Власне, гроші, виділені на субсидії, ліпше було б спрямувати саме на це. У подальшому ми змогли б зменшити суми за комунальні послуги», — пояснює регіональний координатор житлово-комунальних та енергетичних програм Громадянської мережі «ОПОРА» Руслана Величко-Трифонюк.

Власне, у межах ПДСЕР міста розробляють план і проект, який має регулювати витрати на енергозбереження. Для цього залучаються як іноземні кредити, так і кошти міста. Утім, подекуди документ не оприлюднюють для загалу, тож громада не знає, скільки саме її грошей місцева влада планує спрямувати на програму з енергоефективності. Крім того, пояснюють в ОПОРА, мери міст сприймають цей документ радше не як план розвитку, а як папірець, що має рекомендаційний характер.

«Мери не розуміють, що таке енергозбереження. Свого часу очільник Сум питав, чому місто не займається згаданим питанням. І це тоді, коли там уже було прийнято ПДСЕР і треба було ініціювати громадські обговорення. Здається, чиновник згадав про нього, бо енергозбереження — це модно й про нього всі говорять», — додає Величко-Трифонюк.

Вважається, що найбільше енергоресурсів в Україні споживає промисловість, проте це не зовсім так. Найбільшим споживачем є житловий сектор. І для безболісного реформування в ньому свого часу запровадили субсидії, щоб дати змогу найбіднішим верствам населення пережити без особливих втрат перехідний період. Щоправда, реформування на тому й забуксувало, а по державну допомогу кинулися всі. На це не останнім чином вплинули зарплати в конвертах. Скажімо, зафіксовані випадки, коли чиновники отримували субсидії, оскільки офіційно були безробітними, маючи непогані «сірі» доходи. На нерациональному використанні коштів через субсидування наголошують і в Українській асоціації відновлюваної енергетики.

«Цілковитою нісенітницею з погляду економіки є механізм субсидій. Сьогодні в Україні газ дорожчає. І щоб компенсувати частину його вартості для

населення, уряд виділив на 2016-й майже 30 млрд грн. Якщо нічого не змінювати в цій моделі, такі витрати будуть щорічними. Водночас якщо ці кошти спрямувати на реалізацію заходів з підвищення енергоефективності, то вже наступного року субсидії майже не знадобляться», — каже президент Асоціації Віталій Давій.

Проблем додає й брак культури енергоспоживання серед населення. Фактично підняття тарифів стало примусом до економії, на яку до того не зважали.

«Ми займаємося просвітницькою кампанією в 17 містах України. І коли населенню починаєш пояснювати, що для економії необхідно економити, скажімо, вимикати те саме світло, якщо воно тобі не потрібне, люди дуже дивуються. Ніхто не виховував у суспільстві культуру енергоспоживання. До того ж місцева влада чинить спротив. Не зрозуміло чому. У більшості випадків це пов'язано зі звичайною лінню», — додають в ОПОРІ.

Окрім можливості пожитися на субсидіях свій інтерес у царині енергозбереження можуть мати й монополісти, якщо вчасно візьмуть під контроль цей ринок. Нині в Україні у сфері ЖКГ ми фактично маємо великі монополії, які встановлюють власні ціни на послуги й задають планку якості, оскільки немає альтернативи. Так, уже з 1 липня 2016-го співвласники будинків отримають постачальників послуг. Якщо це не зроблять самі співвласники, місто призначить їм виконавця. Крім того, мешканці будинків зможуть обирати управлінську компанію, яка замінить ЖЕК. Утім, тут криється ще одна небезпека. Адже ці компанії можуть реєструвати мери міст, щоб отримувати прибутки. Створення таких замісників ЖЕКів спритними підприємцями почалося в 2000-х. Утім, ситуацію можна змінити, якщо запровадити облік наданих послуг. Оскільки компанії не зможуть розподіляти свої втрати між споживачами, то муситимуть покращувати якість. А це, своєю чергою, породить конкуренцію на ринку.

«Що стосується корупції у сфері енергоефективності, то вона яскраво проявляється на рівні голів районів, мерів і директорів шкіл. Ідеється про ту саму програму енергоефективності, пов'язану із заміщенням природного газу альтернативним паливом. Під це виділялися кошти, діяли різні державні програми, приватні інвестори також виявляли зацікавленість у такому сегменті. Проекти реалізовувались, але масовості не спостерігалося. Чому? Тому що місцеві чиновники сидять на відкатах від поставок вугілля, газу й не розуміють, де їхній особистий інтерес у проєкті котельні на біопаливі, де вони заробляють на постачанні палива», — зауважує Давій і додає, що, коли ситуацію переломити, президентський лозунг про пріоритетність енергозбереження може перетворитися на реальні проєкти та інвестиції.

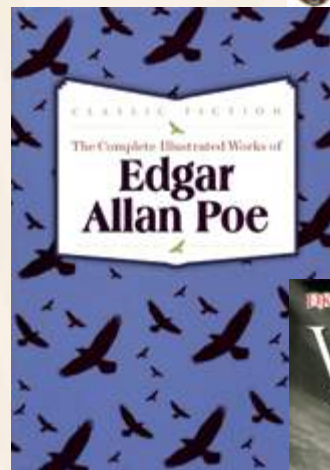
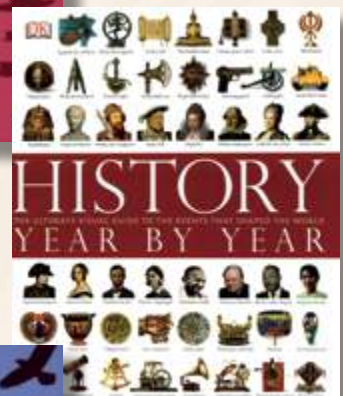
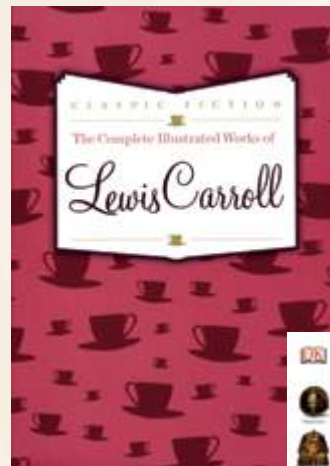
Користаються ситуацією й мери. Так, у межах матеріально-технічної допомоги заступників міських голів навчають на енергоменеджерів, які повинні займатися енергозбереженням. Утім, на ці посади, кажуть в ОПОРІ, часто ставлять наближених до місцевої влади людей. Таким чином, питаннями енергоефективності на практиці навряд чи займаються. Доходить до смішного. Поїздки для обміну досвідом деякі чиновники намагаються використувати у власних цілях.

«Мерів час від часу возять за кордон, щоб показати досвід інших країн. Один з очільників українських міст перед таким відрядженням наполягав, що поїде лише зі своєю дружиною. Зрозуміло, що йому відмовили», — розповіли в ОПОРІ.

До того ж досі Верховна Рада не ухвалила закону, який регулював би сферу енергозбереження. Перший такий проєкт було написано на початку 2000-х, останній, схвалений Єврокомісією, був готовий до голосування в 2014-му. Але до парламенту так і не дійшов, застрягнувши в Мінрегіонбуді. Водночас Україна підписала з Єврокомісією міжнародні директиви щодо енергозбереження, які так чи інакше муситиме виконувати. Проте без державного закону подальший розвиток зазначеної сфери буде доволі проблематичним. А декларовані президентом пріоритети так і залишаться красивими лозунгами. ■

К Н И Г А Р Н Я

Олександр Данилюк:

«У нашій країні будь-які економічні пільги закінчуються корупцією та зловживаннями»

Заступник глави Адміністрації президента про те, чи є в Україні пріоритетні галузі в економіці та який спосіб держава має їх підтримувати.

Президент анонсував, що в нас тепер буде три економічні пріоритети: IT, агропромисловий комплекс та енергозбереження. Але яким чином держава підтримуватиме ці галузі? У нас же не соціалізм нібито...

— Одразу скажу: ні про який соціалізм не йдеться. Держава не повинна оплачувати все це зі своєї кишені. Тепер за секторами. Якщо брати енергозбереження, то треба розуміти, що це дуже серйозні капіталовкладення. Їх у держави немає. Тому наше завдання — залучити гроші й прибрати перепони, які заважають згаданому сектору розвиватися. Наприклад, чи не найважливіша складова енергоефективності — утеплення будинків. Але ж у нас зараз така система субсидій, яка не стимулює енергозаощадження. Той, хто отримує субсидію, не має для цього жодної мотивації: навіщо йому витягати зі своєї кишені чималі гроші? А якщо таких людей у нас 50% усіх громадян? Тому треба ввести систему, за якої субсидію ти можеш отримати, тільки якщо щось вкладаєш із тих грошей, які тобі дає держава, в енергозаощадження. Так, держава може відшкодувати ці кошти, наприклад, виплачуючи відсотки за кредитом, який візьме на це громадянин у тому ж таки державному банку. Є також ідея створити так званий револьверний фонд, гроші з якого використовуватимуться якраз на проекти з енергозбереження. Коли проект реалізується, його конкретний результат — зменшення споживання того самого газу, тобто вивільнені кошти. Вони якраз і повертаються в цей фонд, і перші спонсори можуть поступово отримати свої гроші назад. Виходить такий собі револьвер. Наприклад, зараз гроші хоче вкласти німецький уряд.

А чи є в нас чітка стратегія енергонезалежності?

— Це досить складне запитання. Наприклад, чи треба нам будувати свій LNG-термінал або трубопровід до Балтії, де вже є такий термінал. Це абсолютно економічне питання, питання часу та ресурсів, що дешевше та швидше. Остаточних розрахунків у мене немає. Стосовно сонячної енергії можу сказати, що держава не витратиме грошей на її розвиток, бо їх просто немає. Держава має створити умови для цього, але не будь-якою ціною. Вона не повинна інвестувати бюджетні кошти в це. Взагалі я повністю дотримуюся поглядів Кахи Бендукідзе щодо ролі

Спілкувався
**Богдан
Буткевич**

держави: вона має виконувати мінімально необхідні функції, але якісно й швидко.

Може, запровадити якісь податкові пільги чи створити спеціальні зони для енергозберігаючих компаній?

— Я категорично проти, бо це і є неправильне використання коштів. У нашій країні будь-які пільги закінчуються корупцією та зловживаннями. А також убивають нормальну конкуренцію та ландшафт ринку. Те саме і з вільними еконо-

ФОТО: ЮЛІЯ ПОЛУННА БУТ

Олександр Данилюк — український економіст, державний службовець. Народився 1975 року в Григоріополі, Молдова. Закінчив Київський інститут інвестиційного менеджменту, Національний технічний університет «КПІ», а також Бізнес-школу (МВА) Індіанського університету (США). Протягом трьох років працював над проектами компанії Baker & McKenzie в Лондоні та Москві. Був радником прем'єр-міністра України в 2005–2006 роках. З вересня 2010-го очолював Координаційний центр з запровадження економічних реформ. Позаштатний радник президента Януковича. З липня 2014-го представник президента в Кабінеті Міністрів. Заступник глави Адміністрації президента з 25 вересня 2015 року.

мічними зонами—не бачу жодного сенсу. Треба на рівні всієї країни створювати якнайпривабливіші умови для бізнесу—ось це і тільки це є головним завданням держави, а не дотувати щось із державного бюджету.

Тепер про АПК. Тут теж не можна говорити про державні пільги? Тоді як розвивати галузь в умовах ринкової економіки?

—А ось тут якраз і можна поговорити про пряму державну підтримку. На сьогодні головне джерело пільг для АПК—пільговий режим ПДВ. Але МВФ вимагає від нас відмовитися від пільг. З наступного року ми це зробимо. То буде сильний удар по агропромислому комплексу. Тому треба думати про заміну податкових пільг якимись іншими. Бо ж ми кидаємо наших виробників конкурувати з виробниками країн, де така підтримка є. Звичайно, паливо чи навіть закупівельні ціни держава не має субсидувати. Моя позиція: ми повинні допомагати дзеркальними заходами залежно від того, на який ринок хочемо вийти. Якщо у Франції діють прямі субсидії, а ми бажаємо вийти на французький ринок, отже, треба вводити таку підтримку. Хоча, чесно кажучи, це питання навіть не наступного року. До того ж, враховуючи дедалі більшу кон'юнктуру ринку, сільгоспвиробники не багато втратять від скасування пільг. Ось із чим ми можемо, маємо й плануємо допомагати вже буквально завтра, то це з усуненням законодавчих і технічних норм, що заважають аграріям. Наприклад, застарілих фітосанітарних норм, технічних регламентів продукції, системи контролю, метрології, стандартизації тощо. Досі дуже багато з цього не зроблено чи просто не запроваджено, навіть коли ухвалені відповідні зміни до законодавства. Це питання до міністерств економіки та сільськогосподарства. А без цього бізнес не в змозі працювати. За просто так нам ніхто свій ринок не відкриє. Ні в Європі, ні в Азії, ні в Африці. Тому спочатку треба синхронізуватися з ЄС, і це завдання держави. А потім ще й допомогти промоушном та виходом на нові ринки.

Що саме ви маєте на увазі? Лобювання великих приватних агрохолдингів, які й становлять левову частку нашого АПК, через послів і консулів?

—Немає різниці, чи фермерів, чи агрохолдинги. Але в кожного свій внесок в економіку. Подивіться, яку валютну виручку приносять у країну агрохолдинги, і ви здивуєтеся. Дуже велику. Інше питання, що може держава зробити для великого холдингу? Повторюся: тільки прибрати всі бар'єри для виходу на закордонні ринки на кшталт фітосанітарних норм. Дотувати чи допомагати йому будувати елеватори явно не потрібно. Чи допомагати з новими ринками? Не впевнений, бо в холдингів значно більше можливостей залучати консалтингові фірми й вивчати ринки, ніж у держави. До того ж вони можуть і самі зв'язатися з відповідним посольством у відповідній країні й у відповідному порядку вирішити свої питання. Але в нас є ідея створення при Міністерстві економіки двох агенцій: Export Promotion Agency (просування експортерів) та

Export Insurance на основі Укрексімбанку (страхування політичних ризиків експорту державою). Насамперед ці агенції мають діяти не на цивілізованому європейському напрямку, а в разі виходу українських експортерів на новітні ринки, де є багато ризиків, у тій самій Африці, наприклад. Це стосується й АПК, й інших секторів. Причому здебільшого все ж не великих компаній, котрі й самі можуть знайти собі агентів впливу, а дрібного й середнього бізнесу, який явно сам не має коштів і можливостей для виходу за кордон. Ось тут держава має й буде допомагати. Ми запланували, що Export Promotion Agency повинна запрацювати вже до кінця року. Зі страхуванням складніше: у нас багато планів і навіть є законопроект, але там поки що чимало невирішених технічних і законодавчих питань.

Ну й ІТ. Окрім постійних «маски-шоу» у відповідних компаніях нічого іншого не видно.

—Якщо чесно, це для мене дуже болюче питання. Сам не до кінця розумію, навіщо таке робити. Хтось намагається ввіймати те, що вхопити неможливо. Адже всі основні засоби ці компанії мають у вигляді віртуальних активів, і в разі наїзду вони просто переїдуть із країни. Але це дуже поганий сигнал, який нас стратегічно сильно відкидає. Що, власне, вже й відбувається щодня. Думаю, головне для айтішників—упорядкування системи захисту інтелектуальних прав, бо без цього немає жодного резону робити свій продукт на нашій території, а не працювати на аутсорс. Адже зараз більшість працює на аутсорс, а гроші

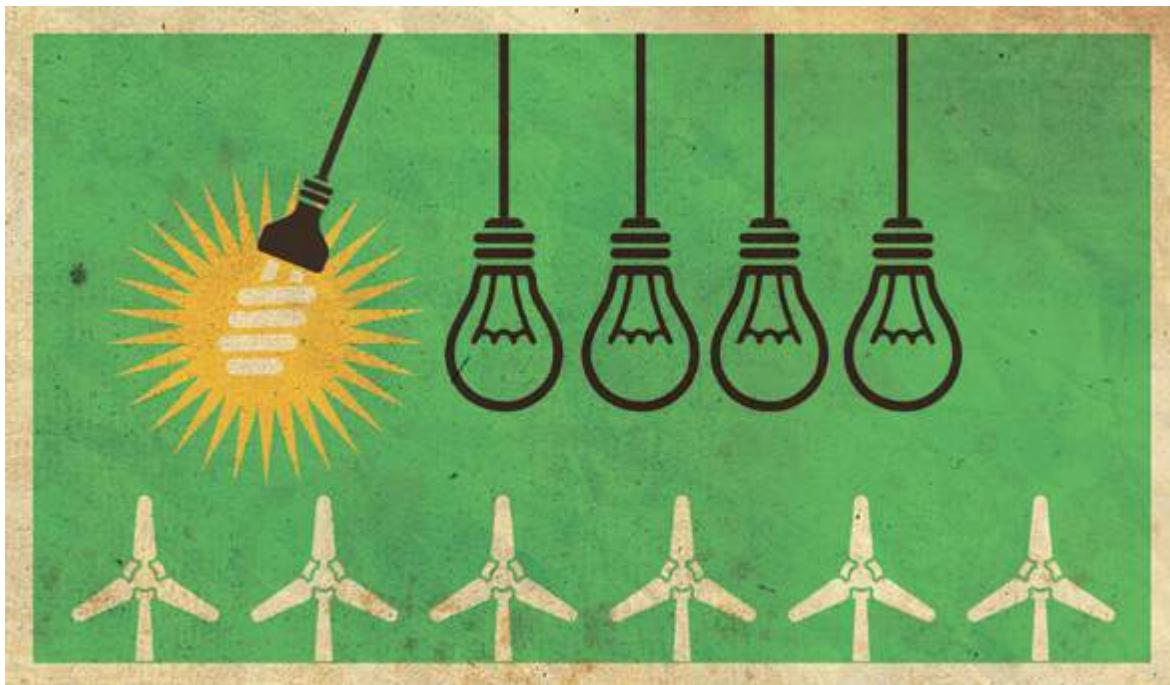
ТРЕБА НА РІВНІ ВСІЄЇ КРАЇНИ СТВОРЮВАТИ ЯКНАЙПРИВАБЛИВІШІ УМОВИ ДЛЯ БІЗНЕСУ — ОСЬ ЦЕ І ТІЛЬКИ ЦЕ Є ГОЛОВНИМ ЗАВДАННЯМ ДЕРЖАВИ, А НЕ ДОТУВАТИ ЩОСЬ ІЗ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

отримує за кордоном. Тому, повторюся, головне—стимулювати виробництво кінцевого продукту тут, в Україні, через захист інтелектуальної власності, система якого має запрацювати повноцінно. Закони ніби є, але вони майже не виконуються. І поки цього не буде, весь наш ІТ-потенціал і надалі реалізовуватиметься за межами країни. Ніяких вітчизняних «Сколмо» створювати не треба. Я вже пояснював, що не вірю в такі методи. Нехай просто айтішникам буде вигідно створювати кінцевий продукт у себе вдома—впевнений, що це спрацює. Ось усе, що реально має робити держава. Інший бік справи—залучення сюди великих міжнародних виробників такої продукції на кшталт Apple чи ІКЕА. Тут у гру має включитися Національна інвестиційна рада при президентові, яка саме створюється і яка повинна працювати з цими компаніями, дізнаватися про їхні бажання та проблеми під час виходу на ринок, допомагати їх вирішувати. Це стосується й інтелектуального продукту, й реального виробництва. Треба вести з ними переговори й робити так, щоб вони якомога швидше прийшли на наш ринок. ■

У КОГО ВЧИТИСЯ

Віталій Рибак

Досвід яких країн Україні варто було б урахувати, розвиваючи нові пріоритетні галузі

Структура економіки кожної країни, як і її політичне середовище, доволі унікальна. Як не всі політичні програми та інституції є однаково ефективними в різних країнах, так і не всі заходи з розвитку економіки будуть однозначно успішними в різному середовищі. Але в розвитку всіх озвучених президентом Порошенком пріоритетних галузей — енергозбереження, ІТ та аграрно-промислового комплексу — ми можемо орієнтуватися на досвід країн, що досягли в цих царинах неабиякого успіху.

НІМЕЦЬКА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Проведене Американською радою з питань енергоефективної економіки (АСЕЕЕЕ) у 2014-му масштабне дослідження успішності запровадження цієї стратегії в різних країнах світу поставило Німеччину на перше місце. Особливо експерти відзначили «зелені» будівельні стандарти німців, розвиток альтернативних джерел енергії та супутнє законодавство у сфері оподаткування. Наприклад, підприємства, що регулярно модернізують систему виробництва, позбуваються кількох відсотків так званого екологічного податку, який вони сплачують пропорційно до споживання енергії та енергоносіїв, що завдають шкоди довкіллю.

Коріння сучасної політики енергоефективності сягає ще 50-х років минулого століття, коли канцлером був Конрад Аденауер. Саме тоді, під час післявоєнної

відбудови, німцям необхідно було якомога швидше та ефективніше використовувати ресурси. Не пройшли повз і дві енергетичні кризи, які Європа сьак-так пережила в 1970-х (якраз встановилася енергетична залежність Європи від Радянського Союзу, а згодом і від його спадкоємиці — Росії). А після об'єднання Німеччини всі заходи з енергоефективності, які вживалися у Західній Німеччині, доводилося починати з нуля й на східнонімецьких теренах.

Німецький успіх у царині енергоефективності — результат багаторічної продуманої дворівневої політики. Перший рівень — національний — реалізація стратегії, яка передбачала запровадження нових технологій виробництва, модернізацію житлової інфраструктури та потужні інвестиції у відновлювальну енергетику. Розробляла стратегію переважно партія «Зелені». У 2007 році з її ініціативи німецький уряд ухвалив нову комплексну стратегію кліматичного та енергетичного розвитку, згідно з якою вводилися жорсткіші стандарти для автовиробників, здійснювалася модернізація підприємств, запроваджувалися додаткові податки для тих, хто використовує автомобільні перевезення в бізнесі, здійснювалося масове утеплення будинків задля економії під час опалювального сезону, створювалася інфраструктура для електромобілів, розвивалися відновлювані джерела енергетики й вживалося багато інших заходів, спрямованих на захист екосистеми.

Така стратегія універсальна. За бажання її можна реалізувати й в Україні, якщо мати на це достатньо коштів.

Інший рівень, на жаль, у нас неможливо буде відтворити найближчим часом — це енергоефективність у політичній культурі. Ще з дитячих років, на етапі первинної соціалізації, у голови німців вкладається розуміння необхідності економії енергії, що дуже важливо, адже за споживання людина відповідає сама. Наприклад, у Німеччині немає системи центрального опалення, натомість у кожному будинку є власний невеличкий котел, який мешканці регулюють самостійно: за допомогою спеціальних перемикачів на радіаторах виставляють у кімнати мінімально комфортну температуру, а коли їдуть з дому хоча б на день, завжди вимикають.

Те саме й із транспортом: у межах міста німці намагаються користуватися громадським транспортом, а не всюди їздити на особистому авто. Наприклад, у вільному місті Гамбург до 2020 року планується цілковито заборонити використання особистого авто в місті. А дехто, навіть купуючи товари в супермаркеті, намагається брати ті, що вироблені ближче до місця його проживання, щоб не фінансувати вантажних перевезень на далекі відстані.

Для розвитку такої енергоефективної культури потрібні час і люди, які за це вболівають, а в Україні наразі немає ні того, ні іншого. Таким чином, починати реалізацію стратегії енергоефективності в нас потрібно з розумінням, що повною мірою її результатами зможе скористатися покоління, яке усвідомлюватиме необхідність розумного споживання енергії.

ЕСТОНСЬКІ ІНВЕСТИЦІЇ В ІТ

Усі, мабуть, користуються Skype або принаймні чули про нього. Телефонні розмови та відеоконференції в Skype давно стали стандартом для бізнесу та дозвілля. Досвідченіші користувачі інтернету ще пам'ятають часи, коли програма належала не гігантській корпорації Microsoft, а її авторам: мультинаціональній групі зі Швеції, Данії та Естонії. Але якщо перші дві країни мають довгу історію розвитку інформаційних технологій, то в Естонії цей процес почався лише в 1990-х роках, після здобуття незалежності.

Естонії пощастило дуже швидко позбутися радянського спадку й перейти до ринкової економіки: уже 1992-го в країні були пропорційне оподаткування, вільна торгівля та приватизація. Це, своєю чергою, пришвидшило розвиток бізнесу, процедура реєстрації якого була напрощуд легкою.

Наступним важливим кроком стало забезпечення всіх шкіл комп'ютерними класами: відповідна програма була втілена вже 1998 року. Паралельно швидкими темпами розвивались інтернет-технології. Таким чином, ціле покоління естонців виросло в тісній взаємодії з новітніми ІТ. Після того як у 2000-му уряд проголосив право на доступ до інтернету фундаментальним правом людини, стрімко стало розростатися й електронне врядування. Сьогодні в Естонії більшість своїх обов'язків громадяни можуть виконати онлайн: і голосувати на виборах, і платити податки. Завдяки

своїм успіхам у розвитку ІТ країна також стала базою Центру кібербезпеки НАТО.

Естонія також дуже приваблива для відкриття стартапів: їхня частка на особу тут найвища у світі. Лише 2011 року в країні з'явилося 14 тис. нових компаній, що на 40% більше, ніж 2008-го, а частка ІТ-компаній у ВВП 2013-го становила 15%.

Повторити естонський успіх повною мірою Україні найближчим часом навряд чи вдасться, проте всі передумови для розвитку інформаційних технологій у нас є, і він, власне, вже відбувається. Але українській владі варто повчитися в естонців не втручатись у справи галузі, яка чудово розвиває себе сама, а лише надавати інвестиції та стабілізувати податкову систему.

ТАКА РІЗНА АГРАРНА ГАЛУЗЬ

Одного успішного рецепту розвитку аграрно-промислового комплексу не існує, адже ця галузь безпосередньо залежить від природних умов. Україні з природними умовами однозначно пощастило, але потрібно також обрати правильну стратегію розвитку.

Є дві глобальні моделі: надання комплексної державної підтримки й створення всіх необхідних умов для розвитку аграрно-промислового комплексу за відкритої та прозорої конкуренції.

ПОВНОЮ МІРОЮ СКОРИСТАТИСЬ СТРАТЕГІЄЮ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ У НАС ЗМОЖЕ ПОКОЛІННЯ, ЯКЕ УСВІДОМЛЮВАТИМЕ НЕОБХІДНІСТЬ РОЗУМНОГО СПОЖИВАННЯ ЕНЕРГІЇ

Перша модель реалізується в Європейському Союзі. Окрім заходів розвитку аграрного сектору в кожній окремій країні існує також спільна аграрна політика, основи якої були прийняті ще 1966 року. На єдиному європейському аграрному ринку встановлюються єдині ціни на продукцію і єдиний механізм їх підтримки. Свобода торгівлі сільськогосподарською продукцією всередині ЄС підтримується також відсутністю тарифних і кількісних обмежень, а фінансування аграрно-промислового комплексу здійснюється через Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства. Така модель дає змогу почуватися впевненіше членам Євросоюзу, які розвивають свій аграрно-промисловий комплекс, наприклад Польщі. Щороку ця країна отримує від ЄС €2 млрд, а фермерам, які мають до 1 га землі, виділяють дотацію в сумі 2 тис. злотих.

Друга модель реалізується в Новій Зеландії: там аграрно-промисловий комплекс не дотується, хоча сільське господарство і є найрозвиненішою галуззю в країні, а новозеландські фрукти й м'ясо відомі у всьому світі. Ще у 80-х роках минулого століття всі види субсидій, регулювання цін та податкові кредити були скасовані, завдяки чому галузь стала максимально відкритою для світового ринку. Така модель навряд чи може бути реалізована в Україні, проте вона наочно показує, що є альтернативні шляхи розвитку, які дають чудові результати за певних умов. Тож потрібно більше вивчати потенціал, який має український аграрно-промисловий комплекс зараз. ■

Контрреволюція молодих

Катерина Новікова

Чому радикалізувалася нова генерація поляків і в кому вони бачать ворогів

У Польщі знову прийшла до влади права партія «Право і справедливість» (ПіС), цього разу з абсолютною перевагою у всіх демографічних групах та всіх воєводствах. Популярність також здобув контрверсійний кандидат у президенти роковий співак Павел Кукіз, який представляє своєрідний конгломерат партій та груп, зокрема Народний рух (політична партія, яка об'єднує кілька націоналістичних правих організацій, зокрема «Всепольську молодь» та «Народно-радикальний табір», заснована 2014 року). Його сила «Кукіз'15» здобула 8,81% на парламентських виборах. Це здивувало багатьох, особливо конкурента «Громадянську платформу» (ГП), позаяк упродовж останніх років вона була партією молодих і прогресивних людей, а ПіС — ретроградів. Понад те, серед виборців ГП цього разу було багато тих, хто голосував не так за неї, як радше проти ПіС.

У той час як для українців цінності Європейського Союзу були пріоритетом, серед поляків запанував євроскептицизм. Причиною є економічна криза, недостатні можливості в Польщі та послаблення привабливості світської, політкоректної Європи з її надмірною бюрократизацією та гендерною політикою. Також піросло покоління виборців, які не пам'ятали того часу, коли ПіС уже була при владі. Тож в очах молоді ліберальний капіталізм і сама держава стали бачитися як певне ярмо. Тому набула популярності ПіС, критично налаштована до ЄС, а також контрверсійний політик Януш Корвін-Мікке з програмою розвалу європейської системи.

ПРОТИ ЛЕМІНГІВ І ТОЛЕРАНТНОСТІ

Одним із переломних моментів, які сколихнули суспільну думку, було встановлення у Варшаві «Веселки» (міжнародний символ ЛГБТ-спільнот) на площі Збавічеля чи, як її називають, площі Хіпстера. Це одне з наймодніших місць столиці зі стильними кафе та клубами. Спочатку «Веселку» хтось напідпитку підпалив. Естафету підхопили польські майданівці, себто антиурядово налаштована молодь на чолі з відомим молодим католицьким публіцистом Давідом Вільдштайном із середовища «правих хіпстерів» (неформальної анархістичної групи з консервативними поглядами, зосередженої довкола католицького квартальника «Фронда»), що прославився, зокрема, завдяки репортажам із Євромайдану. Вони, звичайно, прямо не закликали палити, але надали цим витівкам естетики своєрідного гепенінгу. Таким чином народився цілий загальнопольський антиурядовий фольклор, одним із елементів якого й було підпалення «педальської веселки».

Ролики з YouTube та фото палаючої «Веселки» миттєво поширювалися на форумах соціальних мереж. Пізніше вже традиційно підпалювання відбувалося після маршу на День незалежності 11 листопада, який організовує Народний рух і в якому щороку бере участь кілька тисяч людей. Зазвичай невід'ємним елементом маршу були зіткнення футбольних фанів і хуліганів із поліцією. Зрозуміло, що цього року, після перемоги правих, марш пройшов спокійно. Але врешті «Веселку» спалили повністю. Закінчилося тим, що поліція взяла об'єкт під постійний контроль. Зараз його вже демонтували.

В антиурядовій фольклорній творчості з'явилося поняття лемінга. Перша категорія лемінгів — це вихідці з провінції, що знають іноземні мови, влаштувалися в хорошу фірму у Варшаві, вкорінилися та дивляться на Польщу з перспективи столиці, себто набагато вищої заробітної плати, ніж у провінції. Тож їм здається, ніби країна досягла неабиякого успіху. Натомість багато молоді працює на «смітєвих», себто тимчасових, договорах чи договорах підяду. На популярному каналі YouTube Abstrakcje TV створили цілий гумористичний серіал про лемінгів під назвою «Як місто змінює певних людей». Друга категорія лемінгів — це зазвичай підстаркуваті читачі Gazeta Wyborcza, які пам'ятають, що за комуни в магазинах був тільки оцет, а зараз є безліч торговельних центрів, де можна купити практично все. І їх теж розпирає від щастя.

МОЛОДИХ ПОЛЯКІВ ПОЧАЛА ВТОМЛЮВАТИ ТАК ЗВАНА ПЕДАГОГІКА СОРОМУ, СЕБТО ПОСТІЙНЕ НАГАДУВАННЯ, ЩО ПОЛЯКИ КОЛИСЬ ГРОМИЛИ ЄВРЕЇВ, ВИСЕЛЯЛИ НІМЦІВ, ЧИ ВИБАЧАННЯ ПЕРЕД УКРАЇНЦЯМИ

Молодих поляків почала також втомлювати так звана педагогіка сорому, себто постійне нагадування, що поляки колись громили євреїв, виселяли німців, чи вибачання перед українцями. Інакше кажучи, брак рівноваги між слухним визнанням своїх провин і почуттям гордості за батьківщину та успіхи.

Звичайно, так склалося, що впродовж останніх років той, хто читав книжки, читав Gazeta Wyborcza, а покійний філософ Юзеф Тішнер та публіцист Адам Міхник були беззаперечними представниками еліти. Однак еліта затрималась у часі й не зауважила, що молодь уже ані Gazeta Wyborcza не читає, ані сам її головний редактор Міхник уже не є для неї авторитетом, а навіть дратує як неформальний деміург чи інтелектуальний король III Республіки Польща

з «лівацького Салону». Молоді почали довідуватися про історію зовсім з інших джерел. У шкільному курсі історії більше уваги приділяється Месопотамії чи Стародавньому Риму, а не історії Центральної та Східної Європи. Тож ці прогалини успішно заповнюють поп-музика, сторінки в інтернеті та соціальних мережах. Насправді патріотична поп-музика — це дуже вагоме слово антиурядового фольклору народників. Причому її слухає молодь й із кіл інтелігенції, а школярі часто лише з неї вивчають сторінки недавньої польської історії.

МОДНИЙ ПАТРІОТИЗМ

«Польща, ми з тобою, ми народились тут, виховані тут, ми любимо наш дім, дякуємо за незалежність та відкидаємо чужу владу, — слова з пісні Басті «11 листопада» з диска «Мова ненависті», яка виконувалася під час маршу на День незалежності. — 11 листопада покажемо, що ми господарі, хто за героїв, за любов, за боротьбу, за мужність, за Польщу, за віру. Ми станемо плече в плече, аби піднятися проти тиранії, яку готує для нас упродовж років псевдопольська влада. Покажуть по телебаченню, що тотожність — це проблема. Роблять із нас фашистів на сторінках Gazeta Wyborcza. Наша історія — це народна гордість. Хотіли нас придушити, але ми дедалі міцніші. Це наш прапор і герб — ми поляки й маємо нашу гордість. Ми боротимемося до останньої краплі крові, краще бути мертвим, ніж без гордості, без прикиду, бо ще гірше продати своє. І ще тисячу приводів, аби 11 листопада рушити з дому».

Нескладно зауважити серед патріотичних закликів прямий протест проти ГП.

Басті піснею «Дякуємо, пане Дональде» виражає фрустрацію безробітних: «Дякуємо за Ірландію, нам у Польщі вже вистачає на рахунки». Глом летить напис «Вітаємо в країні чудес» і логотип ГП. «Дякуємо, пане Дональде, що борешся проти футбольних фанів. Адже вони йдуть із тими шалюками, мабуть, когось вбити. Адже на них польський прапор, треба їх ув'язнити, бо вони патріоти. Дякуємо за заробітки, такі високі аж середня заробітна. Прикидаються, що не знають, чому в нас стільки злості, а немає свободи. А передусім дякуємо за смоленське розслідування».

Антиурядові пісні перейшли у фазу історично-патріотичної тематики. Сплеск патріотичної поп-культури в Польщі сягає 2004 року — ювілейної річниці Варшавського повстання та відкриття музею, присвяченого йому. У піснях народовців разом із протестами проти влади червоною ниткою проходять підозра, прагнення розкрити правду прихованих, нез'ясованих сторінок історії та нещодавніх подій, які впливають на неадекватне сприйняття сьогодення країни.

«Прокляті солдати», себто партизани, які боролися з Червоною армією та комуністичним урядом ПНР, Волинська трагедія та розслідування авіакатастрофи під Смоленськом стали провідними темами патріотичних поп-співаків. Особлива увага приділяється обставинам трагічної смерті президента Леха Качинського з усім екіпажем під Смоленськом у річницю Катині 2010-го, а також її розслідуванню. Саме тому Ярослав Качинський поставив завдання «бути Польщі, за яку борювався

Антиліберальний бунт. Підпалення варшавської «Веселки» (символу ЛГБТ-спільнот) стало своєрідним «обрядом» молодих польських радикалів

Лех Качинський», та офіційно звітував загиблому братові про виконання цього завдання на сторінках листопадового видання журналу W Sieci.

Пісня Басті «Революція» порушує тему комуністичного минулого: «Треба почати революцію, за Польщу слід змагатися — змова з «комухами» надалі актуальна. Немає нормальної партії, пробудись, людино, слід змагатися. Зробити з нас терористів та вмовити поляків, що патріотизм є реліктом». У композиції «Маю вже досить» він закликає: «Досить вдавати, що ми вже вільні, маю вже досить хворої посткомуністичної Польщі». А твір Птаку «Згорять тачки ТВНу» патетично проголошує вирок: «Брешуть, і спалить їх істина, спалить, бо називають тебе фашист, увесь наш хуліганський труд тобі, кохана Вітчизно! Кажуть про європейськість та що слід зрєктися польськості».

ПОЛЕ БИТВИ: FACEBOOK

Популярний репмен Тадек також «з'їхав» зі співання про хуліганів і зосередився на історичній тематиці. У його пісні «Прокляті солдати» представлений традиційний поляк-католик: «Бути католиком означає прийняти волю Богу і реалізувати її як свою. Про цінність людини свідчить її характер, хоч гине, та перемагає в цій боротьбі. Хоч владу вкрали комуністи, та незалежність не змогли знищити [...] у катівнях та у в'язницях героїв смерті пишеться історія, її сила на ангелів перетворить». А пісня «Честь і батьківщина» з циклу «Незручна правда II — Буря 2014» звучить майже як маніфест народників: «Країною мають керувати патріоти, а не світовий бізнес, у ваших серцях лівизна, а не честь та батьківщина. Зараз молоде покоління, зараз наша черга, не хочемо жити в тіні пам'ятників Червоної армії, розпач у серці народної гордості палає, тож як почувеш мої слова, відчуй гордість свого роду».

Найбільші битви за електорат між ПiС та ГП відбувались у соціальних мережах, зокрема у Facebook. Водночас поміж самих правих також точилася війна, адже польські праві не є однорідною силою. Подеколи на зібраннях прихильників Корвіна та народників лунали гасла, що ПiС і ГП — це однакове зло. І в ході дискусій ожив передвоєнний поділ на народовців — прихильників ідеолога націоналістів Романа Дмовського та симпатиків Юзефа Пілсудського. Причому обидва вони є героями для всіх народовців.

Переломним моментом для народовців стали події Євромайдану в Україні. 2013-го відзначали 70-ту річницю Волинської трагедії, а за кілька місяців «воскресли» бандерівці на Майдані в Києві. Тож ставлення до України серед народовців неоднозначне. ПiС у 2013-му виступала в Сеймі за визнання Волинської різанини геноцидом, а ГП була тоді проти. На форумах можна було, зокрема, читати: «Ти, рашівський агенте, зелена людинко, скільки отримуєш рублів?», а у відповідь: «Хіба ти не шануєш замордованих на Волині?!» або «Чи ти більше ненавидиш Росію, ніж кохаєш її? Тому слід не перейматись Україною й грати у свою гру на власну користь, себто інколи можна угоди укласти й із Росією чи Америкою. Адже ми передусім відповідальні за нашу Польщу».

СУПЕРЕЧКИ В ТАБОРІ ПРАВИХ ЗГАСИЛО ЇХНЕ ЄДНАННЯ В ГОЛОСУВАННІ ПРОТИ БРОНІСЛАВА КОМОРОВСЬКОГО, ЩО СТАВ СПРАВЖНІМ ГЕРОЄМ ІРОНІЧНИХ МЕМІВ. ВІН, ПО СУТІ, РАЗОМ ІЗ ГП ПРОГРАВ БИТВУ В ІНТЕРНЕТІ

Співаки Басті й Тадек у своїй творчості порушують теми Волинської трагедії та діяльності УПА, зображуючи українців вкрай негативно як «кровожерних», котрі ніколи не стануть братами для поляків. Вони дорікають тодішній владі ГП за «братання» з українцями. Утім, і праві політики були на Майдані — як Ярослав Качинський, так і Павел Кукіз. Останній потім після надання Степану Бандері титулу Героя України висловлював своє розчарування націоналістами, хоч раніше їхня присутність з чорно-червоними прапорами йому там зовсім не перешкоджала. Він навіть заспівав на сцені Майдану гімн України в оригінальній, гарній інтерпретації. Проте на такій непослідовності кумирів правих не наголошували в передвиборчій кампанії.

Зауважимо, що все-таки український націоналізм надто розпіарений у Польщі. Натомість є нагальніші питання, які порушують менше. Зокрема, дискримінація поляків у Литві та пошук рішення, аби литовці трактували поляків так, як литовська меншість трактується в Польщі. Тим часом литовська політика виштовхує частину польської діаспори в російські лапи, оскільки вони поляки й почувуються покинутими Польщею, тому створюють коаліцію з іншою меншістю — російською.

Однак суперечки в таборі правих згасило їхнє єднання в голосуванні проти Броніслава Коморовського, що став справжнім героєм іронічних мемів. Він, по суті, разом із ГП програв битву в інтернеті.

Наголошували на його зв'язку з військовими інформаційними службами, тренуваними Головним управлінням розвідки. Вийшла книжка «Небезпечні зв'язки», яку якщо не читали, то принаймні чули про неї. То було військове розслідування, яке описувало цю організацію як розвідницьку структуру Росії в Польщі чи польську мафію. Коморовському дорікали, що він свого часу голосував проти скасування цієї служби.

Утім, часто ЄС стає своєрідним цапом-відбувайлом. Адже польські бюрократи не вміють добре використати євросоюзні кошти, фінансуючи нонсенсові проекти, нерідко щоб збільшити свій рейтинг перед виборами.

Євромайдан, який прагнув змінити ситуацію в країні й «вигнав злодіїв», надихав молодих поляків, невдоволених економічною ситуацією в Польщі. Безперечно, з'являються нові робочі місця, але заробітки невеликі. Проте ті, хто виїхав далі на Захід і заробив там, уже не хочуть жити по-старому на батьківщині й бути периферією Заходу. Позитивним прикладом став угорський президент Віктор Орбан, який «насолив» міжнародним корпораціям. Події Майдану з подальшою окупацією Криму й початком війни на Донбасі також змінили в молоді ставлення до політики ЄС як до неефективної, хоча є згода щодо користі бути у складі НАТО, бо Росія напала на Грузію та Україну, а не на Польщу чи країни Балтії. Зростає також зацікавленість парамілітарними організаціями. Стрілецька спілка, що обстоює парамілітарні традиції організації, заснованих перед Першою світовою війною Пiлсудським, наприклад, організувала допомогу для українських добровольчих загонів на Донбасі.

Дедалі більшої популярності в Польщі набуває партія «Сучасна» (Nowoczesna). Одні вбачають у ній «нову й кращу ГП», інші називають штучною партією банкірів. Її рейтинг зростає завдяки внутрішній боротьбі в ГП та контрверсіям довкола Конституційного трибуналу. Розвивається також соціалістична партія «Разом», яка, однак, відмежовується від посткомуністичних груп.

Проте ідея правих творити самодостатні народні держави — це утопія, зрештою, як і поширене переконання в Україні, що ЄС творитиме чудеса. Адже найшляхетніші пориви людей, кров мучеників та кіборгів ніколи не замінять кропітку працю з побудови ефективної держави, капіталізації та зміни ментальності. ПiС не є антиєвросоюзною полісилою, але вважає, що ЄС має трансформуватися. Пріоритетні завдання цієї партії — налагодження добросусідської співпраці в Східній Європі та ідея Міжмор'я. Тому перші візити нового президента Анджея Дуди — до Румунії та Естонії, а не до Берліна.

Зрештою, праві та радикальні праві є в кожній країні. У Польщі вони набули популярності завдяки тому, що виступали проти поділу на слухняний народ та еліту з «лівацького Салону». Парадоксально, що рух народовців виник саме через недалекоглядну політику ГП й еліту, яка не зауважила змін у суспільстві. Просто перевернулася ціла схема й праві стали цікавими, не такими ретроградами, як колись, але здатними висловлювати свою позицію різнорідними й сучасними способами. Тож вибір ПiС — це контрреволюція молодих. ■

Юні, талановиті й скуті

Молодь світу — це пригноблена меншина. Вона потребує свободи

Близько чверті населення світу — орієнтовно 1,8 млрд осіб — люди, яким уже виповнилося 15 років, але ще немає 30. Багато в чому це найщасливіша молодь за всю історію планети. Вона багатша за будь-яке раніше покоління, живе у світі без віспи чи Мао Цзедуна. Вона освічена: гаїтянці нині навчаються у школі довше, ніж італійці в 1960-му. Освіта і якісніше харчування зробили сучасних молодих розумнішими за батьків та дідів. Жінки та гомосексуали в цій віковій групі мають ширшу свободу в більшій кількості країн, ніж могли собі уявити їхні попередники. А ще ця генерація може сподіватися на технології, які, скажімо, дадуть змогу багатом прожити 100 й більше років. Що ж її не влаштовує?

Насамперед нині вперше в історії молодь світу формує спільну культуру, тож біди й образи в неї теж єдині. Отож юнаки та дівчата всюди нарікають, що сьогодні важко знайти роботу й житло, а шлях до дорослого життя став довшим і складнішим. Чимала провина тут на політиці, яка ставить старих вище за молодих. Можна подивитися на структуру працевлаштування: у багатьох країнах законодавство передбачає щедрі соціальної допомоги працівникам й ускладнює звільнення. Це влаштовує тих, хто працює (зазвичай зрілого віку чи літніх), але не заохочує бізнес наймати нові кадри. Відтак програє молодь: імовірність безробіття для неї в більшості регіонів щонайменше вдвічі вища, ніж для батьків. При цьому сидіти без роботи найгірше в перші роки кар'єри, адже саме в цей час людина здобуває навички. Хто був безробітним у 20 років, у 50 зазвичай усе ще відчуває болочі наслідки нижчих доходів, а також пригніченість. Із такими самими питаннями молодь часто стикається і в питаннях житла. В органах, які вирішують, чи зводити нові будинки, більшість становлять домовласники. Часто вони забороняють спорудження, щоб не псувати краєвид і не знецінювати власне житло. Через зарегульованість стандартні помешкання у Британії подорожчали вдвічі, а у великих містах інших країн світу, де зазвичай хочуть жити молоді, її наслідки ще гірші. Орендна плата й ціни на квартири в таких місцях значно вищі за доходи. Молоді американки, наприклад, нині мешкають із батьками або іншими родичами частіше, ніж будь-коли після Другої світової війни.

Молоді люди не прив'язані до місця. Вони подорожують частіше, ніж старші покоління. Це збільшує продуктивність, особливо якщо вони мігрують із бідної країни до багатой. За деякими оцінками вільний рух зумовив би подвоєння глобального ВВП. Із погляду політики це неможливо: суспільна думка в багатих країнах обертається проти імміграції. Але вражає те, що багато держав перешкоджають міграції навіть внутрішній. Китайська система реєстрації «хуку» трактує селян, що переїжджають до міста, як громадян другого сорту. В Індії переселенцям з одного штату до іншого важко дістати доступ до громадських послуг. Дослідження ООН свідчить: 80% держав вживають заходів, щоб зменшити міграцію із села до міста, хоча прогрес людства великою мірою завдячує саме їй. Особливо всі ці бар'єри шкодять молодим, адже саме їм найбільше потрібен рух.

Старші завжди матеріально допомагали молоді. У межах родини вони роблять це й досі. Але багато урядів нині прихильніше ставляться до людей похилого віку: дедалі більше державних видатків іде на пенсії та медицину для них. Крім того, старше покоління забезпечує вигідну для себе політику. За даними одного аналізу, чистий рух ресурсів (державних і приватних) відбувається нині в напрямку від молодих до старих щонайменше в п'яти країнах, зокрема в Німеччині та Угорщині. Це дуже несправедливо, адже старше покоління набагато заможніше.

Молоді можуть активніше відстоювати свої інтереси. У США лише трохи більше ніж 1/5 громадян віком від 18 до 34 років голосувало на останніх загальних виборах; серед електорату, старшого за 65 років, таких було 3/5. Однак старша генерація теж відіграє свою роль. Як наслідок — молодь виявляється пригнобленою меншиною, котрій держава заважає розкрити свій потенціал. Не розвиваючи навичок тих, кому зараз до 30, марно розраховувати в майбутньому на їхню максимальну продуктивність. Держави, які сподіваються отримати демографічний дивіденд від своїх юнаків та дівчат, його не дочекаються. У багатих суспільствах, де населення старіє, завтрашнім пенсіонерам буде важко, якщо сьогоднішній молоді не дати місця на кар'єрній драбині. Крім того, країни, де багато безробітних розчарованих молодих людей, зазвичай більше потерпають від насильства й нестабільності.

Що треба робити, сказати легко, складніше реалізувати. Уряд повинен дати молодим волю, зняти бюрократичні перепони на шляху до роботи, обмежити власників нерухомості в заборонах на будівництво житла; перестати обмежувати внутрішню міграцію й дозволити вільнішу транскордонну. А ще зробити освіту пріоритетом. Це дуже високі вимоги до політичних лідерів, які часто здаються неспроможними провести навіть скромні реформи. Але в цьому зацікавлені й батьки. Якщо вони доклануть зусиль, то все може вдатися. ■

Марцин Заборовський:

«Польська демократія точно не під загрозою»

Спілкувалась
**Анна
Корбут**

Тиждень розмовляв із виконавчим віце-президентом Центру аналізу європейської політики про пріоритети Польщі в зовнішній політиці за нового уряду, її відносини з Німеччиною та ЄС і бачення своєї ролі в Центральній-Східній Європі.

Після десятиліття «історії успіху» в євроінтеграції та економіці нині Польщу критикують за певні кроки нового уряду, насамперед за зміни до законодавства щодо ЗМІ та за процес навколо Конституційного суду. Виправдані чи перебільшені такі побоювання стосовно політики Варшави?

— Однозначно перебільшені. Я радше сказав би, що за процесом тут треба дуже пильно спостерігати.

Як і Україна та ще декотрі держави, Польща — молода демократія. І до деяких демократичних практик треба підходити в цьому разі обережно.

Польська демократія точно не під загрозою. Нинішній уряд виграв вибори, які були демократичними. Ніхто, зокрема опозиція, не опротестував результату. Однак він може перевищити свій мандат. Адже успіх в електоральних перегонах не дає мандата на перероблення системи. Він означає, що ті, хто прийшов до влади, мають право проводити свої зміни на виконання даних обіцянок.

Фактично бачимо, що нинішній уряд реалізовує реформи, які обіцяв. Це викликає багато критики в таборі опозиціонерів, хоча вона не зовсім виправдана. А останнє, своєю чергою, розбурхує міжнародну критику — теж не завжди змістовну.

Одне із суперечливих питань — це зміни до закону про ЗМІ, згідно з якими уряд здобуває більше контролю над державними медіа. Але уряди контролювали державні інформресурси й раніше: ті ніколи не були вільними від політичного впливу. Однак іззовні видається, ніби тут обмежують свободу слова. Це не так. Приватні медіа ніхто не чіпає, а саме їх у Польщі більшість. Якщо новий закон, що його затвердить уряд (наразі схвалено тільки поправки), заторкне ще й приватні ЗМІ, варто буде непокоїтися.

Особливо помітна, принаймні в публічній сфері, конфронтація між Німеччиною та Польщею, попри їхні тісні відносини. Нині вони погіршуються? Як сприймати візит міністра закордонних справ ФРН Франка-Вальтера Штайнмайєра?

— Партнерство двох країн було особливо тісним за попереднього правлячого кабінету, але воно й залишається дуже активним. Сьогодні бачимо тенденцію до певного перебалансування. Однак цей діалог дуже важливий для Варшави. Президент Дуда в інтерв'ю німецькій пресі та колонці у Financial Times наголошував на його актуальності. Він сказав, що з Німеччиною в Польщі найближчі відносини в Європі. Тож політична зацікавленість польського уряду в цій взаємодії зберігається. Що ж до поїздки Штайнмайєра, то це великою мірою візит ввічливості у відповідь на запрошення Польщі.

Наразі між двома сторонами є певні розбіжності, наприклад, стосовно вашої країни або ж «Північного потоку-2», який Газпром буде з німцями в обхід України та Польщі. Крім того, маємо не зовсім тотожні очікування від липневого саміту НАТО у Варшаві. Сподіваємося, що на ньому вдасться домовитися про посилене стримування на східних кордонах НАТО і про конкретні заходи щодо України та інших держав на сході.

Цьому саміту надають великої ваги. Досягнення якої мети пов'язує з ним Польща? Чого від нього чекати? Конкретних результатів чи більше продовження дискусій?

— Сподіваюся, що саміт дасть кількісні та якісні зміни. Зміна мислення вже відбулася після зустрічі в Уельсі, де точилися дуже серйозні дискусії, у результаті яких було вжито заходів щодо гарантій безпеки. Але самих гарантій не достатньо. Нам потрібно переходити до стримування. Сподіваюся, на Варшавському саміті йтиметься не тільки про забезпечення, скажімо, Польщі або ж країн Балтії, а й про конкретні заходи стримування, зокрема про потужнішу присутність НАТО на східному фланзі, про серйозніші стримувальні можливості в умовах гібридної війни.

Якими новий уряд, зокрема у своїй передвибірчій програмі, бачить зовнішню політику Польщі загалом та її роль у міжнародному контексті?

— Нині я не бачу щодо цього серйозних змін. Один із фундаментальних аспектів польської зовнішньої політики — сильні відносини в НАТО. Більша частина зовнішньополітичної діяльності президента Дуди за наступні півроку буде зосереджена довкола саміту Альянсу у Варшаві. По суті, він іздить столицями країн НАТО й переконує будувати коаліцію для реалізації заходів, про які я вже говорив. Тобто Польща сильно підтримує атлантичний напрям. Серед ключових моментів у ньому — це відносини зі США.

Інший фундаментальний аспект — ЄС. У нього виникають запитання до нинішнього уряду, запущено механізм розслідування, наскільки Польща дотримується принципів верховенства права. Навіть голова Європейської ради й колишній прем'єр країни Дональд Туск назвав цей крок передчасним. Нині цього справді було не потрібно. Важливо, на мою думку, що нинішній польський уряд веде діалог із ЄС. І чітко представляє свої аргументи. Тому Євросоюз може зрозуміти, чи відбувається в країні щось надзвичайне або ж неконституційне. Утім, польська влада залишається відданою європейській інтеграції. Партія «Право і справедливість» свого часу голосувала за вступ держави до Європейського Союзу. Це не євроскептична політсила, а радше така, що більше акцентує на питанні національного суверенітету.

У яких моментах нинішній уряд вбачає обмеження суверенітету Варшави Брюсселем чи Берліном?

— Один із них — це політика щодо біженців. Партія, котра сформувала нинішній уряд, дуже скептично ставилася до механізму обов'язкових квот, за яким кожна країна ЄС мала прийняти певну кількість цих людей. Ніхто не заперечує, що його любіювала Німеччина. У неї дуже ліберальна політика щодо втікачів з Афганістану та Північної Африки. Та коли рушив потік біженців із Сирії, ФРН зрозуміла, що їй із ним упоратися важко, тож і з'явилися квоти. Вони стали однією із причин розбіжностей.

Інше питання стосується «Північного потоку-2», де є дуже серйозні неузгоджені моменти. І не тільки з нинішнім польським урядом, а взагалі з будь-якою партією країни. Наприклад, нещодавно на спільній

Марцин Заборовський — виконавчий віце-президент Центру аналізу європейської політики (СЕРА, Вашингтон). Раніше директор Польського інституту міжнародних відносин (PISM, Варшава), керівник Трансатлантичної програми і старший науковий співробітник Інституту дослідження безпеки Європейського Союзу (ISS, Париж).

прес-конференції Дональд Туск й Анджей Дуда, які представляють різні політичні філософії, говорили про газогін в унісон.

Крім того, Німеччина вважає, що слід підтримувати діалог із Росією і дати шанс мінським угодам. Поляки ставляться до цього скептично. Ми вважаємо, що Мінськ не працює, а просто купує час для Росії. І «мінський формат», де не присутні ЄС і США, заганяє Україну в невідгдане становище.

НИНІШНІЙ УРЯД НАМАГАЄТЬСЯ АКТИВІЗУВАТИ КОМУНІКАЦІЮ З ІНШИМИ КРАЇНАМИ РЕГІОНУ Й ПРИДІЛЯТИ БІЛЬШЕ УВАГИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Як усі ці моменти можуть відбитися на взаємній довірі членів ЄС?

— Розбіжності, як-от між Польщею і Німеччиною чи Францією і Німеччиною, будуть завжди. Але вони вирішувані, якщо сторони шукають спосіб їх обговорення й існує розуміння, що в сусіда можуть бути пріоритети, відмінні від твоїх. Це дипломатія. Я не переоцінював би значення таких криз. У міграційній кризі винятковим стало те, що Німеччина та інші країни нав'язали голосування стосовно цього питання за принципом кваліфікованої більшості. Вважаю це великою помилкою. Не можна змусувати когось проявляти солідарність із Берліном та біженцями, коли країна до цього не готова чи, скажімо, коли це роздмухає в ній скептичні або ж антинімецькі настрої.

А як Польща бачить свою роль у Центрально-Східній Європі? Наскільки актуальна сьогодні для неї концепція Міжмор'я?

— Таку політичну філософію однозначно хотів би реалізувати президент Дуда. Це також частина стратегії уряду. Він намагається активізувати комунікацію з іншими країнами регіону й приділяти більше уваги Центрально-Східній Європі, зокрема державам Балтії, Румунії та Україні, замість доводити західноєвропейцям, що ми одні з них. Попередній уряд намагався триматись у мейнстрімі інтеграції ЄС, а це означало зближення з Німеччиною, Францією, Іспанією та ін. Нині акцент робиться на посиленні ролі держави в Центрально- та Східноєвропейському регіонах.

Інше питання — наскільки реально втілити цю концепцію. Можна, скажімо, притримуватись ідеї Міжмор'я та політично зближуватись з Угорщиною, але тоді розумієш, що стосовно України у вас абсолютно різні позиції. Так, є спроби активізувати комунікацію з чехами, угорцями, словаками. Але в нас дуже різні підходи, зокрема, до Росії. ■

Нафтова головоломка

Через здешевлення нафти не відбулось ані сповільнення її видобутку, ані різкого зростання світової економіки

Нафтотрейдери виявляють незвичну увагу до острівця Харк за 25 км від іранського узбережжя Перської затоки. На його підвітряному боці кілька місяців стоять заякорені з півдужини величезних танкерів — їх видно з орбітальних супутників завдяки встановленим на палубах транспондерам. Трохи далі вздовж берегів республіки пришвартована ще одна флотилія величезних суден. На борту в них до 50 млн барелів тамтешньої сирої нафти... не надто потрібної у світі, де її нині хоч залийся.

Зняття «ядерних» санкцій із Тегерана 16 січня виводить ці барелі на передній край його боротьби за повернення собі частки світових нафтових ринків, від яких він був відлучений майже все останнє десятиліття. Перспектива швидкої появи іранських супертанкерів біля європейських та азійських нафтопереробних заводів (що переб'є постачання із Саудівської Аравії, Іраку та Росії) сприяла різкому зниженню цін на головні світові еталонні марки — Brent і West Texas Intermediate (WTI) 20 січня до найнижчого від 2003 року рівня; WTI подешевшала на 6,7% й коштувала менш ніж \$27 за барель. Це найпомітніше зниження протягом одного дня від вересня (див. «Слизький схил»).

Падіння відкрило останню дію драми під назвою «перипетії в нафтовій індустрії», через яку лихоманить глобальну економіку. Якись неповні 10 років тому за чорне золото боролися — переважно через нестримний апетит китайської економіки до сировини, тож у 2008 році ціни перевищували \$140 за барель. Оскільки державні нафтові гіганти на кшталт Saudi Aramco мали доступ до найдешевших резервів, приватні видобувники були змушені освоювати важкодоступні місця (родовища в Арктиці, підсольові поклади в Бразилії та глибоководні біля узбережжя Анголи), причому запаси цих ресурсів, за оцінками, вичерпувалися. Переймаючись тим, що в нафтових великоваговиків можуть вичерпатися можливості для зростання, інвестори заохочували розвідку копалин там, де видобування витратніше, проявляючи однаковий інтерес до нарощування виробництва й до прибутковості. Тепер виробників лякає не дефіцит, а радше надлишок нафти. Збільшення глобальної пропозиції за останні п'ять років на 4,2 млн барелів за день від американської сланцевої індустрії (хоча це лише 5% світового видобутку) справило надзвичайно великий вплив на ринок: воно зробило очевидними перспективи освоєння величезних ресурсів, що раніше вважалися важкодоступними. 19 січня авторитетна в енергетичних прогнозах Міжнародна енергетична агенція (МЕА) зробила серйозне попередження: нафтовий ринок може захлинутися від перевидобутку.

Торік у світі добували 96,3 млн барелів нафти за день, а споживали лише 94,5 млн. Тож щодня близько 1,8 млн барелів потрапляло на зберігання до

резервуарів, які заповнюються дуже швидко. Нині будують нові сховища, однак надлишок нафти переповнить і їх. Єдиний спосіб зберігати ці зайві барелі — в танкерах у морі, як то роблять іранці біля острова Харк, чекаючи на відновлення попиту.

Для нафтовиробників це тривожна перспектива, але попередження на кшталт зробленого МЕА здебільшого залишаються без уваги. Відтак виникають дві проблеми. Коли в листопаді 2014-го Саудівська Аравія змусила ОПЕК продовжувати видобуток, незважаючи на спад цін, вона сподівалася швидко витіснити з бізнесу американських та інших конкурентів, яким продукування чорного золота обходилося дорожче. Аналітики, втім, очікували, що ціни різко підвищаться після зниження. Нафтові компанії відтоді тимчасово припинили інвестиції в нові проекти загалом на \$380 млрд, але дна поки що не видно. Бодай якогось помітного відновлення цін на нафту не прогнозують тепер щонайменше до 2017 року.

Інша загадка — вплив надвидобутку на економіку. Дешевше пальне мало б стимулювати у світі її зростання. Нафтозалежні галузі промисловості мусили б стати прибутковішими, а вигода для країн-споживачів — переважити витрати країн-виробників. Але поки що у 2016 році 28-відсотковий обвал цін на нафту збігся з хаосом на світових фондових біржах. Складається враження, ніби ринки спростовують традиційну думку про економічні вигоди від дешевих енергоносіїв або ж доводять: зростання планетарної економіки настільки кволе, що навіть від надлишку нафти користі мало.

Перша причина настроєності «на пониження» — Іран. Він обіцяє негайно збільшити видобуток до 500 тис. барелів за день, коли інші члени

ОПЕК, як-от Саудівська Аравія та Ірак, уже й так качають нафту рекордними темпами. Навіть якщо півмільйона—це надто оптимістично, зазекле суперництво між Тегераном та Ер-Рядом усе одно не дає підстав сподіватися, що ці три країни-виробники домовляться про дисципліну видобутку, якою ОПЕК регулювала ціни в минулому.

Та навіть якби остання і спробувала відновити такий вплив, їй це навряд чи вдалося б, адже в нафтовій індустрії сталися деякі істотні зміни. Завдяки виробникам сланцевої нафти, які користуються технологіями, що розгортаються швидше й дешевше за традиційні бурові установки, галузь стала більш підприємливою. Значне знецінення національних валют відносно долара допомогало проблемним країнам (Росії, Бразилії та Венесуелі) підтримувати обсяги виробництва, адже прибутки, конвертовані в національну валюту, значно перевищували витрати. А дедалі загрозливіша для нафтовидобувників перспектива заходів, що мають запобігти зміні клімату, спонукає деяких качати якомога більше, поки можна.

ОПЕК уже не вперше переоцінює ефективність тактики, яка в епоху рокфеллерівської Standard Oil називалася «добряче попотіти»: спроби залити ринок дешевою нафтою, щоб витіснити конкурентів із бізнесу. У середині 1980-х члени нафтового клубу намагалися низькими цінами нашкодити видобувникам у Північному морі й повернути собі частку ринку за рахунок суперників, але не змогли, бо в підсумку почали топити один одного, ослаблюючи ціни ще більше. Знадобилося кілька років, щоб нафта подорожчала до колишнього рівня.

Це старий прорахунок. Деніел Ергін у книжці «Трофей» («The Prize»), пишучи про «явище» величезного перевидобутку, цитує американське наукове джерело ще 1926 року. «Нафтові компанії зробили собі характері, викачуючи такі об'єми сировини, — писав учений. — Усі бачили вихід, але ніхто не хотів ним скористатися. Виходом, звісно, було зменшення видобутку».

Але рішення не зупинити роботу вишок пояснюється ще одним, не таким самовбивчим, аргументом. Однією з особливостей торішнього нафтового ринку була невразливість американських виробників сланцевої нафти до нижчих цін. Від середини 2015-го у відповідь на зниження цін сланцева галузь обмежила викачування більш як на 400 тис. барелів за день. Тим часом видобуток нафти у США протягом цілого року все одно не перестав зростати дужче, ніж у будь-якій іншій країні. За даними МЕА, Америка добувала ще по 900 тис. барелів за день.

Упродовж 2015-го бурових вишок у Сполучених Штатах поменшало на 60 із лишком відсотків. У звичній ситуації це сприймалося б як серйозна ознака падіння видобутку. Але буріння свердловин—це одне, а гідравлічний розрив пластів («фрекінг») — зовсім інше. Норвезька консалтингова компанія Rystad Energy зауважила наприкінці минулого року: кількість фрекінгових свердловин досі зростає, що й пояснює стабільність видобутку сировини.

Представники нафтової галузі використовують ще й інші інновації, щоб чорне золото надалі лилося рікою: закачують у розриви більше піску задля покращення витоку; застосовують досконаліші прийоми збору даних із невеликими командами для економії коштів. Вливання грошей у їхні компанії

припинилося. У колись галасливих містечках нафтовиків, де три роки тому стриптизерки одержували сотні доларів за ніч, виступаючи перед вахтовиками, нині пустують стоянки для трейлерів, а вікна офісів та підприємств забиті дошками. Але нафта не перестає плинути. Навіть на деяких із найстаріших сланцевих родовищ, як-от «Баккен» у Північній Дакоті, у листопаді видобуток був на тому самому рівні, що й понад рік раніше.

Крім того, сланцева індустрія скористалася перевагами фінансових інструментів. Торік щонайменше половина задіяних у галузі фірм хеджувала цінові ризики для захисту доходів. Хтось усе-таки збанкрутував, але більшості вдалося умовити банків продовжити кредитування, принаймні так було до нинішньої кризи.

Утриматися на плаву довше, ніж очікували, почастило не лише сланцевикам. Подібне можна сказати і про тих, хто веде видобуток у витратніших регіонах, як-от нафтоносні піски Канади чи підсольові родовища Бразилії. Країна Кленового Листка, чия еталонна марка низької якості West Canada Select торгується нині нижче ніж \$15 за барель, — це одна з держав, що не входять до ОПЕК, котра, за прогнозами, найдужче сприятиме збільшенню світової пропозиції нафти цього року. Те саме стосується і Бразилії, попри зовнішній борг та корупцію в державній нафтовій компанії Petrobras.

ЗНЯТТЯ «ЯДЕРНИХ» САНКЦІЙ З ІРАНУ ВИВОДИТЬ ЙОГО НАФТУ НА ПЕРЕДНІЙ КРАЙ БОРІТЬБИ ЗА ПОВЕРНЕННЯ ЧАСТКИ СВІТОВИХ РИНКІВ

Тим часом наймасштабніші нафтові концерни заявляють про наміри скоротити десятки тисяч робочих місць і зменшити інвестиції на мільярди доларів, але їм не хочеться відмовлятися від проєктів, здатних покращити видобуток у майбутньому. Англо-нідерландська Shell здивувала, коли відмовилася від освоєння родовищ Арктики й викачування важкої нафти в Канаді, але її поточний видобуток на рівні 2,9 млн барелів за день у 2015-му лише трішечки не дотягував до 3,1 млн за рік до того. Загалом у галузі намагаються тримати видобуток на «максимально незмінному рівні», якщо інвестиції вже освоєно, — розповідає фінансовий директор Shell Саймон Генрі. За його словами, інколи зупинка виробництва обходиться дорожче, ніж продовження видобутку за низьких цін, через витратність консервації свердловин.

За словами аналітика консалтингової компанії Wood Mackenzie Саймона Флаверса, навіть із ціною \$30 за барель покрити експлуатаційні витрати не може лише 6% світового виробництва. Бурити нові глибоководні свердловини за цін до \$60, може, й не виправдано, вважає він, але продовження експлуатації вже готових колодязів, не виключено, буде економічно обґрунтованим навіть за набагато нижчих прайсів (див. «Сирі підрахунки»). Хтось такою стійкістю нафтової галузі виправдовує прогноз щодо «збереження низьких цін на довший час».

Теоретично тривалий період дешевої нафти повинен стимулювати глобальну економіку. Світ ▶

Сирі підрахунки

Грошові витрати видобутку нафти на суходолі*,
2015 рік

\$ за барель нафтового еквіваленту

*Включно із платою за користування надрами
†Глибоководний видобуток

За даними Wood Mackenzie, Citi Research

виступає водночас і виробником, і споживачем: збитки видобувників та вигоди споживачів від спаду цін у підсумку дають нуль. Зазвичай додаткові витрати імпортерів чорного золота перевищують економію на витатках експортерів, відтак сукупний світовий попит утримується.

Країни, де останнього року спостерігалося найбільше зростання ВВП, зокрема Індія, Пакистан та східноафриканські, справді імпортують нафту. Окрім того, важко пояснити поживлення бізнесу через збільшення споживчого попиту в єврозоні, не припускаючи позитивного ефекту від подешевшання нафти. В останньому прогнозі МВФ, опублікованому 19 січня, кілька великих економік, яким пощастило уникнути зниження оцінки зростання ВВП (Китай, Індія, Німеччина, Британія, Іспанія та Італія), були виключно імпортерами чорного золота.

МІЖНАРОДНА ЕНЕРГЕТИЧНА АГЕНЦІЯ ЗРОБИЛА СЕРІОЗНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ: НАФТОВИЙ РИНОК МОЖЕ ЗАХЛИНУТИСЯ ВІД ПЕРЕВИДОБУТКУ

ДЕ Ж ЗЛОТІ ГОРИ?

Однак це припущення може бути виправдане не всюди. Америка водночас і великий виробник, і споживач нафти. На початку 2015 року банк JP Morgan прогнозував, що дешева нафта підніме ВВП приблизно на 0,7%; це означає збільшення купівельної спроможності споживачів, еквівалентне 1% ВВП з поправкою на незначне гальмування від обмеження інвестицій у нафтову галузь. Зараз оцінка JP Morgan — між зменшенням на 0,3% і збільшенням на мізерні 0,1%. Як варіант пояснення: споживачі можуть тримати під матрацом більше доходів, накопичених за період нафтової лихоманки, ніж здавалось імовірним, а частка

пов'язаних із нафтовою галуззю капітальних витрат у сукупних інвестиціях до бізнесу США, яка доти стабільно зростала кілька років поспіль, зменшилася наполовину (див. «Вичерпана енергія»).

Якщо врахувати ще й непрямі наслідки сповільнення нафтової промисловості, то чистий ефект від здешевлення сировини може не дотягнути навіть до найпесимістичніших оцінок JP Morgan. Щось подібне пережила американська MSC Industrial Supply Company, дистриб'ютор промислових залізничних виробів, електричного інструменту й ремонтного обладнання. Вона не залежить безпосередньо від нафтовиків, але цього місяця її президент Ерік Девід Гершвінд заявив, що негативні наслідки нафтових потреб помітно відобразилися на продажах: «Непрямий вплив, на мою думку, захопив усіх зненацька, не лише в MSC, а й загалом в економіці, і це дуже неприємно».

Нічого дивного, що найбільше червоного чорнила в останньому варіанті свого прогнозу МВФ приберіг для країн, де розвідка родовищ та видобуток нафти відіграють значну роль в економіці: Бразилія, Саудівської Аравії, Росії (та деяких її нафтодобувних сусідів), а також Нігерії. Слабший попит дуже тисне на їхні держбюджети.

РФ у відповідь на зниження цін на сирець заявила про чергове зменшення державних витратків — на 10%. У Нігерії нафтова галузь дає 70% фіскальних надходжень. Коли сировина різко подешевшала у 2008–2009 роках, країна змогла протриматися завдяки заощадженням, накопиченим у нафтовому стабілізаційному фонді. Але в червні президент Мугаммаду Бугарі заявив, що скарбниця «фактично порожня». У Саудівської Аравії кишені глибші, та, коли торік дефіцит бюджету сягнув 15% ВВП, навіть її довелося урізати держвитатки.

Колишній розрахунок, що такі країни можуть вирівнювати витатки в дальших фазах цінового циклу, почав давати збої. Крім того, виробники чорного золота здебільшого витрачали накопичені нафтодолари активніше, ніж доти, а відтак нині змушені мінімізувати бюджет. Це лише посилює тенденцію зменшення інвестицій у нафтовій галузі.

Та сильніше непокоїть роль здешевлення нафти в нестабільності фінансової системи у світі. Через низькі відсоткові ставки у США та Європі після 2009 року інвестори з багатих країн потяглися до молодих ринків, спричинивши там кредитний бум. Корпоративний борг країн, що розвиваються, зріс від 50% ВВП у 2008 році до 75% у 2014-му. Але новітня історія вчить, що швидке наростання боргу закінчується неприємностями. А він значно примножився і в нафтогазовій індустрії, вслід за сектором будівництва, — це засвідчує останній «Звіт про глобальну фінансову стабільність» МВФ. Зменшення нафтових прибутків утруднює обслуговування боргового навантаження.

Коли ціна нафти у 2008–2009 роках обвалилася, країни-виробники змогли знизити відсоткові ставки й узяти кредити за кордоном, щоб підтримати попит. Нині інвестори ризикувати не квапляться. Згорання програми Федеральної резервної системи зі зкуповування державних облігацій («кількісне пом'якшення») у 2014 році та нещодавнє підвищення відсоткових ставок почали знову приваблювати фінанси до Америки, зміцнивши долар і зробивши суворішими умови в глобальній монетарній системі.

Нафтовиробникам, особливо в Латинській Америці, доводиться переходити до жорсткішої внутрішньої монетарної політики задля приборкання інфляції, частково викликаній обвалом національних валют. Центральний банк Бразилії зберігає високі відсоткові ставки, незважаючи на глибоку рецесію економіки. Фінансові регулятори Колумбії та Мексики підняли ставки в грудні. Така сама напружена ситуація спостерігається в багатих на нафту Нігерії та Анголі — відповідно найбільшій і третій за обсягами економіках Чорної Африки. Сприятливіші фінансові умови кілька років після 2009-го створювали в політиків континенту, на думку Стюарта Калвергауса, виконавчого директора брокерського дому Exotix, хибне відчуття стійкості.

Схоже, інвестори змінюють підхід до оцінки ризикованих активів і в багатих країнах. Це однаковою мірою реакція і на побоювання щодо міцності китайської економіки, і на збитки, яких може завдати різкий обвал цін на чорне золото. Страх перед недисциплінованими позичальниками в нафтовій галузі зумовив наприкінці минулого року різке зростання відсоткових ставок за їхніми облігаціями на американському «сміттєвому» ринку. Услід за ними поповзла догори й дохідність «сміттєвих» облігацій інших позичальників. Зростають навіть відсотки за облігаціями з інвестиційним рейтингом.

«Ведмеді» на фондових біржах квапляться нагадати, що через вищі реальні відсоткові ставки на корпоративні облігації важче пояснити підвищені ціни акцій. Центральні банки багатих країн бояться, що тривалий період майже нульової інфляції створює враження, ніби ціни залишаються на одному рівні нескінченно довго. Але реальна ставка відсотка зростає, коли очікування інфляції знижуються, тож політикам важко реагувати на нинішній тренд, бо інфляція вже й так близька до нуля.

Від початку цього року шок через пропозицію нафти з Ірану накладається на наляканість, пов'язану з попитом у Китаї. Безладні спроби Північної регулювати свій фондовий ринок та валюту викликали побоювання за економіку, а ті позначилися і на ринку нафти. А відколи хаос почався на світових фінансових майданчиках, посилюється страх уже й за стійкість глобальної економіки. Це, своєю чергою, породжує неспокій із приводу майбутнього попиту на нафту.

Макроекономічні проблеми на першому місці, але є ще й мікроекономічні. Зниження субсидій на пальне в деяких країнах-нафтовиробниках (для зменшення бюджетного дефіциту) спонукає автовласників менше користуватися машинами. Китай заявив, що не допустить здешевлення бензину синхронно з нафтою нижче ніж до \$40 за барель, тож там слід очікувати аналогічної тенденції. Навіть у Сполучених Штатах споживання бензину вже не настільки залежить від цін на нафту, як раніше. На думку аналітиків, це частково пояснюється появою економніших автомобілів.

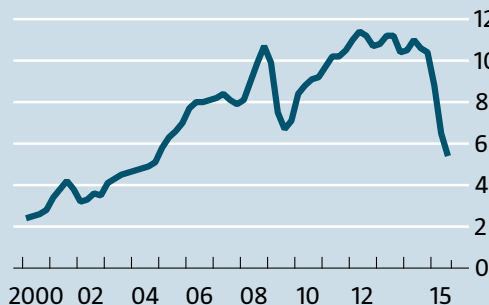
ЗЕЛЕНЕ І ЧОРНЕ

Після грудневого кліматичного саміту в Парижі деякі авторитети переконані, що нинішня нафтова криза відображає структурну зміну в споживанні, зумовлену екологічними мотивами.

Вичерпана енергія

Приватні капітальні інвестиції в енергетичному секторі США*

% загальних приватних інвестицій у нежитлову інфраструктуру

*Розвідка покладів нафти й природного газу, шахти й свердловини, техніка й обладнання для гірничої та нафтової промисловості

За даними Deutsche Bank Research, Бюро економічного аналізу США (BEA), Haver Analytics

І справді, зі зміною екосвідомості нафтові компанії зосереджуються більше не на чорному золоті, а на газі, сподіваючись використовувати його як енергоносіє замість кам'яного вугілля. Але ще, мабуть, рано припускати, що ера нафтового двигуна закінчується.

Швидше за все, ціна нафти зрештою досягне якогось дна і, якщо цей цикл буде подібний до попередніх, після того різко підскочить через недостатній рівень інвестицій у резерви й через природне виснаження наявних свердловин. Однак різнитимуться наслідки. Провідний співробітник Центру глобальної енергетичної політики при Колумбійському університеті Антуан Галф 19 січня заявив американським сенаторам, що сланцева нафтова індустрія зі своєю унікальною структурою витрат і коротким економічним циклом може підірвати розраховані на довший термін інвестиції у високовитратні традиційні нафтові родовища. Саме розробники сланців, а не саудити цілком можуть стати компенсувальними виробниками для світу.

ПІСЛЯ КЛІМАТИЧНОГО САМІТУ В ПАРИЖІ ДЕХТО ПЕРЕКОНАНІЙ, ЩО НАФТОВА КРИЗА ВІДОБРАЖАЄ СТРУКТУРНУ ЗМІНУ В СПОЖИВАННІ НАФТИ, ЗУМОВЛЕНУ ЕКОЛОГІЧНИМИ МОТИВАМИ

У такому разі перед великими нафтовими фірмами постануть певні екзистенційні питання. Чи варто їм у майбутньому працювати як раніше, щедро фінансуючи дорогі й амбітні проекти у важкодоступних районах, ризикуючи накопичити «неспалимі» запаси у випадку погіршення екології? Чи ліпше почати інвестувати свої прибутки у сланці або якісь «зеленіші» технології? Чи, можливо, повертати прибутки акціонерам, як це зробили деякі тютюнові компанії, що стане початком кінця ери викопного палива? Хоч би що вони обрали, край епохи нафтових потрясінь іще далеко. ■

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

У пошуках поховання крутян

Ярослав Тинченко

Де насправді була братська могила героїв Крут?

Світлина, зроблена німцем улітку 1918 року. На ній чітко видно описане у спогадах Левка Лукасевича місце на Аскольдовій могилі (фото із приватної колекції, публікується вперше)

Загальновідомо, що тіла юних героїв, полеглих під Крутами, знайшли спокій у братському похованні на кладовищі, яке звалось «Аскольдова могила». Навіть у школах нині вчать вірш Павла Тичини, котрий починається словами: «На Аскольдовій могилі поховали їх...» Та ось уже понад 25 років, відколи ми вшановуємо в Україні героїв Крут, виникають запитання про справжнє місце їхнього захоронення.

Гіпотетичні координати братської могили крутян було визначено за спогадами киянина й українського емігранта Левка Лукасевича, який у 1960-ті роки приїздив на Батьківщину й начебто відвідував те місце. Він описав територію майже поруч із входом до Аскольдової могили. Однак та латка землі була густо заповнена похованнями ще від 1880-х років. Вдалося виявити фото, зроблене

німецьким фотографом приблизно у червні — липні 1918-го. На ньому видно саме ту місцину, про яку йшлося у спогадах Лукасевича. Але там немає і натяку на існування якоїсь братської чи й просто свіжої могили.

Достеменно відомо, що на Аскольдовій могилі було поховано лише двох крутян. Проте в одній труні й зовсім не у братському похованні, а на родинній ділянці одного з них. Йдеться про Володимира Наумовича та Володимира Шульгина, які обнялись перед смертю — і саме тієї миті їх розстріляли більшовики. Тіла застигли, і в такому вигляді їх екзгумували під Крутами, а пізніше поклали в домовину. Хлопці були поховані поруч із дідом Володимира Наумовича Іоанном Григоровичем, відомим громадським та церковним діячем, політичним емігрантом з Австро-Угорщини. Він помер ще в 1891 році. Не виключе-

но, що ділянка родини Наумовичів була саме в тому місці, яке описав у своїх спогадах Лукасевич. 1934 року, коли кладовище на Аскольдовій могилі знищувала радянська влада, вітчим Володимира Наумовича Олександр Федорович Іванов забрав труну й перепоховав на Лук'янівському цвинтарі поруч з іншими родичами. У 1990-ті залишалися деякі живі свідки того перепоховання, але ніхто з них не міг відповісти, чому з Аскольдової могили не забрали інших учасників бою під Крутами й чи були вони там узагалі.

Дві фотографії (щоправда, поганої якості) з похорону крутян, опубліковані в київській пресі ще 1918 року й передруковані у львівській 1931-го, дали вагомий підстави сумніватися, що братська могила була саме на Аскольдовій. Багато років ці світліни «вводили у ступор» усіх киевознавців, бо на них зображені об'єкти, які ніхто не впізнавав. На першій — залізничні колії ліворуч і якась дивна фортечна стіна з вежами з правого боку, яких у Києві начебто й не було. На другій — ряди поховань із хрестами, вишикуваних терасами, і на задньому плані — біла цегляна загорожа, за якою хагки. Цих об'єктів у районі Аскольдової могили теж не було.

Але підписи до фотографій, зроблені автором іще в далекому 1918-му, не залишали сумнівів стосовно того, яку подію на них зображено: «Братська могила стрільців — студентів і гімназистів, забитих під Крутами» та «Похорони героїв з-під Крут у Києві».

Згодом секрет першого фото — із залізничними коліями та муrom — вдалося розгадати. Це виявилася сучасна площа Лесі Українки. Аж до 1950-х років там діяла станція, де розвантажували ешелони з військовим майном, бо поруч були склади оборонного відомства. А до 1918-го навіть ходив міський трамвай. Мур із вежами — то було стрільбище (тир) військового училища, яке раніше займало величезний простір, а нині зменшилося до кількох будівель, де міститься Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації. Залишки муру остаточно розібрали, будуючи сучасне приміщення Центрвирборккому.

Площа Лесі Українки та Аскольдова могила — це зовсім різні напрямки. І якщо траурна процесія рухалася від вокзалу Бібіковим бульваром, вулицями Володимирською, Фундуклеївською, Хрещатиком та Олександрівською, вона мала звернути до Аскольдової могили значно раніше, ніж досягнула б сучасної площі Лесі Українки. Тож залишалося незрозумілим, як жалобна хода опинилася у тій точці.

Місце зйомки другої фотографії — таємниця для киевознавців і досі. По кілька разів вони дослідили архіви й самі схили Аскольдової могили в пошуках терас, білого кам'яного паркану та сільських хаток на задньому плані. Та все намарне. Несміливі припущення декого з дослідників, що на фото зображено насправді тераси так званого Нового Братського кладовища, яке містилося на Звіринці, відразу сприймалися мало не як блюзнірство.

Але не так давно київський колекціонер Віктор Киркевич придбав фотолістівку доброї якості 1918 року саме з таким зображенням, яке публікувала преса. І, звісно, з уже наведеним вище підписом на

Фотолістівка, на якій зображено підготовку до похорону крутян.

За спогадами очевидців, загиблих поховали у великій ямі, ставлячи туди по чотири труни — одна на одну (фото з колекції Віктора Киркевича, публікується вперше)

звороті про поховання героїв Крут. На якісній фотографії вдалося роздивитися не лише кам'яний мур та будиночки над ним, а й тераси, ба навіть ряди могил з однаковими дерев'яними хрестиками, що спускаються ліворуч братського поховання крутян.

ДОСТЕМЕННО ВІДОМО, ЩО НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ БУЛО ПОХОРОНЕНО ЛИШЕ ДВОХ КРУТЯН. ЗОВСІМ НЕ У БРАТСЬКОМУ ПОХОВАННІ, А НА РОДИННІЙ ДІЛЯНЦІ ОДНОГО З НИХ

Маленькі хрести впізнати легко. Саме такого однотипного розміру їх установлювали над загиблими солдатами російської армії впродовж, мабуть, не одного століття. Отже, місце поховання крутян на фотографії однозначно є великим військовим кладовищем. А в Києві на той час воно було єдине — вже згадуване Нове Братське на Звіринці.

Із початком Першої світової війни в місті було розгорнуто кілька шпиталів та лазаретів. Але найбільше поранених перебувало у Військовому госпіталі на Печерську (на бульварі Лесі Українки, де він працює і донині). Саме туди привозили із фронту солдатів із найскладнішими пораненнями. Рівень смертності був дуже високий, і померлих десь треба було ховати.

Статус та обмежена територія цвинтарів Києва не давали змоги хоронити на них багато воєнних жертв. До того ж кладовища належали місцевій громаді і їх утримувало за свої гроші населення. Тож упродовж Першої світової там ховали тільки тих загиблих (причому переважно офіцерів), що були киянами. Для померлих у місті солдатів та офіцерів, що походили з різних

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ ДО НАС

куточків Російської імперії, потрібно було створити окреме кладовище коштом держави. Власне воно (Нове Братське) й було закладене 1916 року на Звіринці.

Згідно з правилами поховання на Новому Братському кожна могила мала бути три аршини завдовжки (аршин дорівнював 71 см), два — завширшки. Поміж могилами залишався проміжок в один аршин. Над солдатами встановлювали чотирираменні хрести три з половиною аршини висотою, над офіцерами — восьмираменні. На фотографії поховання крутян бачимо ряди ям, викопаних згідно саме з тими приписами, що діяли на Новому Братському кладовищі. А поруч ряди поховань з однаковими солдатськими дерев'яними хрестами.

Версію про те, що юнаків, принаймні частину з них, було поховано на Новому Братському кладовищі, підтверджує... постанова Малої Ради — керівного органу Центральної Ради — від 10 березня (за старим стилем 25 лютого) 1918 року.

Україномовна «Робітничка газета» коротко виклала постанову, переповеривши її своїми словами: «Після перерви проф. М. Грушевський пропонує М. Раді вшанувати пам'ять забитих стрільців студентського куріня, що склали свої голови в бою з більшовиками, а для цього привезти їх тіла до Києва, поховати на Аскольдовій горі і прийняти похорон на кошт держави».

Проте російськомовна «Киевская мысль» наводить дослівно слова Михайла Грушевського (хоч і в перекладі): «Родители этих юношей возбудили ходатайство, чтобы тела погибших были перевезены в Киев для похорон на Аскольдовой могиле, на братском кладбище».

Інакше кажучи, у постанові Малої Ради про поховання юних героїв йшлося не про один, а про два цвинтарі.

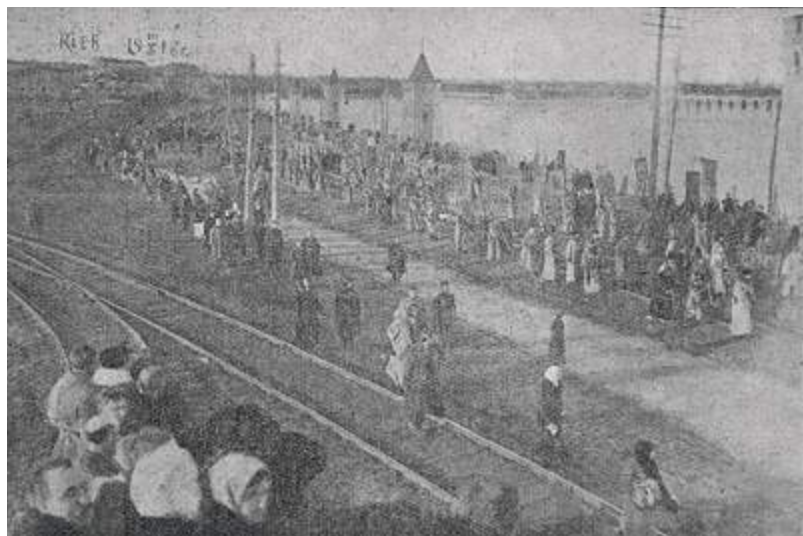
Щодо захоронення крутян на Аскольдовій могилі та Новому Братському кладовищі можна висунути таку версію. У більшості газетних репортажів, які оповідали про церемонію, докладно описана була лише перша її частина: як 19 березня о 14:00 колона візників із 26 трунами вирушила з вокзалу в бік Педагогічного музею, де містилася Центральна Рада. Там відбувся траурний мітинг, на якому виступали Михайло Грушевський, Аркадій Степаненко та інші політики. Потім хода продовжилась, але без більшості членів Центральної Ради та журналістів. Газети згодом написали про це лаконічно: «Далі похід рушив по Фундуклеївській, Хрещатику, Олександрівській на Аскольдову могилу».

Отже, можливо, 19 березня 1918 року траурна процесія справді прибула до Аскольдової могили й від неї відділилася щонайменше одна труна з тілами Володимира Шульгіна та Володимира Намовича. Той факт, що двох хлопців поховали не в братській могилі, а поруч із дідом одного з них, свідчить: на Аскольдовій могилі не готувалися до прийому інших.

Процесія попрямувала далі: до нинішньої площі Лесі Українки, а відтак до Нового Братського кладовища. Там, власне, й було облаштовано спільне поховання крутян. Та оскільки київські газети від першого дня підхопили гасло «Аскольдова могила», а чимало людей (зокрема

Наслідки вибуху артилерійських складів на Звіринці в Києві 6 червня 1918 року. Посередині фото — недобудований храм-пам'ятник на Новому Братському кладовищі. Ліворуч — надбрамна церква (не збереглась) і той самий білий цегляний мур (уздовж сучасної вулиці Бастіонної)

Траурна процесія минає мур з вежами, яких сьогодні не існує. Нинішня площа Лесі Українки (фото з часопису «Літопис Червоної Калини»)

й журналістів) були немісцеві й, звісно, не розрізняли назв кладовищ, то надалі про цю точку на мапі й писали як про Аскольдову могилу.

На сьогодні завдяки планам 1925 року, які відшукав киевознавець Михайло Кальницький, вдалося чітко ідентифікувати місце братської могили, яка фігурує на фотографії. Звісно, нині там немає нічого — ані натаку на Нове Братське кладовище, яке існувало 100 років тому. Отже, для підтвердження чи спростування версії про те, що братська могила крутян була не на Аскольдовій могилі, а на Звіринці, потрібно провести пошукові роботи. ▣

Авіаперельоти з та ДО Івано-Франківська

Відень	від	1179	грн
Київ	від	1000	грн
Одеса	від	1100	грн
Харків	від	1375	грн
Дніпропетровськ	від	1250	грн
Мінськ	від	1254	грн

Якщо зима - то Буковель!

Що слухав Тев'є-молочар?

Ганна Трегуб

Відома на весь світ клезмерська музична традиція родом з України

Весело і яскраво. Атмосфера східноєвропейського єврейського штетлу — це звуки веселого фрейлехса, болгара і протяжні імпровізації дойни

«**В**они грали хто на скрипці, хто на альті, хто на контрабасі, на трубі, флейті, фаготі, арфі, цимбалах, балалайці, барабанах і тарілках. Були серед них і такі, що вміли виконувати найскладніші мелодії на губах, гребінцях, зубах, скляночках чи горщечках, на шматкові дерева й навіть щоках» — так одну із сучасних йому клезмерських капел описав Шолом-Алейхем, поза увагою якого не лишився яскравий музичний феномен євреїв-ашкеназів — клезмер. Поряд із троїстою музикою, кобзарями та лірниками ця весела музика линула й на вулицях українських міст і містечок, у яких євреї жили поряд із українцями та представниками інших народів. Коли лунав клезмер, не було ані християнина, ані юдея — веселилися всі.

МАЗЛ ТОВ!

«Клезмер — це одна з українських народних музик», — розповідає **Тижню** кларнетист і фронтмен київського клезмер-бенду Pushkin Дмитро Герасимов. Назва музичного напрямку «клезмер» походить від двох слів івриту: «клі» й «земер», тобто «музичний інструмент», і позначає одну з течій народної інструментальної музики євреїв-ашкеназів, що мешкали на теренах Центральної Європи й розмовляли мовою їдиш. Поряд із нею існує музична традиція євреїв-сефардів, які початково мешкали

в Іспанії, на Майорці та Мальті, розмовляли мовою ладіно, яка вилілася в такі музичні жанри, як транкіло, фадоладіно, алегріас, булерія, фанданго, солеа, що розвиваються в Іспанії, Італії, на Карибах та в Латинській Америці. Клезмер — це народна єврейська світська музика, яка існувала поряд із релігійною музичною культурою хасидів.

Вперше у XIV–XV століттях «клезмерами» стали називати музикантів єврейських громад різних земель Німеччини та сусідніх країн, зокрема Польщі й Литви. У Речі Посполитій століттям пізніше клезмерів не приймали до цехів музикантів-християн, що змушувало їх об'єднуватися в окремі професійні громади. Так, відомо, що клезмерська гільдія існувала в XVII столітті в Празі, яка надавала музичний супровід поза синагогою в дні веселих свят Сімхат Тора й Пурим, а також процесії внесення сувоїв Тори до синагоги. Перші нотні фіксації мелодій, які виконували клезмери, належать хаззану (кантору синагоги) Єгуді Еліасу з Ганновера, а також упорядникам «Ганноверського компендіуму» (1744 рік). Записана там музика поряд із яскравими елементами музичної традиції епохи бароко містить яскраві музичні ідіоми, характерні для єврейських наспівів. У XVIII столітті творчі центри клезмерів пересуваються все далі на схід, тобто на терени України, Литви, Польщі, Румунії, Молдови, Угорщини та Чехії.

Здебільшого музиканти-клезмери грали в невеличких ансамблях (або капелах) із трьох–п'яти виконавців на весіллях, святкових гуляннях та ярмарках. У XVIII–XIX століттях у єврейських громадах вирізняли два типи оркестрів: «голосні» й «тихі». До перших належали духові інструменти та різні перкусії, а до других — фагот і скрипки. Свій клезмерський ансамбль був у кожному містечку-штетлі. Ядро клезмерського репертуару викристалізувалося довкола різних етапів заручин і весілля, бо приблизно так само, як і українська троїста музика, клезмери грали передусім на весіллях різні танцювальні мелодії, часто без слів. «Гас-нігн» («Вуличний наспів»), «Зайт гезунт» («Будьте здорові») й «Добраніч» виконували, зустрічаючи та проводжаючи гостей. Мелодія «Мазл тов» («Щастя вам») звучала після заручин (тнаім) і після обряду релігійного освячення шлюбу (хупи), перед хупою — «Базецн ді кале» («Всадовлення молодої»). «У такі моменти грали різні дойни. Це імпровізаційна композиція не для того, щоб під неї танцювали, а для слухання та створення атмосфери, якраз для того, щоб гостей і родичів молодої пробіло на сльозу», — розповідає Дмитро Герасимов. І додає: «У частини клезмерів той жанр називався таксим. По суті, це запозичений у турків та арабів жанр ладової музичної імпровізації». Під час весільного бенкету звучали «Тіш-нігн» («Застільна»), «Мехутонім-танц»

(«Танець сватів»), «Бройгез-танц» («Танець образи») і «Шолем-танц» («Танець примирення»), які відображали можливі варіанти стосунків між двома родинами, що поріднилися. Грала також низку танців, які не мали безпосередньої прив'язки до етапів весілля: «Шер» («Ножиці»), «Бейгеле» («Бублик»), близькі за стилем веселі «Фрейлехс» і «Хосід». Існували особливі мелодії, які соліст-скрипаль чи кларнетист виконував, якщо хтось із наречених був сиротою. Різним також був клезмерський репертуар для багатих і бідних весіль та інших урочистостей. Треба зазначити, що суто єврейські жанри не переважають у клезмерському репертуарі. У XVI столітті в Німеччині й Австрії клезмерські оркестрики виконували німецькі спрингданс та умгеєнданс. У слов'янських країнах грали добридень, дойну, скочну, плескун, болгар, жок, бичок, чумак, оляндру, валашський танець тощо. «На будь-якому єврейському весіллі були такі обов'язкові танці, як «Гопкіле» й «Козачке». Хоч як дивно, це український топак і козачок», — розповідає Дмитро Герасимов. Він додає, що звучання клезмеру в Бельцях не надто відрізняється від клезмеру в Боярці чи Умані. По-хорошому це музика того самого регіону. Дуже великий вплив на неї мала музична традиція Бессарабії. Навіть такий відомий американський клезмер родом з України, як Дейв Террас, який багато грав і під Києвом, виконував музику у відверто південноукраїнському, грецько-бессарабському стилі. Чимало композицій, які він записав у США, мали назви, що безпосередньо відсилали до України: «Одеса-шер», «Миколаїв-шер», «Дер Монастірштер ребе хосідл» та багато інших. В українському контексті єврейські музиканти запозичили для свого репертуару в приазовських греків і кримських татар, дещо підслухали в гуцулів і буковинців. Тому часто мелодії, яку нині грають музиканти із Сартани чи Бахчисарая, умовно кажучи, мелодія хайтарми, є й клезмерським мотивом. Багато з них дійшло до наших часів, формуючи експресивну, веселу, імпровізаційну клезмерську музику такою, якою її знають слухачі в усьому світі.

З КОНТИНЕНТУ НА КОНТИНЕНТ

Будь-де є свої легенди, і якщо говорити про клезмерську музику, багато з них стосується України. У середині XIX століття «галицьким Паганіні» називали скрипаль Йосла Друкера на прізвисько Стемпеню, який був вихідцем зі старовинної клезмерської династії з Бердичева. Його батько Шолем-Берл був кларнетист, дід Шмуель — трубач, прадіди Файвіш і Фроім — цимбаліст і флейтист. Авраам Моше Холоденко на прізвисько Педоцур із того ж таки міста був відомим скрипалем-віртуозом. Він один із тих небагатьох клезмерів, які знали нотну грамоту й зафіксували низку клезмерських мелодій, зокрема «Люлі» («Коліскову»). Іншими свого часу відомими клезмерами були Ізраель-Моше Рабинович із Фастова, Авраам-Іцхак Березовський зі Сміли, Іехієль Гозман (Альтер) із Чуднова на Житомирщині.

Доля клезмерської музики на українських теренах у XX столітті була дуже тісно пов'язана зі збереженням традиційного укладу й ритму життя в єврейських громадах, які тріщали по швах під тиском модернізації та стрімкої зміни політичної ситуації, зокрема двох світових війн. Багато виконавців клезмеру мігрували з теренів нинішньої України до

США. Зокрема, йдеться про дві найвпливовіші постаті в історії сучасної клезмерської музики у Штатах: кларнетистів Дейва Терраса (Давида Тарашука) і Нафтуле Брандвейна. Перший народився в селі Тернівці Теплицького району Вінницької області в родині клезмера-тромбоніста. 1921 року емігрував до Нью-Йорка. Саме в його виконанні записано один із найвідоміших у світі клезмерських стандартів — весільну мелодію «Хусен кала мазл тов» («Щастя молодій і молодому») та ще з 500 інших. Практично вся ця музика, як розповідає Дмитро Герасимов, родом з України. «Террас знався на тих мелодіях, які грали на єврейських весіллях. Це нагадувало сучасний діджейський сет від 40 хв до 1,5 год, де один шер чи фрейлік ішов за іншим. Головне, аби лишалися ті самі ритм і характер музики», — каже музикант. Нафтуле Брандвейн народився в містечку Перемишляни Львівської області в родині клезмера-скрипальця й весільного поета-імпровізатора Песаха Брандвейна. Разом із 12 синами він заснував найвідоміший на Галичині клезмерський гурт. Першим учителем Нафтуле став його брат Азріель, який грав на корнеті. У 1908-му Брандвейн-молодший емігрував до США, де невдовзі став зіркою, зробивши багато записів на грамплатівки й оголосивши себе «королем клезмеру».

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПАЛАЦ МИСТЕЦТВ «УКРАЇНА»
У РАМКАХ ПРОЕКТУ JAZZ KOLO

01/03
ПОЧАТОК
МАЛИЙ ЗАЛ 19:00

WILL TO LIVE & ПЕНЕЛОПА
МУЗИКА ІЛІ АЛАБУЖЕВА МУЗИКА ТА ТЕКСТИ ІЛІ ЄРЕСЬКО

ОЛЬГА ЛУКАЧОВА вокал	ОЛЕСЯ ЗДОРОВЕЦЬКА вокал
ІЛІА АЛАБУЖЕВ контрабас, аранжування	ІЛІА ЄРЕСЬКО клавир, аранжування
ІГОР ЗАКУС бас-гітара	СЕРГІЙ ОВСЯНИКОВ гітара
АРТЕМ МЕНДЕЛЕНКО саксофон	ІГОР ЗАКУС бас
СЕРГІЙ БАЛАЛАЄВ барабан	АНАТОЛІЙ ШМАРГУН барабан
	СТРУНИ КВАРТЕТ АСТУРІЯ

TEMPORA
Тиждень

Траплялося так, що клезмери ставали професійними музикантами. Наприклад, клезмером був Пейсах Столярський, творець унікальної методики розвитку обдарованих дітей, перший учитель скрипаля Давида Ойстраха. Першим учителем скрипаля-віртуоза Яші Хейфеца був його батько Рувим, який грав у вільнюській кезмерській капелі Евена. Один із фундаторів кафедри хорového та оперно-симфонічного диригування Львівської консерваторії, піаніст і диригент Броніслав Вольфсталь спочатку навчався у свого батька-клезмера зі Львова, а далі продовжив музичну науку у Відні, Лейпцигу, Берліні. Багато клезмерів було вбито в нацистських концтаборах, зокрема брати Кош та Оскар Шаці зі Львова. Дядько польського піаніста Владислава Шпільмана (за мемуарами якого Роман Полянський зняв фільм «Піаніст») Рубін, який також був клезмером, загинув у Трєблінці.

В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ЄВРЕЙСЬКІ МУЗИКАНТИ ЗАПОЗИЧИЛИ ДЛЯ СВОГО РЕПЕРТУАРУ В ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ І КРИМСЬКИХ ТАТАР, ДЕЩО ПІДСЛУХАЛИ В ГУЦУЛІВ І БУКОВИНЦІВ

Стиль, притаманний клезмерським капелам, за однією з версій, вельми сподобався їм був запозичений невеликими негритянськими оркестрами, які згодом породили таке явище, як джаз і джаз-бэнд. Клезмерські стилі теркіше й булгар, найпопулярніші в США у 1920–1940-х роках, вочевидь, не лишилися непоміченими тими, хто жив поруч із євреями, які переселилися з Центрально-Східної Європи до Америки. Поряд із джазом, свінгом, лужіанським каджуном, музикою стилю кантрі, які лягли в основу рок-н-ролу, а пізніше рок-музики та інших пізніших стилів, був клезмер. Так чи інакше це імпровізована, переважно весела, не відірвана від життя музика, яка запозичувала мелодії в сусідів і в якій вони запозичували мелодії. Клезмер у своєму автентичному вигляді практично не зберігся на рідних теренах, зокрема в Україні. Причина — методичне руйнування традиційного єврейського плину життя радянською владою разом із релігією, мистецтвом і культурою, а пізніше — Голокост. Більше клезмерських мелодій зберегли й по-своєму інтерпретували балканські цигани, які також донині грають на весіллях і, хоч як дивно, називають себе клезмерами. Саме їхню музику завдяки Неле Карайличу показав режисер Емір Кустуриця в комедії «Чорна кішка, білий кіт».

У сучасному Ізраїлі музика клезмерів існує поряд із багатьма іншими музичними релігійними та світськими напрямками, які належать євреям і не тільки. Її називають «Нігуней Мерон» («Мелодії гори Мерон») через те, що вона часто звучить під час паломництва до могили кабаліста, автора книжки «Зогар» Шимона бар Йохая, учня Раббі Аквіви, у свято Лаг ба-Омер. Мелодії, які там звучать, відрізняються від звичайного релігійного хасидського репертуару, вони увібрали музичний фольклор неєвреїв, зокрема турків, друзів та арабів. Щороку в місті Цфат поряд із горою Мерон відбувається найбільший у світі та найвідоміший фестиваль клезмерської музики.

ПІСНІ БІЛЯ МОРЯ

Мабуть, до клезмерської музики в наш час в Україні не повернувся б, якби не падіння СРСР та одеські єврейські пісні. Автентичний клезмер, як зазначає Юлія Лук'яненко, учасниця одеського клезмер-бенду «Мамині діти», був і є інструментальною музикою, але на основі його мелодики постало багато різних феноменів, які мають більше спільного з мюзиклом, кабаре та шансоном різних штатів, ніж із клезмером як таким. Ідеться не так про інструментальну традицію, як про пісенну, що зображає переважно в сатиричній формі життя євреїв та їхніх сусідів у великому приморському портовому місті Одеса, яке розмовляло й розмовляє сумішню української, їдишу та російської мов, котрої немає більше ніде у світі. «Як на Дерibasівській, ріг із Рішельєвською», «Рахіля», «Історія каховського рабина», «Лимончики», «7:40», «Жахливий галас у домі Шнеєрзона», «На Молдаванці музика лунає» та низка інших, не менш відомих, як-от «Одеса-мама», — все це здебільшого пісенні стилізації 1920–1940-х років, які містять у собі мотиви клезмеру й у радянських умовах зберігали хоча б тінь пам'яті про нього. У латентній формі до єврейських музичних ідіом зверталися брати Покрасси, Ісаак Дунаєвський, Лев Кніпер. Низка інших, як-от Міхаїл Гнесін, Михайло Мільнер, Мечислав Вайнберг, активно використовують єврейські теми, образи, інтонації та жанри, щоправда, у новому соціокультурному контексті. А до естради й джазу вони потрапляють завдяки Леоніду Утбосову та Александру Цфасману, одному з родоначальників джазу на радянських теренах. «Хоч би як хто називав одеські єврейські пісні, це аж ніяк не тільки «Хава нагіла», «7:40» та специфічний шансон. Якщо ви уважно послухаєте різні варіанти виконання тих самих «Лимончиків», то почувте багато цікавих музичних вставок, які мають клезмерське походження. Те саме з творами Дунаєвського, який, не надто криючись, сховав у кількох своїх творах звучання «Люлі», коліскової, яка була частиною клезмерського репертуару від Києва й Одеси до Варшави й Бухареста», — розповідає Юлія Лук'яненко.

Пішовши з України в широкі світи, ставши там популярним, клезмер нині потроху вертається додому. Хоч як дивно, його повернення відбувається силами не так українських єврейських громад, як музикантів, котрим ця музика подобається. Не виключено, що велика роль у цьому процесі належить володарю премії «Греммі», американському клезмер-бенду The Klezmatics із Нью-Йорка та низці інших із Польщі, Німеччини й Аргентини, які поєднали клезмер із танго. Українських клезмерських гуртів нині не так і багато. Це «Харків Клезмер Бенд», «Хесед Ар'є», «Тегілім» зі Львова, «А Ідеше Нешуме» з Чернівців, Pushkin із Києва, «Мамині діти» з Одеси та ще декілька локальніших. Це музика, яку можна почути на фестивалях, зокрема на LvivKlezFest, який із 2009-го щороку відбувається у Львові, та в камерному виконанні в клубах і невеличких залах. Так чи інакше ця весела музика, яка лишає простір для низки експериментів, повертається до свого слухача в Україні. ■

Кримсько-єврейську хайтарму дивіться тут

«Хусен кала мазл тов» Дейва Терраса дивіться тут

Хабарі на конкурсній основі

ОНУХ

«**К**онкурсна система—це хабарі за місце директора театру членам конкурсної комісії та начальникам. Після затвердження на посаду директора якийсь недолугий і невірний чиновничок, що до театру й мистецтва має далеке відношення, але був у комісії з питань культури», у громадській організації «завідував питаннями культури», або працював завклубом «села Потуртори»,—вся ця братія рвоне на посади директорів і платитиме професіоналам грубі гроші за написання «п'ятирічного плану розвитку театру», виграватиме конкурси, а потім з артистів дертиме хабарі за підписання контракту на три роки, вимагатиме від режисерів відкат за контракт на постановку і т. ін. Бо ж треба вертати заграги! Ви хочете запхнути театри України в безодню аморалки й безпринципності».

Так починається відкритий лист директора одного з обласних театрів. Важко відмовити йому в щирості й своєрідній принциповості, коли він запитє про сенс ґрунтованого на конкурсі порядку добору керівників закладів культури. Про себе може сказати, що я ветеран такої системи й виграв багато конкурсів, а чимало й програв, інколи з відчуттям кривди. Чи бувають серед них «підлаштовані»? Звичайно, так. Чи конкурсна модель найліпша? Певно, що ні, але, як і з демократією, нічого кращого не придумано. Принциповим є те, у якій системі координат функціонуватимуть заклади культури й чий світоглядні преференції та вподобання представлятимуть.

Хто й від чийого імені бере на роботу директора театру, галереї, музею, філармонії, опери? І ще одне: ці установи повинні бути приватними, державними чи мати змішаний приватно-державний статус? Це не пусті запитання, і відповіді на них можна порізнати. В українській ситуації справу ускладнюють невіршені, а часто й не озвучені відверто проблеми,

пов'язані з неперервністю культурного досвіду та його перевіркою на справжність. Коротше кажучи, спадкоємністю. Якщо є згода, що відповіді на поставлені вище запитання слід шукати в системі демократичних інституцій, ми знову повернемося до «Хто?» і «Як?».

«Конкурсна система—це хабарі»,—категорично стверджує директор театру, якому, певно, сподобалися б слова мого викладача з Академії красних мистецтв, що не менш безкомпромісно заявляв: «У мистецтві немає демократії». І то за часів, коли про неї можна було тільки мріяти. Я замислився над тим, як сьогодні мій непохитний професор відповів би на запитання: «Яким є місце мистецтва в демократичній державі? Яким є місце творчих організацій і закладів культури? Хто і як повинен ухвалювати постанови від нашого імені?».

**ПРИНЦИПОВИМ Є ТЕ, У ЯКІЙ СИСТЕМІ
КООРДИНАТ ФУНКЦІОНУВАТИМУТЬ
ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ Й ЧІЙ СВІТОГЛЯДНІ
ІНТЕРЕСИ ПРЕДСТАВЛЯТИМУТЬ**

Конкурси не розвіють наших сумнівів, але, можливо, дадуть змогу бодай на хвилину повірити, що «хабарі»—слово з колишньої дійсності, і я просив би безперечно заслуженого директора заслуженого обласного театру не плутати історичних устроїв. Ми живемо в демократичній державі й повинні використовувати у своїх діях демократичний інструментарій. Конкурси хоч і не панацея від різних вад, але випробувана зброя того інструментарію. А от хабарі—хіба що наша неперевірена на справжність спадщина, з якою дуже важко розстатися. ■

Щотижнева аналітична програма
«Погляд на тиждень»

Ведучі Дмитро Тузов та Наталка Струк

Лідерів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення: на право мовлення:
НР № 00405-м від 23.06.2004р.
НР № 00404-м від 18.05.2006р.
НР № 00403-м від 03.04.2012р.

щосуботи о 21.00

zik

«Не наш цирк, не наші мавпи»

Лесь Терен

Дедалі частіше помічаю, що писати про кримські новини вже якось нецікаво. Бо вони перестали бути, власне, новинами. Нові реалії життя, що колись дивували, жахали, обурювали, перетворилися з гостросюжетного трилера на буденну рутину. Промайнуло майже два роки недобровільного життя під іншою державою. За два роки людина в силу самих законів психіки призвичаїться багато до чого. Після приголомшливих змін настав період застою. Вже навіть можу приблизно вгадати, які новини принесе наступний тиждень: що та з приводу чого скаже Аксьонов, який саме «новостной позітів» згодуватимуть своїй аудиторії російські ЗМІ в Криму, які аспекти кримського життя, знайомого їм лише по картинках, висміюватимуть українські медіа. Усе це вже так знайомо, що набридло й стежити.

Найяскравіші та найгучніші новини з кримської тематики вже котрий місяць генерують не похмурі «Совмін» чи «Госсовет», а так звана блокада Криму та її ексцентричні лідери, тож увага мимоволі залишається прикутою насамперед до заперекопських степів.

Ось і тепер на тлі буденних подій у Криму Чонгар вкотре вибухає справжньою інформаційною бомбою. Зайжджий гість із Чечні Адам Осмаєв попередив Україну, що Путін направив у Крим чеченський кадировський спецназ з особливим завданням: обвішавшись символікою «Ісламської держави», влаштувати терористичні атаки в людних місцях кримської столиці, щоб таким чином дати Росії привід почати наступ із Криму на Україну.

Логіка не зовсім зрозуміла, адже якщо оті чеченці підриватимуть Сімферополь під маскою Халіфату, то чому за це мусить розплачуватися Україна, а не, припустимо, Сирія? Чи Україна завдяки Іслямовим та Осмаєвим уже й справді без нашого відома перетворилася на філіал «ІДІЛ»? Може, ми чогось не знаємо? Питання гідне того, аби наші відповідні органи щонайменше поставили його собі та ретельно досліддили.

У принциповій здатності російського режиму прямувати до власної мети ціною будь-якого звірства, зокрема нищення «російськомовних співвітчизників», сумнівів немає (Донбас є яскравим прикладом цього).

Симпатії Іслямова до фундаменталістських течій ісламу не становили ні для кого таємниці ще в Криму, але були його особистою справою та не набували

непристойних форм. Тепер, оточений молодиками специфічної бородатої зовнішності, ніби з репортажів про сирійські фронти, Іслямов робить провокаційні заяви, котрі відверто суперечать стратегії України щодо Криму.

Нав'язавши на ший арафатку, «великий координатор» урочисто обіцяє «звільнити Крим», оголошує «призов» кримськотатарської молоді з півострова до свого «батальйону» та, що найбільш промовисто, присягає «загинутися як шахіди». (Господь досі милував Україну від «шахідів», але, здається, настав їй час відсьорбнути повною мірою ще й із цієї чаші...)

Намагаючись якось легалізувати власні прагнення, Іслямов каже, що його «ісламський батальйон» стане частиною Нацгвардії. Але Національна гвардія поспішила відхреститися від таких планів, вустами своєї речниці назвавши їх «інсинуаціями однієї людини». Обурений спростуванням, «польовий командир» зверхньо відповів у тому дусі, що ці питання вирішувати не речницям. Іслямов не раз публічно заявляє, що не існує іншого шляху визволення Криму, крім силового, у чому з ним не погоджуються навіть найближчі соратники з «Правого сектору», котрі такої можливості за всього бажання не вбачають (як до речі, й уся наша військово-експертна спільнота).

Що там коїться на Чонгарі? Теза про присутність в іслямовському оточенні симпатиків «ІДІЛ» уже кілька разів лунала в російській пропаганді. Що само по собі ще не означає його цілковитої недостовірності, адже й СБУ без усякої російської пропаганди та взагалі без зайвого шуму вже знаходить і затримує в Україні прибічників Халіфату. Зокрема, і посеред кримських «переселенців».

Важко сказати, чим насправді є заява Осмаєва: чи викриттям справжніх планів Путіна, чи прикриттям майбутніх операцій самих «чонгарських шахідів», а чи просто рекламного маячення. Очевидним є одне: бажання новоявлених джихадистів розворушити осине кубло Криму та сміливо викликати росіян на дуель, битися в якій, боронячи Херсон та шляхи на Київ, доведеться не їм, а десяткам тисяч мобілізованих українців.

Навіщо «чонгарським шахідам» це потрібно, є такою самою загадкою, як і те, чому найбільш палкими та войовничими «полководцями» в Україні на кримському напрямку є зайжджі російські громадяни з фундаменталістськими уподобаннями.

Страшно жити, коли з одного боку на тебе скалиться хижке мурло російського окупанта, з другого щось собі замислює доморощений «талібан», а Україна спить десь собі там, за степами, за лісами, і їй, за великим рахунком, вже давно байдуже до тебе... ■

«Русская осень» Донбасу

Станіслав Васін

Часто запитують, на що схожий сучасний Донецьк. При цьому, звісно ж, мають на увазі не так зовнішній вигляд міста, як сутність тих осіб, котрі його населяють. Ось уже півтора року «республіканська» частина Донбасу до болю нагадує стару кінострічку «Республіка ШКІД», зняту «Ленфильмом». Відтоді як незабутній радянський шедевр про зібраних в одну «державу» злодюжок-беззатченків було випущено на екрани, мусило минути 40 із гаком років, щоб російсько-імперська логіка дійшла нарешті до чудової ідеї: відтворити ШКІД на просторах степового Донбасу. Справді, розрізнені купки донецьких маргіналів, котрі, як з'ясувалося, і гадки не мали про власний будинок і грабували попервах навіть своїх (за що й потерпіли згідно з указом від 22 червня 1941 року, який з особливою ретельністю приводив до виконання Стрелков), не можуть не наптовхнути на аналогію із творінням радянських часів.

Однак відступімо ненадовго від фабули всім знахих подій і припустімо, що ви ніколи не бували на просторах Донеччини й що історія українського парламентаризму з його малиновими піджаками, які пройшли всі кола демократичного пекла, вам теж не відома. Принагідно зауважимо, що ці піджаки так і не скинуті: їхню барву не виїли ані час, ані кров Революції гідності. Утім, така ремарка радше для зовсім недосвідченого глядача. Для решти це не таємниця й так. І ось волею випадку ви потрапляєте в «республіканський» Донецьк кінця 2015-го, припустімо, із самої Москви.

Опинившись на головній міській площі (звичайно ж, Леніна), згідно з усіма інформаційними канонами останніх півтора року, ви очікуєте побачити Росію, що гримить славою, подолавши фашизм. Та зненацька від окраїни міста до вас долинає стукіт із колись блискучого аеропорту, який «господа ополченці» дорізають на ще не «віджатий» метал; пустку вулиць розбавляють болотяним кольором, блукаючи ними, тіла в камуфляжі, а «цивільні» мають такий самий зеленуватий відтінок із відблиском російських ідей. Розмовляють із вами зовсім не російською, раз по раз шокаючи й услякою спотворюючи слово «звонят», а кількість георгіївських стрічок на квадратний метр лобового скла зашкалює навіть як на міркі найзатятіших прихильників «російської ідеї».

До речі, про неї — про ідею. Окрім постулату «Москва — третій Рим», який узагалі-то не вельми тут і прижився, на Донбасі ви можете споглядати ще один притаманний російській душі орієнтир — «звалити»: місто втратило у вазі, немов онкохворий. Воно досі вишиковує кілометрові черги з охочих пробитися крізь пости на «велику землю».

Інтелігенція із властивими їй зітханнями за втраченою батьківщиною чкурнула першою. Затим підтягнувся великий і середній бізнес, не знайшовши спільних основ із людьми в балаклавах та з «калашем» на плечі. Про тих, хто втік від ракет, які стирчали на городі, й казати зайве. Місто зустрічає вас привітними жовтозубими посмішками двірників, торгівців м'ясом, «ополченців», що спилились, і взагалі тих, хто інтуїтивно прихильний до когнітивного підняття сходінками «русской весни». Власне, портрети Путіна, Сталіна й Леніна ці люди змінили на тесаки та мітли, очікувано здобувши блага, яких вимагали понад рік тому, й зробившись цитаделлю імперських амбіцій на відмілині «русского міра».

Простіше кажучи, картина осені, яка поволі переходить у глибоку зиму... Із російського — лише мазохізм. Розмова з повним ротом крові й вибитих зубів, котра від Масляної стала офіційним заходом для кожного росіянина замість круглого столу зі склянкою «Пер'є», — це те, чим живе сучасний Донбас під гордим майорінням «республіканських» прапорів. Зібрані до купи колишні зеки, шахтарі, алкоголіки, слюсарі впереміш із «російськими добровольцями» й «казачьими» старшинами раз по раз створюють нові органи влади, випускають газети, бавляться в «головних по кухні», з особливим завзяттям нагадуючи нечисленним новачкам: «З нами правда, з нами Бог». У цьому, либонь, вони відстають від прогресивності думки справжніх «шкідівців», яким був не відомий буржуазний пережиток іконок у кишені, а в решті — чистої води симулякр. Початковий голод і безмежне нахабство творців «народних земель» зробили абсолютно неістотним питання, хто, від кого й кого захищає, як і той факт, що «віджати» вчорашніми гопниками іномарки ніяк не вписуються у проповіді «господина» Владіміра Гундяєва та інших апологетів «російських ідей».

Утім, це вже дрібниці. ШКІД аж ніяк не форма думки, що обросла державним тілом. Навпаки, краси у своїх, коли вкрадено все в чужих, — це нормальна поведінка для оточених умовним законом довжини армійських ножів. Останнім часом у «шкідівців» із цією справою геть погано: то «прокурора» замочать, то біля будівлі «МВС» бомбу підірвуть, то «смотряцій» кудись зникне. «Ну і що? — скажуть вам знов у Донецьку. — Зате консервний завод відкрили, випуск тушонки налагодили, зо два будинки в Дебальцевому відновили, та й узагалі життя потихеньку поліпшується, якщо директор базару он багно в окопах місить. Народна, істинно народна влада: дрімуча, безпросвітна, з батоном, без усляких там буржуазних пряників, яку завжди й любили в Росії, а тепер полюблять і тут, на Донбасі. Інтеграція цих земель в Україну давно вже не так військове, як глибоко ментальне питання. ■

За рибу гроші-2

Юрій Макаров

Почнімо із самого початку (нагадаю, йдеться про список запитань стосовно становища й проблем української мови в Україні, викладений у № 1-2 *Тижня*). Отже, чим українська мова краща за російську? Відповідаю: нічим. Ось так просто: якщо об'єктивно підходити до питання, геть ніяких переваг українська перед російською (а також англійською, іспанською, тайською, кечуа тощо) не має. Вона ніяк не багатша, не гнучкіша й не гарніша.

Казкову провінційну дурницю, ніби колись лінгвісти визначали ступінь милозвучності різних мов і поставили українську чи то на друге, чи то на перше місце у світі, варто міцно забути, щоби не червоніти перед іноземцями. Для кожного мовця його рідна мова, якою він володіє з дитинства, найгарніша, наймилозвучніша. Вочевидь, для африканського бушмена такою буде його койсанська, у ній до того ж є унікальні клацаючі звуки, яких немає в жодній іншій мовній сім'ї світу. Для в'єтнамця — в'єтнамська, у якій шість різних тонів голосних, що мають фонематичне навантаження. Для росіянина — російська, без запитань, звісно ж, це не предмет дискусій.

Питання стосовно принципово більшої розвиненості тієї чи тієї мови порівняно з іншими значною мірою такий самий забобон. Здавалося б, німецька має всі переваги, коли треба формулювати думки в царині філософії (бо попрацювали покоління гігантів від Канта до Вітгенштайна) — досвід видавництва «Дух і Літера», яке чудово переклало українською багатотомний «Європейський словник філософій», доводить, що немає таких смислових лакун, які неможливо було б заповнити. На стадії формування літературної мови (стадії, яку українська, попри всі перешкоди, пройшла років півтора-ста тому) в разі браку того чи іншого слова доводиться вдаватися до неологізмів або кальок, як це було в чеській або івриті, але буквально кілька випадків уживання — і лексична одиниця міцно посідає своє місце в словнику. Існує поширена байка, що, мовляв, у мові ескімосів є кількадесят слів, якими вони позначають сніг. Насправді виявилось, що всі ці конструкції синтетичні, їх можна передати в інших мовах описово, тобто перевага уявна. У тому й особливість людських мов, що справжніх неперекладностей немає, йдеться лише про компактність висловлювання, про економію зусиль.

То чому ж у такому разі краще послуговуватися саме українською? Є кілька простих міркувань. Перше: будь-яка мова — це в знятому вигляді сума текстів, які були нею артикульовані,

це концентрований досвід поколінь, це думки та емоції, які в ній так чи так закарбувалися. Відмова, забуття — незворотна втрата безцінної в чомусь інформації, а гуманітарний пафос кінця XX — початку XXI століття полягає саме в тому, що кожна одиниця культури має бути збережена в інтересах усього людства. Якщо українці не збережуть свою мову в живому, активному, а не музейному, архівному вигляді, за них це не зробить ніхто.

По-друге, рано забувати про період імперської дискримінації, коли українцям у різний спосіб заборонялося або перешкоджалося бути собою. У багатьох сенсах ця дискримінація триває досі, тільки тепер її здійснюють інерція, спотворений ринок і невпинна агресивна експансія колишньої метрополії. Тут перевага російської сприймається як продовження травми, яка ніколи не відходила в минуле. Дозволю собі згадати

РАНО ЗАБУВАТИ ПРО ПЕРІОД ІМПЕРСЬКОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ, КОЛИ УКРАЇНЦЯМ У РІЗНИЙ СПОСІБ ЗАБОРОНЯЛОСЯ АБО ПЕРЕШКОДЖАЛОСЯ БУТИ СОБОЮ

в принципі відому історію, яку я особисто чув від Леоніда Плюща: наприкінці 1960-х він, російськомовний київський математик, запевняв україномовного редактора Євгена Сверстюка, що ніяких утисків української мови в тодішній столиці УРСР немає. Євген Олександрович просто запропонував товаришеві цілий день без перерви поспілкуватися скрізь українською: на роботі, у магазині, у транспорті... Наступного дня Леонід Іванович чесно визнав: він навіть не уявляв, які приниження відчувають носії української в щоденному житті. Нині, дякувати Богові, все вже не так критично, але неможливість обходитися своєю мовою у своїй країні не лише є зазіханням на природні права громадян, а й створює напруження в суспільстві з непередбачуваними наслідками. Зрештою, йдеться про елементарну справедливість стосовно так чи так корінного населення. Право й справедливість на боці україномовних українців. Крапка.

Ну й, по-третє, чимало українців від початку 2014 року сприймають російську як мову ворога, себто мову ворожої держави, і той факт, що значна частка патріотів, як було сказано, послуговується російською, ніяк цю суб'єктивну оцінку не нівелює. Дехто зі співвітчизників не зовсім безпідставно вважає, що, доки існує мовне питання, український суверенітет перебуває під загрозою.

Можливо, комусь цих аргументів замало, але далі буде. ■

ЕКСКЛЮЗИВ

The
Economist

Ювілейне, 30-те видання зі спецпроектom і думками
Крістін Лаґард ■ Марґарет Етвуд ■ Мугаммаду
Бугарі ■ Ніколи Стардґжон ■ Нарендри Моді ■
Малали Юсуфзай ■ Володимира Василенка

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2016

Український випуск

Вже у продажу

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)[™]

САЙТ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3, тел.: (044) 235-88-54

вул. Спаська, 5, тел.: (044) 351-13-38

просп. Повітрофлотський, 33/2, тел.: (044) 275-67-42

вул. Льва Толстого, 1, тел.: (044) 383-61-49

вул. Велика Васильківська, 63, тел.: (044) 287-50-88

М. ЛЬВІВ

просп. Свободи, 7, тел.: (032) 235-73-68

вул. Галицька, 9, тел.: (032) 235-70-06

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3, тел.: (057) 731-59-49

М. ДНІПРОПЕТРОВСЬК

вул. Глінки, 15, тел.: (056) 732-13-92

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31, тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89, тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7–9, тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6, тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ

вул. Короленка, 2, тел.: (0362) 22-34-41

М. ЛУЦЬК

вул. Лесі Українки, 30, тел.: (0332) 72-43-76

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP